PAULINI CHELUCCI
A S. JOSEPHO
LUCENSIS

Cler. Reg. Scholarum Piarum & in Archigymnaſio Romanæ Sapientiæ Publici Eloquentiæ Profeſſoris

ORATIONES
HABITÆ IN EODEM ARCHIGYMNASIO.

Acceſſit ejuſdem Vita & index rerum

JO: ERHARDO KAPPIO

AUCTORE

EDITIO PRIMA VENETA

TOMUS PRIMUS.

VENETIIS

APUD SIMONEM OCCHI

Superiorum Permiſſu, ac Privilegio.

MDCCLXIV.

Digitized by Google

PRÆFATIO

EDITIONI LIPSIENSI PRÆMISSA.

Eloquentiæ Romanæ Amatoribus, & Cultoribus S. P. D.

JO. ERHARDUS KAPPIUS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Viginti quatuor, & quod excurrit, elapſi ſunt anni, ex quo Viri diſertiſſimi, Paulini a S. Joſepho, Lucenſis, Clerici Regularis Scholarum Piarum, publici Eloquentiæ in Archigymnaſio Romanæ Sapientiæ Profeſſoris, nunc ejuſdem Ordinis Præpoſiti Generalis Reverendiſſimi, Orationes Lipſienſibus typis repetendas curavi. Præfixi illis, præter Epiſtolam nuncupatoriam ad virum Perilluſtrem, atque Excellentiſſimum, Dominum Henricum a BUNAU, tunc Sereniſſimi, ac Potentiſſimi Poloniarum Regis, & Electoris Saxoniæ, Friderici Auguſti, Summi Senatus Eccleſiaſtici Præſidem, nunc Sacri Romani Imperii Comitem Illuſtriſſimum, viceſque adminiſtratoris in Principatu Iſenacenſi adminiſtrantem, Heroa in toga maximum, epiſtolam ad nobiliſſimos auditores meos, atque Programma de Cauſis corruptæ Eloquentiæ Romanæ, quo profeſſionem eloquen-

tiæ extraordinariam A. MDCCXXVII. auſpicatus eram, una cum indice rerum memorabilium, ſubjunxi. Non ſine ſingulari animi voluptate, perſpexi, has orationes eloquentiſſimi Paulini, qualibuſcumque acceſſionibus meis adauctas, partim a noſtræ, partim a Catholicæ Religioni adſcriptis benevole exceptas fuiſſe, poſtquam collectores Actorum eruditorum Lipſienſium Romanam editionem, loco poſtea excitando, ſatis ſuperque commendaverant. Inter illos eminet Vir celeberrimus, litterarum humanarum, ac Divinarum ſcientiſſimus, Joannes Georgius Walchius, Profeſſor Ienenſis celeberrimus, qui in ultima Hiſtoriæ criticæ Latinæ linguæ editione C. XII. pag. 670. agens de lectione ſcriptorum recentiorum, ſic ait; „ Paulinus a S. Joſepho, Profeſſor Eloquentiæ publicus in Archigymnaſio Romanæ Sapientiæ, „ edidit nonnullas orationes Latinas ſeparatim, quas deinde in ſummam redegit, ac „ conjunctim juris publici fecit. Novis iiſque „ elegantibus typis repetendas curavit 1728. „ eruditiſſimus Joannes Erhardus Kappius, atque doctiſſimum programma adjecit de cauſis „ corruptæ Eloquentiæ Romanæ, eo Conſilio, „ ut cultoribus nitidæ latinitatis, ac Romanæ „ eloquentiæ pulchrum exemplum, quod ante „ oculos haberent, ac ſedulo imitarentur, commendaret, cujus Conſilii, & rectam iniit „ rationem: adparet enim in hiſce orationibus magna eloquentiæ vis, elegans, & caſta dictio, ſententiarum ſplendor, & gravi-

„ *tas,*

„ *tas, hiſque virtutibus ad laudem oratorum*
„ *veterum accedunt; ſuoque auctori merito in-*
„ *ſignem inter illos, qui noſtro ævo facunda*
„ *ſua eloquentia litteras ornant, locum vindi-*
„ *cant.* " *Hoc celeberrimi Walchii de Pauli-*
ni orationibus judicium repetiit nuper Romæ
vir clariſſimus Joſephus Carafa, Clericus Re-
gularis, in hiſtoria Gymnaſii Romani, *poſt-*
quam judicium ante commemoratum, quod vi-
ri docti, recenſione editionis Romanæ harum
orationum A. MDCCXXVII. actis Eruditorum
illata, de iiſdem tulerant, eidem præmiſe-
rat: „ *Dignas eaſdem utique fuiſſe, quæ pu-*
„ *blicæ luci communicari, pluribuſque legi poſ-*
„ *ſent, illi fatebuntur, quibus intelligere da-*
„ *tum eſt, quantum veræ laudis habeat oratio*
„ *naturali ſua florens pulchritudine, caſta,*
„ *gravis, concinna, & æquabiliter decurrens,*
„ *& quæ a fucis, & frigore longiſſime ab-*
„ *ſit.* " *Quod duplex celeberrimi Walchii,*
& Collectorum Actorum *Eruditorum Lipſien-*
ſium de Paulinianis orationibus judicium,
quemadmodum illis admodum eſt honorificum,
& amatores Eloquentiæ Latinæ, ubicunque
terrarum, ubi his litteris juſtum ſtatuitur pre-
tium ad lectionem illarum invitare potuit:
ita repetitæ illi Lipſienſi, & a me curatæ e-
ditioni hæc felicitas contigit, ut illa & ab
Eloquentiſſimo earum auctore, Paulino a San-
cto Joſepho, æqui bonique conſuleretur, &
præcipue a Clericis *Scholarum Piarum avide*
exciperetur, ac diligentiſſime legeretur. Et

qui ego majus hujus qualiſcunque , in nova Paulinianarum Orationum editione paranda , laboris ferre potuiſſem præmium , quam illud , quod mihi nuper Reverendiſſimus Præpoſitus Generalis in Epiſtola ad virum Clariſſimum , Quirinum a S. Auguſtino , Gymnaſii Lipnicenſis in Moravia Præfectum Studiorum , & Profeſſorem humaniorum , Romæ d. IX. *Dec. An. MDCCLII. exarata , tribuit dum me* Virum optimum , ac de ſe optime meritum *appellavit? Ne quid dicam de ejus inſtitutionibus analyticis , & Arithmeticis , elegantibus libris mihi dono tranſmiſſis? Edidi etiam annis ſubſequentibus binas operum M. Antonii Mureti editiones , & utramque nova appendice adauxi ,* (a) *Exemplum Jacobi Thomaſii , eloquentiæ apud nos etiam quondam Profeſſoris , & de Mureto etiam præclare meriti , licet non æquis paſſibus , ſecutus . Nunc autem dum alter Tomus orationum Reverendiſſimi Paulini , qui Romæ typis Zempelianis A. MDCCXLVIII. prodiit , ſuperiore anno ad manus meas pervenit : Nolui amatores Paulinianæ Eloquentiæ , quorum multi & inter noſtros , & inter Catholicos inveniuntur , his novis orationibus privare . Studio autem has orationes vero novas , ita ut a poſſeſſoribus prioris Tomi , & ab aliis qui eodem deſtituuntur , commode evolvi poſſint . Expetii autem mihi hunc alterum orationum Paulinianarum Tomum a Viro*

(a) A. 1741., & A. 1750.

ro Clariſſimo, & plurimum Reverendo Patre Domino Quirino a S. Auguſtino ſupra laudato, amico meo officioſiſſimo, qui quo majore cultu Reverendiſſimum ſuum Præpoſitum Generalem mecum proſequitur: eo facilius precibus meis locum reliquit & Conſilium, quod ceperam illas Lipſienſibus Typis iterum evulgandi, vehementer adprobavit. Et tulit certe hic Religioſus Clericorum Regularium Schol. Piarum ordo, a B. Joſepho Calaſanctio, Sapientiſſimo viro, Superiore Sæculo fundatus, excellentiſſimos quoſdam viros, de litteris humanioribus etiam excellenter promeritos. Quos autem in poſterum non feret, ſi hi Clerici Regulares incomparabilem Paulinum ſuum, Principem, & ducem litterarum porro etiam ſequantur, illumque ad imitandum ita ſibi proponant, ut ejus judicio de litterarum ſtudiis, ejus conſiliis in illis excolendis, & Cicerone imitando, generatim ejus virtutibus ſe ſe conforment, ac vitia ſciolorum, *quæ tam pulchre in binis orationibus hic ſunt delineata, ſemper averſentur? Ut vero noſtri Germani, aliique viri docti hunc excellentiſſimum virum paulo propius cognoſcant, placet nonnulla de Paulini vita, & ſcriptis huic præfationi intexere. Repetam autem præcipua ex viri Clariſſimi, Joſephi Carafæ, Clerici Regularis, libro de Gymnaſio Romano, ejuſque Profeſſoribus, Romæ A. MDCCLI. Tipis Antonii Fulgorici edito libr. II. pag. 324. illique notulas quaſdam manu exaratas, & mecum communicatas, ſubii-*

ciam . Ita vero Caraſa inquit : „ *Paulinus a*
„ *S. Joſepho, Lucenſis, Clericus Regularis Schol.*
„ *Piarum , ab an. MDCCXIII.* (a) *Cathe-*
„ *dram Rhetoricæ & humaniorum Literarum*
„ *in Gymnaſio Romano obtinuit , Per annos*
„ *viginti instituit Geometria , ceteriſque ma-*
„ *thematicis diſciplinis , nobiles adoleſcentes ,*
„ *qui in Collegio Nazareno aluntur , ubi præ-*
„ *fuit aliquamdiu* (b) *A. MDCCXLII. In*
„ *Co-*

(*a*) Cum hæ annotationes nullibi extent typis ex-
ſcriptæ, lucem tamen vitæ Reverendiſſimi Paulini ac-
cendant; operæ pretium me facturum eſſe confido, ſi il-
las ex Schedula manu exarata in lucem evulgem :
„ Paulinus Chelucci a S. Joſeph, Lucæ , pervetuſta ac
„ libera Etruriæ Urbe natus die 25. Aprilis Æræ vul-
„ garis A. 1682. nomen dedit Ordini Sch. Piar. an.
„ 1699. Confecto ibidem ſtudiorum Curriculo , conſti-
„ tutus fuit an. 1705. a ſuis Moderatoribus Rhetorices
„ Magiſter in prima Sui Ordinis Domo S. Pantaleonis
„ de Urbe. Poſtea Urbinum miſſus, ubi in nobiliſſimo
„ ejuſdem ſuæ Religionis Collegio ſtudiorum Præfectu-
„ ram exercuit. Inde poſt Romam evocatus, juſſu Cle-
„ mentis XI. P. M. ad inſtituendum in humanioribus
„ litteris Alexandrum Albanum , ejuſdem Pontificis
„ fratris Filium, quod luculenter ſane teſtatur Marius
„ Guarnaccius in vitis, & rebus geſtis Pontificum , &
„ Cardinalium Romæ A. 1751. apud Venantium Mo-
„ naldium, ubi de Alexandro Cardinali Albano verba
„ faciens , ſic ait : *Cultioribus diſciplinis impenſam*
„ *navavit operam ſub cura P. Paulini a S. Joſeph Schol.*
„ *Piar., magni nominis Oratoris*. Paulo poſt, an. ſcili-
„ cet 1713. an. agens 31. in Archigymnaſio Romanæ
„ Sapientiæ ad publicam Eloquentiæ Cathedram fuit
„ evectus. “

(*b*) „ Collegio Nazareno per 12. an. præfuit, non
„ ſo-

„ *Comitiis Generalibus ſui ordinis adlectus eſt*
„ *inter illos quatuor, qui una cum Superiore*
„ *moderatore univerſum ordinem adminiſtrant,*
„ *quos* Aſſiſtentes Generales *nuncupant; eodem-*
„ *que munere fungi illum aliis ſex annis co-*
„ *mitia anni MDCCXLVIII. decreverunt* (a)
„ *Plures in Gymnaſio Orationes habuit, qua-*
„ *rum undecim, unico volumine collectas, pu-*
„ *blici juris fecit anno MDCCXXVII., eo-*
„ *demque anno Lipſienſes viri docti in ſuis*
„ *eruditorum actis hocce judicium de his ora-*
„ *tionibus tulerunt.* " *Tacemus hoc judicium*
ſupra allatum cui hæc Carafa ſubjungit „ *Hæ*
„ *orationes Sequenti anno Typis rurſus editæ*
„ *Lipſiæ, Cura Joannis Erhardi Kappii in Li-*
„ *pſienſi Gymnaſio Eloquentiæ Profeſſoris, uti*
„ *teſtatur Joannes Georgius Walchius in hiſto-*
„ *ria critica latinæ linguæ C. XII.* „ *Poſt hoc*
celeberrimi Walchii judicium ſupra allatum Cl.
Carafa pergit. „ *Sed & Budeus, inquit, in*
„ *ſupplemento ad Iſagogen Theologicam Tomo*
„ *II. p. 21. harum Paulini Orationum multa cum*
„ *lau-*

„ ſolum; verum etiam mathematicis a ſe inſtauratis
„ diſciplinis, ceterorumque ſtudiorum ratione, & mo-
„ rum diſciplina, ut nunc videre eſt, diſpoſita, auxit,
„ ornavitque. "

(a) „ An. deinde 1751. ad Epiſcopatum Alguia-
„ rienſem in Sardinia promoto P. Joſepho Auguſtino
„ Delbequio a S. Nicolao Generali ſui Ordinis, ipſe
„ utpote antiquior Aſſiſtens, ſucceſſit Vicarius Genera-
„ lis: Sed ſummus Pontifex Benedictus XIV. ad di-
„ gnitatem augendam, eum, per Breve Apoſtolicum
„ *Generalem* nominari voluit. "

„ *laude meminit. A. MDCCXLVIII. illarum prodiit volumen ſecundum Benedicto XIV. P.O.M. conſecratum, cujus benevolentia & patrocinio, jampridem auctor uſus eſt.* “ *Recenſet deinde Cl. Carafa argumenta harum orationum, quæ quum in titulo ſint jam indicata, hic repetere nolumus. Tandem Cl. Carafa hoc vitæ Paulinianæ compendium ita concludit:* „ *Eodem Auctore ait, an. Domini MDCCXXXVI. editæ ſunt: Inſtitutiones Analyticæ, earumque uſus in Geometria, cum appendice de Conſtructione Problematum Solidorum, & an. MDCCXLIII. Inſtitutiones Arithmeticæ cum appendice Praxeon Chronologicarum, quarum tanta fuit fortuna, ut neceſſe fuerit paulo poſt eas iterum prælo dare. Extant & ejus Carmina quædam nomine Trinuri Naviani, Paſtoris Arcadis, nempe Egloga Cardinali Alexandro Albano, poſt gravem diuturnamque oculorum ægritudinem in caſtro Gandulphi, prope Albam, confirmandæ valetudinis cauſa commoranti, & altera in nuptiis Caroli Albani, & Thereſiæ Borromeæ.* “ (a) *Hactenus Cl. Carafa in hiſtoria Gymnaſii Romani de Paulino. His adjciam tamen nonnulla, quæ aliunde reſcivi, Paulinum eſſe virum vivacis ingenii, acerrimique judicii, & quamquam ſacris profaniſque diſciplinis excultus erat, maxime tamen ſtudio matheſeos, & Latinæ eloquentiæ delectatum fuiſſe. Præfuiſſe il-*

(a) Extant & nonnulla Carmina Italico Sermone concinnata in Collectionibus Arcadum.

illum annis plurimis, ita pergitur, maximaque cum laude Collegio Nazareno, a Cardinale Tonti fundato, quod ampliſſima villa ſuburbana auxit, vir juſti & recti ſemper tenaciſſimus.

Lubens hæc pauca, quæ mihi de Reverendiſſimo Paulino innotuerunt, cum lectoribus communicare volui omnibus bonis, uti ſpero, haud ingrata. Orationes ejus novas, hic iterum excuſſas, laudare nolo, iis, quæ in priore Tomo habentur ſimiles, adeoque iiſdem virtutibus ſupra recitatis commendabiles. Sive enim argumentorum de quibus agunt, præſtantiam & utilitatem ſive ſententiarum, quibus refertæ ſunt, gravitatem & ſplendorem, ſive dictionis caſtitatem & nitorem, quo conſpicuæ ſunt, perpendam: hiſaliiſque virtutibus ita ſunt ornatæ, ut digniſſimas illas non minus, quam priores judicaverim, quæ hac nova editione in manus cultioris Europæ, Romanæ Eloquentiæ fautricis, eo facilius pervenire poſſent. Commendantur etiam illæ in approbationibus, quæ ſequuntur, Romanis, haud immerito, quibus dedicationem Paulini ad Benedictum XIV. P. O. M., uti illa in Romana editione habetur, præmittendam eſſe cenſui.

Tu vero, Lector benevole, has novas orationes eadem benevolentia, qua priores excipe, lege illas, non quidem ſine ea, qua illas legiſti, Cautione, (a) *Reverendiſſimo earum aucto-*

(*a*) Cavit ſuis Cl. Kappius in Præf. ad Tom. I., quod orationes hæ a Romanæ Eccleſiæ addicto homine, eoque Italo ſcriptæ ſint, qua nobis Cautione utendum non eſt.

ctori felicem Comitiorum ordinis ſui Generalium, proximo anno, Romæ inſtituendorum, ſucceſſum & exitum, annoſque longos & ſenectutem jucundam mecum precare. Scribebam Lipſiæ die XII. Apr. A.R.G. MDCCLIII. (a)

Emi-

(a) Cl.Kappius pro ſingulari ſua humanitate atque amicitiæ officiis felicem comitiorum exitum precatus eſt, ſed Paulinus noſter ad beatas illas pacis, & tranquillitatis ſedes ante comitiorum dies ad diem XVI. Kal. Jan. An. 1754. tranſmigravit.

Eminentiſſimo Principi

ANNIBALI S. R. E. PRESBYTERO CARDINALI

ALBANO CAMERARIO

Paulinus a S. Joſepho Scholarum Piarum.

DEliberandum diu mihi non fuit, cui præcipue hoc Orationum volumen inſcriberem, ANNIBAL Cardinalis ampliſſime. Humanitas illa ſingularis, qua olim ex his unam nomini tuo nuncupatam exceperas, ſatis mihi certum dederat benevolentiſſimæ voluntatis tuæ teſtimonium. Nec dubitare poteram, te optimis artibus patrocinio unquam defuturum, quas a pueritia comites & in omni fortunæ gradu dignitatis tuæ adminiſtras habuiſti. Videbam præterea, te CLEMENTIS XI. Pont. Max. immortalis memoriæ Principis patrui tui gloriam ſtudioſius æmulari: & ad illum non modo Eccleſiaſticæ vitæ integritate, doctrinæ ſtudio, clementia, benignitate ceteriſque virtutibus in diem propius accedere, ſed etiam in promovendis literarum ſtudiis ejus veſtigiis diligenter inſiſtere. Qua de re ut plurima & illuſtria dederis argumenta, illud tamen præcipua laude digniſſimum puto, quod ſummo ſplendore ac regio prope ſumptu typis divulgari curaveris elegantiſſimas ejus epiſtolas, quas Brevia dicunt: tum etiam Conſiſtoriales Orationes & Homilias, quæ & veteris eloquentiæ majeſtatem & perfectioris vitæ doctrinam & inſtituta continent. Quamobrem tibi debet plurimum perpetuoque debebit literaria Reſpublica: cum id munificentia tua ad omnem literatorũ poſteritatem traduxerit, quod ætatis noſtræ ſingulare fuerat beneficium. Quocirca amantiſſimo patruo majorem gratiam referre non poteras: nec quæ ſempiternæ illius memoriæ nunc excitanda curas in Baſilica Divi Petri ſplendidiſſimi mauſolei ſaxa, diuturniorem ei famam tribuent: quandoquidem ſunt quoque, ut Satyricus inquit, ſua fata ſepulchris.

Nul-

Nulla autem ætas, nulla temporum oblivio clariſſima obruet ejus ingenii monumenta, nec vetuſtas ulla literatiſſimi Principis memoriam conficiet. Quid vero dicam de iis, quæ Urbini, perveteri literatorum hominum municipio, ad bonarum artium decus magnifice ac liberaliter a te fieri accepimus? Haud ſatis tibi fuerat perficiendis Collegii ſcholis opem contuliſſe liberaliſſimam, ut quæ patrui tui beneficentiæ incœptum, tibi uni deberent præclari operis complementum. Vetuſtiſſimæ quoque voluiſti Academiæ dignitati conſulere; & quemadmodum artes omnes, ut M. Tullius ait, ſocietate quadam inter ſe continentur, ita peramplo unius loci ambitu ſingula earum ſtudia conjungere tibi placuit. Proinde magnificentioribus ædibus a fundamento excitatis, Gymnaſium publicum cum Collegio Sch. Piar. ita connexum atque contiguum effeciſti, ut plura in unum Collegia quaſi coaleſcant, & unũ ampliſſimæ Academiæ corpus conſtituant. Nec ſane minus de literis es optime meritus ob typographiæ artem in eadem Urbe ad veterem ſplendorem reſtitutam, cujus nitoris & elegantiæ quaſi prægustatio ſunt Rituale Romanum, Pontificale majoris Hebdomadæ & alia jam edita rei ſacræ deſtinata volumina. Quæ quidem typorum præſtantia quanto optimis ſtudiis futura ſit uſui, tum etiam quanto tuæ bono ac ſplendori patriæ, cui benefaciendi finem nullum facis, nemo non videt. Hæc autem tua ad literas amplificandas ornandaſque maxime propenſa voluntas omnem mihi dubitandi locum eripuit, quin Orationes has meas, quæ fere omnes ad ſtudia literarum pertinent, benigne ſuſcipias tuoque patrocinio tuearis: cum præſertim in tuo prope dicam natæ atque educatæ ſint ſolo, in Romano ſcilicet Archigymnaſio, quod te ſtudiorum ſuorum perpetuum vindicem ac patronum veneratur & colit. Quod ſi hoc meæ erga te obſervantiæ argumentum ea, qua præſtas, incredibili benignitate exceperis, certe me & collegas meos ad tuas præclaras virtutes celebrandas magis magiſque excitabis.

A D

AD LECTOREM.

PRODIERANT *jam in lucem aliquot ex his Orationibus, partim ſummis Romanis Pontificibus, partim Eminentiſſimis Cardinalibus ſingulæ ſingulis inſcriptæ. Erga quos eadem ut perpetuo maneant officia, viſum eſt æquum epiſtolas quoque ipſis præfigere, cum quibus primo editæ fuerant. De illis vero, quæ in parentalibus Leonis X. habitæ ſunt, id præmoneo, quotannis idem argumentum apud nos vulgatiſſimum pertractari: proinde ut quid novi videatur afferri, illud eſſe aliqua novitatis ſpecie conveſtiendum. Ceterum ſi cui orationes ejuſmodi, aut reliquæ minus probentur, is per me licet, ne legat.*

ADOLPHUS A S. GEORGIO

Cler. Regul. Pauperum Matris Dei Schol. Piar.

PRÆPOSITUS GENERALIS.

CUm librum, cui titulus: Orationes habitæ in Archigymnaſio Romanæ Sapientiæ a P. Paulino a S. Joſepho noſtræ Religionis Sacerdote Profeſſo & in eodem Archigymnaſio publico Eloquentiæ Profeſſore compoſitum duo ex Noſtris, quibus commiſſum fuit, recognoverint & approbaverint, ut typis mandetur, ſi iis, ad quos ſpectat, videbitur, facultatem in Domino concedimus. In quorum fidem &c. Datum Romæ in ædibus noſtris Scholarum Piarum apud S. Pantaleonem die 22. Aprilis 1727.

Adolphus a S. Georgio Præpoſitus Generalis.

Loco ✠ Sigilli.

Antoninus a S. Michaele Secret.

Reg. fol. 251.

Ampliſſimo & Clariſſimo Juveni

D. ALEXANDRO

A L B A N O

Summi Pontificis

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

CLEMENTIS XI.

F R A T R I S F I L I O,

EQUITI HIEROSOLYMITANO

Et Magno Prioratus Armeniæ Bajulivo

PAULINUS A S. JOSEPHO

SCHOLARUM PIARUM.

QUæ nuper, te audiente, in almo Urbis Archigymnaſio de Humanioribus literis publice diſſerui; ea ſunt omnino, quæ ſæpe & graviter pro injuncti officii ratione tibi diligenter præ oculis habenda eſſe monueram. Ex quo enim contigit ad hæc mitioris literaturæ ſtudia me tibi ducem præberi; duo fuere præſertim, quæ in animo penitus tuo, qua ratione, qua exemplis defigere magnopere ſtudui: nimirum literarum cenſum citra ſudorem parari non poſſe, neque optimas diſciplinas conſueviſſe oſcitantibus in ora delabi; ſed imitandum nobis eſſe pertinacem indomitamque Majorum induſtriam, quorum eruditionem æmu-

lamur & gloriam : deinde, minime ſperandum eſſe in Humanioribus literis feliciter progredi, niſi diſcendi labor cum optima ſtudiorum ratione conjungeretur. Ad quam licet primo pertinere videatur tum docendi methodus, quæ ex Quintiliano neque operoſa, neque fuſis præceptionibus conſtans eſſe debet, ſed brevis & ſimplex ; tum ſolida præceptoris doctrina, longoque uſu ſubacta ; tamen nihil eſt, quod literario progreſſui plus conferat, quam veterum ac politiorum auctorum lectio accurata & diuturna. Quemadmodum nihil perniciosius magisque cavendum, quam librorum pravæ corruptæque latinitatis frequentior uſus & familiaritas. Quæ quidem omnia cum tibi aliiſque ſtudioſis adoleſcentibus ſerio ac frequenter progreſſu non pœnitendo ingeſſiſſem : iccirco demandata mihi nuper ex ſingulari Summi Pontificis CLEMENTIS XI. *Patrui tui beneficentia, tuaque potiſſimum opera, Eloquentiæ provincia in Romano Lyceo, argumentum hoc ipſo utilius, quo publicis lectionibus præluderem, ſe mihi uſquam non obtulit, quodque magis ad rem commode caderet. Illud vero quam pronis auribus quantaque animi voluptate exciperent quotquot aderant primæ eruditionis & dignitatis Viri, tu ipſe teſtis, imo & præco humaniſſimus.* Hoc *itaque mihi certe fuerat ſatis, quin & ſupra vota ; non tamen tibi, qui ut quamprimum oratio ipſa publici juris fieret, etiam atque etiam efflagitaſti. In qua quidem re humanitati tuæ diutius mihi reluctandum*

non fuit, quod ſperem eidem orationi maximum pondus acceſſurum eſſe ac nomen; ſi tu ſtudio, induſtria, optimorumque librorum conſuetudine atque uſu, auſpicato compleveris, quam ſuſtines non vulgarem literariam expectationem. De quo cum ſpem mihi certiorem præbeant non modo egregia indoles tua, & ſupra ætatem judicii maturitas cum inſigni morum gravitate conjuncta; ſed etiam ſingularis illa animi propenſio tam erga literas, quam literatos, quos vehementer amas, libentiſſime excipis, eoſque fovendos eſſe & palam dictitas, &, qua potes, impenſe curas, votis tuis ultro, ac libens obtempero; orationemque publico judicio committo, tuo tamen nomini inſcriptam; ut te ingenuæ & caſtæ latinitatis non tam candidatum, quam patronum & vindicem literaria Reſpublica futurum intelligat, & mecum officioſa animi gratulatione veneretur.

DE NEGLECTU

LITERARUM HUMANIORUM ET EARUM CORRUPTELA.

ORATIO I.

Habita VI. *Nonas Maji*, *anno* MDCCXIII.

NEMINEM veſtrum ignorare arbitror, eam ſemper fuiſſe conſuetudinem, ut quamprimum quiſpiam ad hanc ampliſſimam eloquentiæ ſedem accederet, ſolenni quadam indicta concione, quicquid virium, aut artis in dicendo ſibi comparaſſet, eo potiſſimum conferret, ut in humanioribus literis & eloquentia utilitatem maximam cum dignitate conjunctam eſſe contenderet. Quæ quidem conſuetudo licet mihi reprehendenda minime videatur, ab hujuſmodi tamen inſtituti ratione & ipſamet argumenti magnitudo & ſumma auditorum dignitas neceſſario me revocat, alioque abducit. Quid enim eſt, quod ad optimarum artium ornamentum tam ingenioſe excogitari, aut diſerte dici poſſit, quod longe infra earum amplitudinem non jaceat, vel ab eloquentiſſimis viris jampridem occupatum, ſplendideque ex hoc ipſo loco pertractatum non fuerit, aut etiam multiplici veſtræ eruditioni obſcurum eſſe cenſeatur? Nemo profecto, nemo veſtrum, aut eorum, qui adſunt, ignorat, quantum ſplendoris & gloriæ, quantum præſidii ac virium re-

bus

bus cum privatis tum publicis conferat literarum ſtudium & eloquentia. Omnes probe intelligunt ab illis veluti e fonte promanare, non modo in cives & Rempublicam, verum etiam (quod certe momenti majoris eſt ac ponderis) in Religionem ipſam tot tantaque præſentiſſima commoda, ut de iiſdem aſſerendum eſſe putaverim, quod præclare Tullius de amicitia, quod nempe ſi quis eas de medio tolleret, ſolem e cœlo ſuſtuliſſe videretur. Quocirca ne actum agere videar, aut crambem recoctam, ut ajunt, proponere; nihil de literarum dignitate, aut præſtantia, nihil de neceſſitate eloquentiæ, vel uſu in medium proferam: ſed illud tantum totis induſtriæ viribus contendam inquirere, quid potiſſimum cauſſæ ſit, quod hac noſtra tempeſtate, in tanta ſcilicet ceterarum omnium artium gloria ſcientiarumque incremento, humaniores literæ potius in dies collabi, & ad interitum vergere videantur; cum jam fere reperiatur nemo, qui nedum uberiori illa eruditionis facultate, qua majores noſtros tantopere inclaruiſſe miramur, quodammodo ſit ornatus; ſed neque latini ſermonis caſtitatem & elegantiam ſibi omnino tribuere audeat. Arduum fortaſſe fuerit ac periculoſæ plenum aleæ argumentum; vobis tamen, Patres Ampliſſimi, & iis omnibus, qui humaniores literas ſtudio, aut amore aliquo proſequuntur, ut puto, optandum maxime; ingenuis vero adoleſcentibus, qui literarum earundem ſtudiis initiati ſunt, opportunum illud omnino fore confido.

Mirari plerique ſolent, quonam improbo lite-

rarum fato contigerit, quod tametſi hoc ævo hominum ingenia nihilo, quam antiquitus, deteriora ſint, imo ſæpe & in multis præſtantiora eſſe videantur; nemo tamen exiſtat, qui cum ſapientiſſimis illis literarum parentibus, qui olim floruerunt, de ingenio doctrinæque laude contendere audeat. Nonne, inquiunt, in gravioribus magiſque arduis diſciplinis ſolertiam veterum ingeniumque ætas noſtra non æquavit modo, verum etiam longe lateque ſuperavit? Recentiorem percurrite Philoſophiam: quot doctrinæ ſolidioris in ea progreſſus! quot novæ hypotheſes limatiori judicio elaboratæ, validoque rationis & experientiæ præſidio communitæ! quot naturæ reconditioris arcana, quorum cauſſæ omnium opinione difficillimæ, imo humano ingenio prorſus imperviæ eſſe cenſebantur, inſtituta recens philoſophandi ratio acute penetravit, clariſſimeque detexit! Mathematicis vero diſciplinis quantum ſplendoris atque amplitudinis ex ſingulis fere ætatibus, præſertim vero ſuperiori ſeculo acceſſit? Profecto nulli veterum innotuerat Logarithmorum geneſis, neque Algebræ ſpecioſæ methodus, neque fluida Cœlorum natura, aut tricorporea Saturni majeſtas, ac ſexcenta alia rerum pulcherrimarum inventa, quibus ætas noſtra ſe merito ſapientiorem eſſe gloriatur. Præterea juniorum ſolertia cum rem medicam progreſſu non pœnitendo ampliaverit; cumque rei militaris ſcientia complures memoria noſtra inclaruerint duces, qui veterum gloriam fortitudine, conſilio, rebuſque geſtis facile ſuperarunt; qua ratione contigerit eſſe nemi-

minem, qui literarum fama & eruditionis laude antiquitati palmam præripere audeat ; ſed ſatis ſibi gloriæ ducat, ſi multo ſudore multiſque vigiliis eo tandem pervenerit, ut ab antiquorum præſtantia non longiſſime abeſſe videatur? Adeone deterior literarum conditio, ut in tanta ingeniorum ubertate ceterarumque ſcientiarum progreſſu, illæ propemodum deſtitutæ jaceant, ac ne paſſum quidem progrediantur? Ego ſane fatalem hujuſmodi literarum calamitatem duplici cauſſæ potiſſimum tribuendam eſſe judico ; & quod ſtudio induſtriæque majorum longe impares ſumus, & quod longiſſime ab optima ſtudiorum ratione receſſimus. Cui duplici literarum infortunio, ut tempeſtive, ſi fieri poſſit, occurratur; conſtitui hodierno die utrumque oratione perſequi, & utrumque ea, qua potero, induſtria, ſtudioſæ juventuti præcavere.

Et quidem ad ea ſemper majori animorum contentione incitamur, quæ pluris facimus, impenſiuſque æſtimamus. Pulcherrimas res atque optimas nullo frequenter ſtudio proſequimur, non quod illæ revera negligi dignæ ſint, ſed quod nobis negligendæ eſſe videantur. Neque enim tantum ab ipſa rerum pulchritudine ac dignitate, quantum ab earum opinione atque æſtimatione movemur. Quamobrem cum literas Majores noſtri in eo pretio ac dignitate ſemper habuerint, ut in ipſis maximum vitæ ornamentum, ac ſummum Reipublicæ bonum ſitum eſſe putarent, mirandum non eſt eaſdem tam ſingulari amore ardentique ſtudio complecterentur. Ve-

hementius illi plane literariæ dignitatis famam deperibant, quam ambitioſiſſimus quiſque faſces, conſulatus, imperium : parandæque ſibi eruditioni acrius inſudabant, quam avari homines pecuniæ fortuniſque augendis. Poſtremo magis illi de literis, quam nos de aris fociſque tutandis, ſoliciti. Ex quo ingenti erga literas ſtudio fieri ſolebat, ut omnibus aliis abdicatis ex animo curis in hanc unam incumberent, & in hanc veluti metam totos induſtriæ nervos intenderent. Quocirca incredibile nemini videatur, eos tantopere literarum amore ſuccenſos, ceteris ſibi voluptatibus interdixiſſe, rei familiaris curam abjeciſſe, ſomno, cibo potuque frequentius abſtinuiſſe, quo celerius ad earum gloriam aſſurgerent. Vulgare eſt ac tritum, ſummum illum dicendi magiſtrum Demoſthenem, quo nemo unquam laborioſius, nemo per plura naturæ obſtacula eloquentiæ verticem adiit, plus olei conſumpſiſſe, quam vini, omneſque artifices antelucana induſtria ſuperaſſe. Non ignorabant ſiquidem viri prudentiſſimi, labore minime vulgari venalia eſſe eruditionis ac literarum præmia. Non ignorabant ad literarum ſtudia æque illud pertinere, quod de Philoſophia omnium ore percrebuit, poſtulari videlicet totum hominem. Hinc Cicero, homo plane ad eloquentiam & eruditionem factus, cum diligentius cauſſam requireret, cur in tantis eloquentiæ præmiis tantaque gloria, pauci tamen reperirentur, qui in ejus laude proficerent, opportune docuit, hanc eſſe præcipuam, quod ea ſtudiorum genera omnem ſibi animum omnemque ſolicitudinem vin-

di-

dicarent. Omittendæ ſunt, inquit, omnes voluptates, relinquenda ſtudia delectationis, ludus, jocus, convivium, ſermo etiam pene omnium familiarum deſerendus.

Quæ quidem ne cui ad amplificandam literarum famam magnifice enunciata eſſe videantur; cogitate mecum, Auditores, quot quantaque cœlo, terra marique occurrant, quorum cognitio non levis ac perfunctoria, ſed plena ac bene ſubacta ad eos neceſſario pertinet, qui in ejuſmodi diſciplinis laudem aliquam aſſequi meditantur. Quanta enim fabularum eruditio! Quanta Poetarum, aut carminum varietas! Quanta hiſtoriarum rerumque ab orbe condito geſtarum ſeries! Haud parum certe negotii faceſſit tot auctorum plenam ſolidamque cognitionem conſequi, & tam multiplex dicendi genus probe accurateque dignoſcere poſſe, ac diſtinguere. Alii ſiquidem in dicendo robuſti, ac nervoſi: alii molliores & magis ad elegantiam proni. Hic feſtivitatis & leporis plenus; acrius ille probat, urgetque efficacius. In hoc phraſis terſa, facilis, non affectata, maximam ſpirans ſuavitatem. Sublimior in alio, ſucco plenior, totaque ad gravitatem plane ſenatoriam compoſita. Præterea cum omnes artes, ut ait præclare Tullius, quæ ad humanitatem pertinent, habeant quoddam commune vinculum, & quaſi cognatione quadam inter ſe contineantur; dubitari minime poteſt, quin nulla ſit ſcientia, aut ars liberalis, cujus cognitione aliqua tinctus eſſe non oporteat, qui ad literarum & eruditionis gloriam contendit.

Si

Si quis enim Dialecticam, Mathematicam, Ethicam, Politicam, aliaſque Philoſophiæ partes, ne longe quidem á veſtibulo ſalutaverit, non modo de tot tantiſque rebus, quarum notitia ab iis fontibus haurienda eſt, neque unum verbum facere audebit, ſed neque plene intelligere poterit poetas ipſos, oratores, aut hiſtoricos in eo diſciplinarum genere præclariſſimos. Quis enim Plinium, Plutarchum, Quintilianum, aut Virgilium ipſum tam multa de Phyſica, multa de Geographia, ac de Aſtronomia multa ſubtiliter ſolideque pertractantes intelligat, qui nondum primas earundem ſcientiarum lineas duxerit? Neceſſe erit profecto in evolvendis hujuſmodi libris, tanquam ad ſcopulos paſſim hæreat, vel ſaltem ita balbutiat, ac ſi ſphingem aliquam offendiſſet, aut monſtra immania enuncianda eſſent.

Quæ quidem omnia cum ſudorem induſtriamque exigant & maximam & diuturnam, mirandum non eſt, veteres tam aſſiduo ac pertinaci labore in literario pulvere deſudaſſe. Intelligebant illi plane nullam ſapientiæ viam eſſe imperviam, ſi conatus acceſſiſſet ac labor, qui improbitate ſua omnia vincit. Intelligebant in arduo montis domicilium habere muſas; verum eo quoque induſtria volari poſſe, ſi aliter perveniri non poſſit. Cum itaque experientia didiciſſent magiſtra id, quod Græcus ille Metrocles ſapienter dictitabat, nimirum res alias omnes emi poſſe pecunia, literas vero tempore; nihil erat omnino, quod tam accurate ac tam religioſe ſervandum eſſe putarent, quam tempus. Hinc vel exi-

guam

guam diei particulam per otium deſidiamque traducere, impendium omnium graviſſimum cenſebatur. Ac proinde ne momentum ſibi otioſe unquam efflueret, quod potui, quod cibo, quod itineri tribui neceſſe erat, cum aliquo eruditionis ſtudio conjunctum eſſe volebant. Quandoquidem ex Plutarcho accepimus, eam fuiſſe majorum conſuetudinem, ut dum lectica iter agerent, aut recitantem aliquem audirent, aut nonnulla ſibi ex lectione annotarent, aut etiam non raro aliis dictando, non tam tempus, ut poetæ loquuntur, fallerent, quam traducerent fructuoſiſſime. Hinc memoria proditum eſt, illum promum condum univerſæ eruditionis, quem nulla unquam ſilebit poſteritas, C. Plinium ſevere rigideque nepotem ſuum objurgaſſe, quod illum, omiſſa lectica, vidiſset deambulantem. Poteras, inquit, has horas non perdere. Tanti ſcilicet putabant ſtudioſiſſimi viri, vel minimi temporis habere rationem; illud totum periiſſe rati, ex quo ſibi aliquis ſapientiæ proventus non acceſſiſſet.

At nos, (pudet me, magnopere pudet projectam temporum noſtrorum ignaviam cum indomita majorum diligentia conferre) nos, inquam, quibus, ut Seneca dolebat vehementer, tempore nihil eſt vilius, illud partim tuendæ accuratius, quam par eſt, valetudini, partim ſomno, partim conviviis, partim etiam mulierculаrum more, calamiſtris & ſpeculo effundimus liberaliſſime. Ac deinde quod aulæ officiis, quod voluptatibus, quod ludis, quod avaritiæ, aut ambitioni ſupereſt tempus in literis & eruditione reponimus. Non eſt ergo cur mi-

miremur, majoribus noſtris tanto inferiores nos eſſe doctrina, qui tantopere infra ipſos ſumus laborandi ſtudio. Merito ab eorum gloria tam longe aberramus, quorum non imitamur induſtriam: quam revera imitandam ſibi unuſquiſque proponeret, ſi quod erga literas ſtudium in nobis reliquum ſupereſſet. Sed relanguit jampridem, relanguit in pleriſque hominum amor erga optimas diſciplinas. Reſtinctus eſt omnino vetus ille ad honeſtas artes ardor animorum atque contentio. Inveteravit enim jam opinio quædam, non modo literis humanioribus pernicioſa, verum etiam ſcientiarum omnium ordini maxime periculoſa, in hoc ſtudiorum genere nihil gloriæ, nihil divitiarum eſſe ſperandum. Ac proinde non ſine graviſſimo animi dolore, quotidie videmus adoleſcentes egregia indole, ingenioque præſtantes, vix delibatis Grammaticæ rudimentis, vix rudioribus ſubauditis ex Dialectica vocibus, ſtatim cæco quodam impetu ad Hippocratis aphoriſmos, vel ad Juſtiniani codicem properare; illic tantum gloriæ, illic divitiarum certiſſimam ſpem propoſitam eſſe dictitantes. O præclara ſciolorum conſilia! O præpoſteram ætatis noſtræ ſapientiam! Ita ne peſſime rebus ſuis conſultum eſſe voluerunt Bembi, Sadoleti, Corteſii, Antoniani, qui omnes in Senatum Apoſtolicum cooptati fuere, aliique pene innumeri ſtrenui literarum cultores, ut ætatem omnem per ſummum laborem in iis ſtudiis contererent, ex quibus nulla ſibi utilitas, nulla amplitudo, aut dignitas oriretur? Sed omittamus infantiſſimos iſtos literarum æſtimatores, quorum auda-

ciam in judicii ſeveritatem vocare, neque locus, neque temporis anguſtia permittit. Contemnant modo, quæ citra infamiam ignorare non poſſunt. Deſerant muſarum caſtra, ſi placet; exeant, proficiſcantur. Etenim non deſunt nobis in hac Urbe, veteri optimarum artium domicilio, ex tota Italia, imo ex tota fere Europa adoleſcentes optimi, qui cum præſtantia ingenii animorum ardore conjuncto, ſapientiam impenſiſſime amant, & in deliciis & amoribus habent honeſtiſſimas diſciplinas. Non deſunt, neque deerunt unquam viri clariſſimi de literaria Republica optime meriti, qui literas per omnem ætatis gradum ita coluere, & colunt, ut ad eas ſuſtentandas atque ornandas omnino nati eſſe videantur.

Quid tamen eſt, quod in tanta ſcholarum frequentia, in tanta ingeniorum vi ſtudiorumque contentione, vix tamen unus, aut alter hodie reperiatur, qui ea latini ſermonis integritate atque elegantia valeat, quæ olim duobus circiter ab hinc ſeculis, poſt reſtitutas ſcilicet a Summorum Pontificum, & a Mediceæ Familiæ munificentia literas, tantopere in hac Urbe, imo per Italiam omnem effloruit? Tunc enim Angelus Politianus, tunc Hermolaus Barbarus, tunc Janus Parrhaſius, Philippus Beroaldus, Romulus Amaſæus, Paulus Jovius, aliique ſexcenti floruerunt, qui latino ſermone adeo perpoliti limatique fuere, ut ad Ciceronem ipſum, Cæſarem, Livium, Cornelium Nepotem ceteroſque Romanæ linguæ ſcriptores caſtigatiſſimos, munditia ſtyli & elegantia viſi fuerint perquam proxime acceſſiſſe. Nunc ve-

vero, qui hanc laudem optimo ſibi jure omnino tribuere poſſit, vix aliquem eſſe novimus. Quæ quidem luctuoſa calamitas cuinam fato præcipue ſit tribuenda, non una eſt eademque omnium opinio. Contendunt nonnulli principem cauſſam eſſe methodum, docendique rationem, qua hodie in Grammaticæ ſcholis homines noſtri utuntur: cum illa adeo perturbata, adeo obſcura, & inanium præceptorum tricis undique implexa eſſe videatur, ut jam miſeri adoleſcentes diutius Grammaticæ ambagibus, quam olim labyrintho Cretenſi Theſeus, immorari cogantur; ideoque meliores ætatis annos non in ipſa Romanæ linguæ vi ac puriori ſtylo, ſed in negocioſa canonum minutiſſimorum congerie, appendicibus, ſcholiis, obſervationibus traducant: quarum diuturno & importuno tinnitu haud raro adoleſcentium aures & ingenia ita laſſantur, ut ad ceteras diſciplinas malint crudi adhuc & elingues feſtinare, quam in ipſis grammaticorum ſubſelliis turpiter conſeneſcere. Alii vero emunctioris fortaſſe naris cauſſam omnem hujuſce damni eſſe dictitant, magiſtrorum optimorum inopiam: nimirum hoc ævo ſcholarum quidem maximam eſſe frequentiam, magiſtros vero perquam pauciſſimos. Vulgarem jam eſſe conſuetudinem Grammaticæ inſtitutiones literaſque humaniores ab iis doceri, qui aliis ipſi magiſtris revera indigerent; atque artes illas, quas olim in ſcholis tradere conſueverant ſenes primæ auctoritatis profundæque eruditionis, qui exemplo ſuo adoleſcentulos ad honeſtarum artium ſtudia cohortari & quodammodo in-

incitare videbantur, ab imperitis modo hominibus ac novis pertractari, qui ad Orbilii ferulam non ſemel eſſent remittendi.

Quas quidem cauſſas quanquam ego & perſpicuas & graviſſimas eſſe non dubitem; adhuc tamen graviorem aliam in medium afferre ſtatui, ex qua ſupremum latini ſermonis exitium ac peſtem proficiſci haud obſcure intelligetis. Ad deturpandam enim latinæ linguæ caſtitatem nihil magis valere contendo, quam corruptæ depravatæque latinitatis libros frequenter evolvere. Horum profecto familiaritate, horum commercio, ut in ſole ambulantibus evenire ſolet, latina oratio paulatim immutari conſuevit, ac decolorari. Hinc tam multos nævos, hinc tot maculas ac ſermonis vitia contraximus. Cum enim omnis loquendi facultas neceſſario a nobis accipienda ſit tum ex vocibus, tum ex ea dicendi forma, quam vel auribus, vel lectione percipimus; ſi legendi ſtudio corruptas voces dicendique barbariem contraxeris, ſermonem quoque impolitum ac ſemibarbarum conflari neceſſe erit. Quid vero defæcatum ac purum ex lutulentis quorundam ſcriptorum libris haurire poſſis, in quibus præter latina aliquot vocabula, vel obſoleta & ab Evandri ſeculo repetita, vel recens in Latium temere immiſſa, nihil eſt omnino, quod latium ipſum redolere videatur? Et tamen tam multi hac noſtra tempeſtate eo devenerunt amentiæ, ut optimis quibuſque auctoribus valere juſſis, ſemilatinos iſtos recentiores, fuco plenos, nullius ſucci ac ſanguinis in deliciis & amoribus habeant,

li-

libentius pervolutent, iiſque ſolenne dicant ſacramentum. Qua quidem re latino ſermoni fatum pernicioſius eſſe non video; præſertim vero ſi adoleſcentes, quorum mentibus mollioribus, quicquid ex lectione percipiunt, hærere ſolet tenacius, eo librorum lenocinio oblectari, atque iis diutius immorari conſueſcant. Quod enim in illis neque dictionis Tullianæ robur, neque Cæſaris, aut Livii perpolitam elocutionem, neque ſententiarum vim, leporem & elegantiam, quæ paſſim in Plauto, Terentio, Salluſtio aliiſque compluribus nitidiſſimæ latinitatis parentibus, minime reperirent, & propterea in iiſdem evolvendis oleum revera & operam perderent; dolendum quidem eſſet vehementer, ſed tamen aliqua ratione ferendum. At vero cum ex ea lectione, aut brevitatem hauriant ſibyllinis foliis obſcuriorem, aut ventoſum ampullatumque dicendi genus, quod cœlum ipſum audacia petit; cum tumultuariam ineptarum vocum congeriem, & deſultoriam ubique orationem offendant; qua ratione fieri poteſt per Deum immortalem, ut tam peſtiferam labem minime contrahant, neque in tam projecta latinæ linguæ corruptela periclitentur? Hinc profectò, hinc oritur affectata illa dicendi brevitas noſtrorum hominum, quæ in antithetis frigidiſque argutiolis tota eſt: hinc languida illa omnino & elumbis oratio, quæ plus æquo ſententioſa videri amat: hinc comptula & fuco pigmentiſque ad nauſeam uſque colorata eloquentiæ facies: hinc denique ſtylus in pleriſque tam barbarus, inconditus & exoticus, ut non tam Roma-

At

nam, quam Italicam dictionem fœdiſſime oleat.

At fatalis hujuſmodi librorum peſtis ex eo mihi pernicioſior eſſe videtur, quod homines eorum ſtudio perinde ac Circæo poculo imbuti, a ſaniori judicio tam longe abeant, ut limatiſſimos quoſque ſcriptores parvipendant, ac puriſſimæ latinitatis ſucum omnino faſtidiant. Quapropter ab ipſis Romanæ eloquentiæ princeps M. Tullius nimis verboſus nimiæque loquentiæ reprehenditur: imus ac pedeſter Virgilius: Florus ſiccus ac jejunus; aſper multiſque in locis cenſoria virgula notandus Quintilianus: In qua quidem judicandi ratione, aut mentis omnino impotes, aut iis ægris ſimillimi eſſe videntur, quibus ſapore ex ægritudine corrupto, optimus quiſque cibus faſtidio ſolet eſſe ac ſtomacho. Deſipit nimirum inſanis fucoſæ latinitatis amatoribus nativa & inaffectata latinæ linguæ ſimplicitas. Deſipit æquabile dicendi genus, gravitatem ſpirans & elegantiam. Deſipit demum quicquid ampullis & ſermonis granditate non reſonat. Ac proinde Chærilos ſuos & Codros ſemper manu & ore fovent, iis impenſiſſime oblectantur; qua poſſunt, laudibus efferunt, & ubique prædicant. Quin etiam ſi quid virium ad ſcribendum, aut dicendum habeant, teterrimam illam ſermonis corruptelam tam ſtudioſe minuteque affectant, ut niſi iiſdem magiſtris ſuis amentiores, eorundem tamen amentiam haud parum feliciter æquaſſe videantur.

Quæ cum ita ſint, Auditores, quis veſtrum ſatis ſuperque non intelligit ſupremum latino ſer-

moni excidium ex depravatæ latinitatis lectione potiſſimum derivari; ejuſque furfuris libros tantopere pernicioſos, ultra Sauromatas & glacialem Oceanum explodendos omnino eſſe, atque amandandos? Utinam ipſi eadem pœnarum ſeveritate ex literaria Republica proſcriberentur, qua expungi, exterminarique ſolent ex Catholico Orbe nequiſſima Novatorum volumina. Utinam iidem tam obvio ac facili publicæ lucis aditu intercluderentur. Niſi enim huic malo tandem tempeſtive occurratur, labentibus in diem & ad interitum vergentibus literis, ſi quæ adhuc ex latina lingua ſupereſt umbra, brevi ex hac Urbe prorſus totaque Italia evaneſcet.

Opem itaque veſtram, Adoleſcentes optimi, implorat imminens literarum calamitas & ultimum Romanæ linguæ diſcrimen. Vos veteris earundem gloriæ vindices aſſertoreſque ereptæ dignitatis eſtote. Veſtrum ſit ſtudio ac labore efficere, ut exoticarum dictionum pulſa barbarie, ſuus Romanæ linguæ ſplendor & politioribus diſciplinis dignitas reſtituatur. Quod quidem nullo negotio perficietis, ſi ineptiſſimis rejectis libris, induſtriam omnem ſtudiumque in evolvendis antiquis incorruptæque latinitatis auctoribus conferatis. Hos diligenter ac ſæpiſſime legite: hos perpetuo manibus atque oculis pervolutate, & ad verbum, ſi fieri poſſit, ediſcite. In horum vim, gravitatem & aculeos intueri maxime fructuoſum. Horum ſedula imitatione ſtylum elimatum, elegantiæ plenum atque omnino latinum brevi comparabitis. In quo quidem imitandum vo-

vobis ob oculos ponite præclariſſimum Urbis & Orbis exemplum, Pontificem Maximum Clementem XI., cujus ſumma latini ſermonis integritas & eloquentia plane Romana non alios certe redolet fontes, niſi veteres ac politiſſimos Romanæ linguæ ſcriptores. Ex diuturna horum lectione maturaque imitatione conciliavit ſibi ſapientiſſimus Princeps venuſtum illud, grave ac ſententioſum dicendi genus, quod in eo & nos tantopere demiramur, & quandiu eloquentiæ honeſtiſque artibus honor erit ac nomen, poſteritas omnis immortalitati commendabit. Ego vero pro hoc publico eloquentiæ munere, quod mihi nuper ex ſingulari ſua erga me beneficentia idem ſanctiſſimus Pater demandavit, nonniſi puriſſimum quemque latini ſermonis auctorem publicis lectionibus interpretandum ſuſcipiam; & quantum in me erit, operam dabo, ut ingenui Adoleſcentes, qui huc literarum humaniorum ſtudio conveniunt, ex aſſidua veterum optimorum librorum familiaritate atque uſu, latini ſermonis integritatem ament, eamque ſedulo imitari ſtudeant, ut quantum fieri poteſt, veteri ſplendori Romana lingua reſtituatur.

Eminentiſſimo Principi

ANNIBALI

S. R. E. Diacono Cardinali

ALBANO

SUMMI PONTIFICIS

CLEMENTIS XI.

FRATRIS FILIO

PAULINUS A S. JOSEPHO
Scholarum Piarum.

C*Ogitanti mihi*, Princeps Eminentissime, *cujus ſiſterem patrocinio hanc, non tam orationem meam, quam cauſſam bonarum artium honeſtiſſimam, occurrit ſtatim Romanus Pontifex patruus tuus; cui cum multis aliis nominibus, tum illo potiſſimum a me debebatur, quod cum ipſe per omnem ætatem tam literatorum, quam literarum & fuerit, & ſit amantiſſimus* Pater, *iccirco hujuſmodi argumento vim auctoritatemque maximam conciliaſſet. Sed quidam non inanis timor conſilium vicit ac votum meum. Timui, ne ingratus illi ac moleſtus fierem, dum maxime gratus & officioſus*

eſſe

eſſe contenderem. Cum enim de ſtudioſis bonarum artium patronis tota res eſſet, ac nemini non eſſet exploratiſſimum, omnem illius vitam, fortunas ac dignitatem cum earundem bonarum artium ſtudio ac tutela fuiſſe conjunctiſſimam, haud potui citra quandam communis exiſtimationis labem de eodem in hac re omnino ſilere: quod tamen pro ſingulari ſua invictaque modeſtia injucundum illi ac permoleſtum fore certo ſcio. Nam ipſe, ut de M. Catone ait Salluſtius, cum bonus eſſe malit, quam videri, laudes omnes averſatur ſuas, iiſque omnem, qua poteſt, aditum intercludit. Verum cum diu cognitum mihi perſpectumque eſſet, liberalium artium patrocinium ad Albanam domum avito quodam & hæreditario jure pertinere, non tam difficile fore duxi alium quemquam ex ipſa domo humaniſſimum ſtudiorum fautorem reperire, quam quis præ ceteris ſeligendus eſſet, ſtatuere. Quandoquidem omnes, quotquot in ea ſunt, viros doctos & eruditos complecti ac fovere impenſiſſime ſolent, & ut de L. Lucullo legimus, literatorum familiaritate magnopere delectantur. At quamobrem te aliis omnibus ex tam præclara familia præferendum eſſe non putarem, Cardinalis ampliſſime, qui ut dignitate atque auctoritate, ſic literis & ſapientia longe ceteris antecellis? Te itaque unum oratio hæc mea, ſeu potius optimæ artes, quarum cauſſa inſtituta eſt, te, inquam, unum implorant; tuoque fauſtiſſimo nomine ornari cupiunt ac propugnari. Et ſane earum cauſſam deſerere

 non

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

non potes, niſi velis & tuam deſerere; eas quippe omnes ita in te uno complecteris, ut cum ipſarum fortuna, qualiſcunque illa ſit, neceſſario tibi conjunctio quædam ac ſocietas intercedere videatur. Imo niſi id, quod revera eſt, diſſimulare velis, ſplendidiſſimam illam, qua refulges, Purpuræ dignitatem diſciplinarum earundem beneficio præcipue referre debes acceptam: cum nemini obſcurum ſit, eam fuiſſe tibi propoſitam, non, ut alias, ex Pontificis amore, aut ipſius meritis impertiendam, ſed tuis. Quibus vero, niſi optimarum artium præſidio inſtructus, illam tibi judicii maturitatem & in rebus gerendis induſtriam comparaſſes, qua in levamen laborum ac Pontificiæ ſolicitudinis partem opportune venire poſſes, atque in Eccleſia & in Evangelio laborare cum Clemente? Nemini ergo mirum eſſe videatur, ſi diem, in quo tibi tandem ex Orbis totius ſuffragiis ſummaque Urbis lætitia, conſtitutus fuit ampliſſimus honor, ſingulari aliquo erga literas beneficio diſtinctum ac notatum maxime volueris. Cum enim tunc forte a tranſalpina Legatione Urbini commorareris, accepto vix Purpuræ delatæ nuncio, confeſtim te annuo cenſu Abbatiæ, quam Sanctæ Mariæ de Citria dicunt, ad annos aliquot abdicaſti, ut ejuſmodi liberalitatis ſubſidio ad noſtrum Urbinatenſe Collegium, paterna jam tum recens Clementis XI. beneficentia excitatum, ampliores ſcholarum ſedes accederent. Qua quidem re illud aperte teſtatum eſſe voluiſti, clariſſimæ dignitatis ac-

ceſ-

ceſſionem te liberalibus diſciplinis acceptam maxime profiteri, ac tuæ propterea voluntatis erga illas tam illuſtrem dediſſe prærogativam. In quo id primo commendatione dignum eſſe putaverim, quod ſcilicet partem de annuo cenſu tibi detrahere eo ipſo tempore non dubitaveris, quo intelligebas ad illud te evectum eſſe faſtigium, quod quo magis a privati hominis fortuna recedit, eo graviores in rem familiarem ac ſervitium domeſticum ſumptus exigat neceſſe eſt. Eodem accedit, quod ea ætate hoc ipſum feceris, qua nihil eſt, quod luculentiori Eccleſiæ patrimonio magis obſtare poſſe videatur, quam ipſa cum Pontifice cognatio ac neceſſitudo. Iam enim Eccleſiaſtica bona, quæ ceteris quam latiſſime patent, iis, qui ſanguine cum Pontifice conjuncti ſunt, mediocritatis cujuſdam lege ac terminis definiuntur. Quamobrem haud vulgare amoris tui indicium erga literarum ſtudia tum plane exhibuiſti, cum amplificandis Urbinatenſis Collegii ſcholis aureorum aliquot millia liberaliſſime contuliſti. Cujus quidem munificentiæ memorem animum non modo optimæ artes Collegii illius incolæ perpetuo habituræ ſunt, ſed univerſus quoque noſter Scholarum Piarum Ordo hujuſce liberalitatis memoriam tui nominis immortalitati commendabit. Ego interim, ut tibi pro his aliiſque præclaris erga nos meritis, ejuſdem Ordinis totius nomine gratias agerem, exiguum hoc pertenuis ingenii mei munus offerre ſtatui. Quod tamen ſi ea, qua præditus es, humanitate ex-

ceperis, id mihi beneficii cujuſdam novi inſtar erit; quo illud etiam efficies, ut majus aliquando gratæ erga te voluntatis meæ proferam argumentum.

DE PATROCINIO BONARUM ARTIUM
ORATIO II.

Habita XV. *Kalen. Novembris*, *anno* MDCCXIII.

SI quis veſtrum fortaſſe putet, Patres ampliſſimi, me hodierno die ad dicendum iccirco acceſſiſſe, ut intermiſſum jampridem ac diuturna ceſſatione torpentem bonarum artium amorem in adoleſcentium animis excitare eoſque ad ſtudiorum curſum alacrius inſtaurandum cohortari atque inflammare contenderem, is certe fallitur, & ab inſtituti mei ratione longiſſime aberrat. Satis enim intelligo, quæ ac quanta ſit eorundem erga optimas diſciplinas alacritas, quanta ingeniorum contentio ac doctrinæ cupiditas; cujus adipiſcendæ ſtudio partim patriam, qua nihil ſolet eſſe jucundius, partim fratres, aut parentes chariſſimos, partim ampla paternæ domus commoda, omnes profecto vacuæ dulciſſimæque vitæ otium fortiter devoverunt. Quid igitur a me tam ſapienter excogitari, aut pro ſcientiarum amplitudine tam diſerte dici valeat, quod ipſos in an-

anniverſaria hac ſtudiorum inſtauratione ad hujuſmodi laudem magis incitare poſſit, & calcaria, ut ajunt, ſponte currentibus addere ? Id mecum cum ipſe diu reputarem, illud tandem ſeſe obtulit animo, me nihil ad rem opportunius, quodque magis bonarum artium dignitatem augeret, poſſe ſuſcipere, quam ſi perantiqua illa diſciplinarum laudatione prætermiſſa, perniciosis quorundam hominum opinionibus occurrerem, quibus haud raro juvenes ab incœpto ſtudiorum curſu deduci ſolent, aut ſaltem maxime retardari. Percrebuit enim non modo Romæ, ſed & apud exteras nationes, literatorum quorundam ſermo, ſcientias hac noſtra tempeſtate eam ob cauſſam nequaquam, ut olim, priſtina dignitate ac gloria vigere, quod nunc veteres illi optimarum artium Mecænates minime reperiantur; ac proinde quod illæ plerunque intra mediocritatem conſiſtant, quod multis in locis aut miſere jaceant, aut in dies collabi videantur; id neque ſeneſcenti earundem artium ætati, neque effœtis ingeniorum viribus, ſed rei literariæ faventium paucitati omnino eſſe tribuendum. Quæ quidem opinio cum non ſolum fautores ipſos literarum beneficentiſſimos, qui revera nunc ſunt, haud mediocri injuria afficere, ſed etiam in ſcientiarum exiſtimationem infamiam quandam ac labem inducere videatur: rem totam diligentius examinare conſtitui, & quoquomodo oculis conſilioque veſtro ſubiicere; ut illud tandem de re graviſſima judicium feratis, quod contumelia propugnatoribus bonarum artium illata, quod ingenuis

inu-

inuſta diſciplinis infamiæ nota, quod denique ſapientia veſtra poſtulare videbitur. Illud itaque primo mature accurateque video mihi eſſe inquirendum, an revera patrocinii penuriæ debeat æquo jure tribui vulgaris ea ſtudiorum ratio doctrinæque mediocritas, quam in multis noſtrorum hominum eſſe conſpicimus; cum tamen ipſi ea ingenii facultate ſint præditi, ut primum eruditionis locum ſibi vindicare potuiſſent. Deinde omnes induſtriæ vires eo conferam, ut planum faciam, unumquemque literatorum poſſe, ſi velit, ſibi ſtudiiſque ſuis amplam conciliare fortunam. Quod quidem argumentum cum ſit hujuſmodi, ut non modo ad amplificandam bonarum artium dignitatem accomodatum eſſe videatur, verum etiam commodum maximeque idoneum incitandis juvenum animis præmiorum ſpe ad earundem bonarum artium ſtudia diligentius repetenda: profecto dubitari non poteſt, quin & illud clariſſimis iſtis diſciplinarum magiſtris ſummopere probetur; tum etiam vobis futurum ſit jucundiſſimum, ampliſſimi Patres, qui ad ſuſtinendam Romani hujuſce Archigymnaſii exiſtimationem & nos per omnia humanitatis officia proſequi conſueviſtis, & quantum in vobis eſt, in id enixe incumbitis, ut in dies bonarum artium ſplendor augeatur.

Acerba quidem ac permoleſta ſemper fuit eorum querela, qui in Mecænatum paucitatem mediocritatem bonarum artium omnino rejiciunt. Quorum inveterata opinio ne videatur, quaſi indicta cauſſa, a nobis velle damnari, eam vobis

quam

quam breviſſime potero, in hoc ipſo orationis aditu exponam. Quot ſunt, dictitant, hac noſtra ætate præſtantiſſimi ingenio viri, qui prope ſummum ſcientiarum verticem attigiſſent, ſi ſtudioſum ac beneficum ducem hortatoremque ſibi æqua obtuliſſet fortuna? Eſſent nimirum noſtra quoque hac tempeſtate, qui cum ipſo Romanæ eloquentiæ anteſignano de doctrinæ principatu dicendique facultate contenderent. Neque hodie deeſſent nobis, qui ſummis illis Poetarum magiſtris Terentio, Virgilio & Horatio diem indicerent, eoſque quaſi verbo Prætoris de veteri gloriæ poſſeſſione deturbarent. Enim vero ubi nunc principes illi viri, bonarum artium firmamenta doctrinæque præſidium, qui ad alendos ſuſtentandoſque literarum cultores ab ipſis propemodum Gratiarum manibus facti eſſe videbantur? Innumeris quidem clariſſimis ac veluti primæ magnitudinis luminibus literaria careret Reſpublica, niſi ſummo ſcientiarum bono ſuperiores ætates patronos muſarum munificentiſſimos attuliſſent. Nam neque Euripidem, aut Pindarum poetica, neque eloquentia Demoſthenem, aut Socratem philoſophia tantopere prædicaret, cum ii omnes tum propter infimum fortunæ gradum, tum propter rei familiaris anguſtiam ad artem potius aliquam factitandam, quam ad literarum otium nati eſſe viderentur. Memoria quippe proditum eſt Euripidis matrem vitam vendendis oleribus toleraſſe; & quemadmodum tibicinis filium fuiſſe Pindarum, ita Socratem ex tenuiſſima obſtetrice procreatum accepimus. Quid vero de Demoſthene,

ne, qui fabrili genere ortus in obſcura ferramentorum officina a parentibus ſuſceptus fuit atque educatus? Quamobrem quæ divinis adeo ingeniis otia ſtudiorumque rationes pertenuis fortunæ paternæ cenſus denegaverat, iis cumulatiſſima ac plane regia donavit Mecænatum beneficentia. Etenim Macedoniæ Rex Archelaus Euripidem, Pindarum vero Hieron Syracuſanus aluit ſummaque liberalitate complexus fuit; ac ſicuti divinum quoddam tutelæ numen in præclariſſimo Græcorum Imperatore Alcibiade invenit Socrates, ita ſingulos Reipublicæ Athenienſis cives Statorem quaſi Jovem Demoſtheni fuiſſe non ignoramus.

Et quidem rei literariæ hoſtem importunum, feralem acerbiſſimumque, domeſticam egeſtatem eſſe non putet, qui minime videt, quot præclara ingenia in dies conficiat extermínetque publicæ, aut privatæ inopiæ calamitas. Quis enim, cui res domi anguſtior ſit, magnopere curet purioris latinitatis elegantias ex Plauto, vel Terentio ſeligere, aut Æquiponderantium leges cum Archimede, aut ſectionum Conicarum acumina cum Apollonio contemplari, aut denique Democriti, ſeu Ariſtotelis opiniones inquirere? Acrior illi profecto ineſt ſolicitudo de minuenda rei familiaris difficultate, quam de excolenda augendaque eruditione; ſtudiumque ponet vehementius in nova aliqua victus ſibi comparandi ratione, quam in perſcrutando ex antiquitatum ruderibus, quænam fuerint Græcorum leges & inſtituta, quinam vetuſtiſſimi Urbis hujuſce ritus, mores at-

que

que conſuetudines. Quotidiana ſiquidem ac permoleſta alendæ vitæ cura, præterquamquod meliorem diei partem de literaria contemplatione detrahit, illud etiam affert haud vulgaris incommodi, quod virum honeſto loco natum ita commovet ac perturbat, ut deinceps optimarum artium ſtudio imparem ſe omnino ſentiat minimeque idoneum. Quod quidem malo didicit ſuo officina illa leporum atque elegantiarum Ovidius, quem promptiori ad carmina ingenio, quam unumquemque noſtrum ad verba adeo fuiſſe legimus, ut vel ejus ore muſæ, vel ipſe muſarum ore loqui putaretur. Is enim ubi primum amandatus in Pontum egeſtatem afflictæque domus præſenſit calamitatem, ſe ſtatim non tam Diis penatibus, fortunis, conjuge liberiſque deſtitutum, quam ingenio ac divina illa mentis ubertate exhauſtum confectumque ingemuit; cum ne meditatione quidem diuturnoque ſtudio ea conſequi poſſet, quæ antea ſponte ſua ac propemodum ipſo invito effluere videbantur. Quod ſane admirationi tantum iis eſſe poterit, qui non intelligant, eam eſſe ſtudiorum naturam, ut animum ſibi ab omni perturbatione vacuum maximeque tranquillum poſtulent. Neque alia de cauſſa crediderim veteres in edito monte muſis domicilium poſuiſſe, quam quo clarius ſignificarent, ſupra omnem curarum aleam illos eſſe oportere, qui optimis diſciplinis ſolenne dixiſſent ſacramentum. Quo pacto igitur ſtudiis præſtantioribus ii operam navent, qui perpetuis curarum jactantur fluctibus, neque ullam habent, in quam ſe recipiant, quietis ac tranquillitatis ſta-

ſtationem? Qua ratione ea ipſa ſtudia, quæ primis veluti lineamentis ac rudi penicillo leviter adumbraverant, aliquando abſolvant atque perficiant, niſi poſſint horam exiguam per honeſtiſſimum otium traducere?

At vero dubia hic veſtrum ora haud obſcure illud indicare videntur: eſſe nimirum in hac Urbe totaque Italia innumeros bene viros, qui cum non minus præſtantiſſimum a natura ingenium, quam opulentas a majoribus ſuis facultates otiumque acceperint, ſingularis tamen doctrinæ laude ſupra vulgus haudquaquam excellant. Præterea plura hodie in tot religioſis familiis, quam olim Athenis, ſcientiarum patere lycea, quæ hominibus ingenio pollentibus literarum otium ſolitudinemque præbeant abundantiſſime. Immerito igitur domeſticæ difficultati, aut Mecænatum penuriæ vertitur, ſi plerique eorum, qui primos in literis ordines ducere potuiſſent, gregarios inter milites agant. Ac propterea quod illi mediocriter eruditi, quod ſemidocti in literatorum plebe numerentur, eorum profecto vitio dandum, quod ad alta nati humi repere malint, & excellentius quicquam audere cum poſſint, minime curent. Quid? minime curent? Equidem curarent, opinor, ſi propoſitis præmiis, ac veluti ſublato ad meliora ſperandum ſigno, cohortarentur & ad ſtudia ſua diligentius expolienda, ac magis accurate cogitateque limanda inflammarentur. Quemadmodum enim Miltiadis Imperatoris trophæa Temiſtoclem ad præclara facinora e ſomno excitarunt; ita innumeros fere homines per hoſce dies videremus,

qui

qui veterno excuſſo, pro aris focisque decertaturi in arenam ſumma literarum gloria deſcenderent. Verum ſi quis forte in ea opinione verſetur, quod ad promovendam doctrinæ laudem ſatis ſuperque ſit hominibus ingenii vim, quietem otiumque ſuppetere, præmiorumque ſpe nulla optimas diſciplinas ali poſſe atque augeri; is plane ſtudiorum indolem doctrinæque naturam minime novit. Neque enim ſcientiarum iter tam planum, aut ita violis roſiſque conſitum eſſe quiſquam prudens exiſtimaverit, ut illud percurrentibus nulla reluctetur difficultas nulluſque labor. Quocirca vos, Patres ampliſſimi, & quotquot hic adeſtis bonarum artium aut aſſeclæ, aut profeſſores, teſtes appello. Vos quippe diuturno didiciſtis experimento, quam negotioſam graviſſimamque provinciam is ſubeat, cui in liberali aliqua facultate principatus tenendi cupiditas innaſcitur. Prætereo ſiquidem omittendas eſſe, ut admonet diſerte M. Tullius, voluptates omnes; & non modo ludum, jocum atque convivium, verum etiam ſermonem ipſum omnium pene familiarium deſerendum. Prætereo illa eadem delectationis ſtudia relinqui oportere, quæ cum naturalem quandam cum ingenio cognationem atque affinitatem habeant, ſi deſerantur, maximum & incredibile ſui creant deſiderium. Mitto, inquam, hæc omnia tanquam nullius, aut perexigui putarentur eſſe momenti. At quis non intelligat, quot annos ad primas doctrinæ laudes conſequendas in literario pulvere vehementer enixeque ſit deſudandum? Quot labores moleſti ac difficiles ine-

ineundi? Quot dies noctesque permagno valetudinis incommodo ſummoque etiam nonnunquam vitæ diſcrimine libris rerumque contemplationi inhærendum? Nam quæ tam firma corporis valetudo, aut tantus animi vigor, quem pertinax ſtudiorum contentio paulatim infringere non ſoleat atque omnino labefactare? Dubitari plane non poteſt, quin ex ipſa ſtudiorum aſſiduitate importuni ſæpe ac maxime periculoſi procreentur morbi, qui aut vitæ curriculum intercipiant, aut vires tam graviter conficiant, ut cum iiſdem ad extremum uſque ſpiritum neceſſe ſit miſere colluctari. Quod igitur non ſolum maximis laboribus, ſed etiam dura corporis afflictatione ſummoque capitis periculo comparari debet, tametſi in eo honeſtas ſit plurima, raro homines, præmio nullo propoſito, perſequuntur. Quinimo plerique ab ipſo prorſus abhorrent, quod ſcilicet vitam, qua mortalibus nihil poteſt eſſe jucundius, ea vivendi conſuetudine perditum iri intelligant.

Satis igitur opportune Romana Reſpublica tot tantiſque honoribus ampliſſimiſque præmiis rei militaris ſtudium cumulavit, ut in illis ſummatim & quaſi compendio recenſendis Alexander ab Alexandro, Roſinus, Lipſius, Grævius aliique complures integra pene volumina confecerint. Noverant quippe ſapientiſſimi viri ad ejuſmodi vitæ genus laboris maxime plenum ac periculi niſi homines præmiorum novitate ac magnitudine allicerentur, perpaucos fore, qui tam gravem ac periculoſam vivendi rationem pro ſalute civium, aut ſola gloriæ cupiditate ſuſciperent. Cum itaque li-

literarum ſtudia diuturnitate laborum militarem diſciplinam facile ſuperent; neque minus ex hac domeſtica & umbratili ſtudiorum exercitatione ac pugna, quam ex hoſtium medio agmine ſit capite periclitandum, mirum non eſt, ſi fere nemo reperiatur, qui ſola gloriæ ſpe nulloque præmio ductus tam difficilem ac plenam aleæ provinciam ſubeat. Fuit, fuit quondam iſta in literaria Republica virtus, ut pro literis homines non modo bona, fortunas ac patriam, ſed ipſam quoque vitam, ſi opus eſſet, conſtantiſſime offerrent; neque aliud præmium, quam doctrinæ laudem, aut præclaram quampiam veritatis notitiam quærerent. At relanguit jampridem vetus ille ſtudiorum ardor gloriæque cupiditas, quam niſi tempeſtive Mecænatum beneficentia excitet atque inflammet, de literis actum erit omnino. Quapropter quod ipſæ nunc apud exteras nationes, ubi olim in ſordibus ſituque jacuerant, potiſſimum vigeant, quod mirum in modum efflorеſcant, id ſane ſingularis munificentia præſtitit potentiſſimorum Principum, qui vel inter diuturnos bellorum ſtrepitus & quotidianas armorum ſolicitudines optimas diſciplinas ali ac foveri poſſe raro quodam liberalitatis exemplo demonſtrarunt. Quamobrem niſi veterem Italiæ gloriam cum exteris gentibus in contentionem literariæ exiſtimationis vocare iniquum eſſe videretur, aut me hominem in Italia natum eas ipſis doctrinæ primas, quas illæ ſibi arrogantius fortaſſe tribuunt, ultro velle permittere; hic jam in medio proponerem, quouſque apud illas regiæ

beneficentiæ cumulus bonarum artium fortunam amplificaverit, & ad ſummum prope honoris gradum evexerit. Nullam quidem ex ingenuis artibus ſcientiarumque ordine eſſe videretis, quæ nova aliqua gloriæ acceſſione non prodiret ornatior longeque illuſtrior. Videretis Eccleſiaſticam hiſtoriam antiquis expiatam anacroniſmis dubiiſque locorum anfractibus expeditam ad exactiſſimas Chronologiæ leges ac Geographiæ normam optime reſtitutam. Videretis Theologiæ majeſtatem jam inanium quarundam quæſtionum labe vindicatam ac Sanctorum Patrum præſidio ita communitam, ut deinceps bacchanti hoſtium audaciæ non ſophiſtarum nugas, ſed ſanctiſſimorum hominum religionem, non levium ſyllogiſmorum ratiunculas, ſed ſolidam Catholicæ veritatis doctrinam opponat. Quid vero Geometriam, quid Analyticam, Mechanicam, Aſtronomiam ceteraſque Mathematicas diſciplinas, quas omnes eo amplitudinis evectas eſſe proſpiceretis, ut audeant jam ad veterem Græciæ gloriam provocare? Quid multijugem Romanarum Græcarumque antiquitatum eruditionem, Critices ſtudium ac pene omnium notionem linguarum? Et quidem earundem omnium bonarum artium hanc unam eſſe vocem audiretis orationemque communem: Quod nos, vetuſtatis ſqualore poſito, ſplendidiorem faciem vividioremque conſequutæ ſimus, quod tot tantiſque auctæ ornamentis ad maximum & vix optandum dignitatis faſtigium pervenerimus; id non tam cedit in laudem doctiſſimorum hominum, qui nos multo labore multiſque ſuis vigi-

liis

liis expolire & elegantius ornare conati ſunt, quam ſingularis beneficentiæ noſtrorum Principum, qui ampliſſima dona in literatorum ſinum largiori manu effuderunt. Horum ſane liberalitas clariſſimos undique profeſſores excivit, qui nos jacentes erigerent erectaſque magnificentius exornarent. Horum beneficio acceptum referimus domicilium, quo nos extorres egenteſque perbenigne receptæ ſumus. Horum largitati opes, fortunas, honores: horum ſtudio. Sed ſatis, jam ſatis. Hactenus enim, Auditores, non tam mea, quam eorum, qui bonarum artium mediocritatem Mecænatum crimini vertunt, vetus ac permoleſta fuit oratio. Quæ cum meliorem partem temporis ejus, quod mihi definitum fuerat ad dicendum, ſurripuerit; video jam me iis premi anguſtiis, ut, ne diutius abuti videar patientia veſtra, eorum, quæ initio dicenda mihi propoſueram, neceſſario compendium faciam. Illud itaque primum contendo in hac Urbe, præcipua bonarum artium ſede, hujuſcemodi querimoniæ locum nequaquam poſſe patere. Si quis enim ea eſſet audacia, ut aſſereret, ullo unquam tempore in Urbe Roma defuiſſe certiſſimos munificentiſſimoſque literarum fautores, hunc impudentiæ ac mendacii graviter coarguerent hæc ipſa ſaxa ac parietes, qui ſummam Leonis X. beneficentiam erga optimas diſciplinas teſtatam maxime faciunt; atque omni poſteritatis memoriæ prædicant, Leonem X. ad perpetuum literarum ornamentum Romanum hoc Archigymnaſium inſtauraſſe, ac bonarum artium magiſtris perampla decreviſſe ſtipendia. Deinde

etiam, reliquorum Summorum Pontificum ſerie ducta, nullo negotio demonſtraretur, Romæ literas potius deeſſe potuiſſe, quam literis patrocinia. Quis enim, ut antiquiores ætates miſſas faciam, Gregorios, Urbanos, Alexandros, Clementes, Innocentios Pontifices Maximos memoria repetat, qui in illis præſidium ac firmiſſimum propugnaculum literas habuiſſe non videat? Quid vero nunc de Clemente XI. Pontifice ſapientiſſimo ac bonarum omnium artium amantiſſimo? De quo in hac re præſertim tametſi, ut de Carthagine ait Salluſtius, tacere ſatius ſit, quam pauca dicere, nemini tamen veſtrum obſcurum eſſe arbitror, illum tam bene de optimis diſciplinis jam eſſe meritum, ut quas aliorum Summorum Pontificum immortalitati ſtatuas, ſigna ac monumenta in Capitolio ceteriſque publicis in locis Senatus Populuſque Romanus poſuit; vel quod illi elegantiorem Urbi formam induxerint atque ampliorem, vel quod veteres obeliſcos, aut marmoreas columnas ad eam ornandam erexerint, vel tandem quod uberrimis aliunde derivatis aquis, non tam fontes, quam flumina in Urbem commode invexerint; eæ omnes Clementi XI. cum iis nominibus, tummaxime literarum titulo, tanquam literarum earundem literatorumque parenti beneficentiſſimo excitandæ eſſe videantur. Etenim quænam opes, qui honores, qui magiſtratus, aut quæ dignitas in Urbe fuit, quam a ſtudioſiſſimo literatorum Principe conſequi non potuerit qualiſcunque honeſtiſſimam bonarum artium commendationem cum integritate morum

con-

conjunctam præſeferret, etiamſi homo exterus ac tranſalpinus hoſpes Romam adveniſſet? Quocirca illud ſatis ſit dicere, quod Purpuram ipſam, maximum ac ſingulare Pontificiæ amplitudinis præmium, eloquentiæ ac doctrinæ venalem fuiſſe expoſitam vidimus.

Quæ cum ita ſint, Auditores, ſupereſt jam, ut eo, quo altera orationis pars ſponte ſua vergere videtur, animum intendatis, dum breviſſime doceam quonam pacto unuſquiſque literatorum ſibimet ſtudiorum ſuorum comparare poſſit vindicem ac patronum. Quod quidem ſtatuo nemini fore difficile, ſi labore induſtriaque conetur doctrina ac literis inter ceteros eminere. Sit enim quiſpiam latini ſermonis elegantia politus, aut ſingulari dicendi facultate ornatus, ſeu mathematico in pulvere egregie verſatus, hunc procul dubio principes viri honore proſequi, hunc civitates publica quaſi legatione accerſcere, huuc reges maximis præmiis ad ſe pertrahere ſummo ſtudio ac voluntate certabunt. Quod ſane argumentum non modo antiquioribus repetitis exemplis, verum etiam recentiſſimis rebus planum omnino facere poſſem, niſi aut doctiſſimorum hominum amicitiæ nimis tribuere, aut eorum exiſtimationi de induſtria blandiri velle viderer. At quos tandem quæſo literatorum præ ceteris majores noſtri fovere ſummoque loco habere conſueverunt, niſi eos tantum, qui ingenio doctrinaque magnopere excellerent? Platonem quidem tantam a Dionyſio Syracuſano gratiam iniiſſe compertum eſt, ut ei Syracuſas advenienti non ſolum Rex idem obvi-

am ierit, ſed etiam regali rheda, cujus Rex ipſe moderabatur habenas, exceperit, ac triumphali plauſu ingentique populi acclamatione in urbem advexerit. An Cliniæ, an Tymæo, aut Philolao aliisque ſexcentis, qui per illud tempus in maxima frequentia erant philoſophi, obvium ſe dedit Dionyſius, curru recepit ſuo, & ad ampliorem triumphi celebritatem idem ipſe regio paludamento ornatus aurigam egit? Tanta profecto honoris amplitudo nequaquam iis defertur, qui philoſophantur in triviis, aut barba tenus philoſophi, ut ait M. Tullius, exiſtimantur; ſed illis ſine controverſia debetur, qui optimarum rerum cognitione atque exercitatione philoſophi perſonam graviſſime ſuſtinent. Unus itaque Plato honorificentiſſime excipitur, unus opibus fortuniſque a Syracuſano Rege cumulatur, quod unus inter ceteros præſtantiori doctrina caput extollat, quod unus ingenii ac philoſophiæ princeps, quod denique unus tantam ſibi apud omnes conciliaverit auctoritatem, ut ipſe Romanus orator cum Platone errare, quam cum aliis philoſophis vera ſentire maluiſſet. At fortaſſe id temere factum, & ad Platonis fortunam plus habuit momenti libido Principis & arbitrium, quam ſapientiæ ſingularis prærogativa. Ac pro inde quod quiſpiam, quemadmodum Plato, aliquem ſtudiorum ſuorum vindicem habeat liberaliſſimum, id non tam doctrinæ conditioni, quam præclaro fortunæ beneficio tribuat neceſſe eſt. Ita ne verò? At Reipublicæ literariæ annales diligentius evolvant qui hoc modo ratiocinantur. Id unum ætatum omnium

um

um conſenſu atque auctoritate firmatum invenient, eos videlicet tantum gratia ac liberalitate Principum floruiſſe, qui non litus legere, ſed in altum diſciplinarum provehi minime debitaverint. Heroicis enim illis bonarum artium temporibus, in quibus cum eædem inſigniter vigerent, tanta quoque erat philoſophorum poetarumque copia, ut ſicuti exercitus in legiones & cohortes, ita illi in ſectas ordineſque dividerentur, eos duntaxat apud primarios viros omni humanitatis officio receptos fuiſſe accepimus, qui earundem bonarum artium haberentur inſtar imperatorum. Patebat quidem Cæſaris Auguſti domus clariſſimis poetarum ducibus Publ. Virgilio & Q. Horatio, quam tamen Chærilis & Cluvienis aliiſque ejus notæ verſificatoribus patuiſſe non legimus. Cum illis ſcilicet, quod & acumine ingenii & elegantia ſtyli ceteris palmam eripuiſſent, humaniſſimi Principis familiaritas omnis erat atque conjuncto: eorum aſpectu, ſermone atque conſuetudine frequentiſſime recreabatur.

At piget me tandiu exemplis hujuſmodi eſſe immoratum, qui rem ipſam ſtatim oculis ſubjicere quodammodo potuiſſem. Quid quæſo eſt, Auditores, quod ex popularibus hiſce artibus ea ipſa, quæ aliis fructus inſignes contulit, eadem aliis decoquere ſoleat nulloque eſſe adjumento? Nam quotidie videmus nonnullos cælandi, aut pingendi ſtudio haud mediocres ſibi fortunas comparaſſe, quibus artibus alii vix tantum pecuniæ trahant, quantum tolerandæ quoquomodo vitæ ſit ſatis. Nonne diſcrimen hoc ex eo potiſſimum ducitur, quod

cum illi præclari caſtigatique opifices, hi contra mediocriter in ea facultate verſati eſſe exiſtimentur, ſi quod affabre accurateque elaborandum ſit opus, rejiciuntur hi, invitantur illi, ac perhonorifica mercede propoſita conducuntur? Studioſos itaque ſui ac pene dixerim Mecænates habent cælandi, aut pingendi artes, modo eæ vulgares nequaquam eſſe cenſeantur. Utilitatis afferunt plurimum, non inficior; ſed iis tamen, qui ingenio induſtriaque ad earundem artium principes propius acceſſerint. Præterea florentiſſimæ illæ duæ artes, Medicina ac Jurisprudentia, in quibus præ ceteris omnibus, ut ſermo communis invaluit, opes maximas atque honores fortuna collocaſſe creditur, an tales ſunt, ut earum præſidio homines honori opibuſque feliciter velificentur tametſi iiſdem leviter tincti nullum ſibi nomen exiſtimationemque confecerint? Fautores certe non habent plurimos, qui ægrotos medicaminibus, aut qui legum formulis jugulant patrimonia. Verum qui in iſtiuſmodi facultatibus præſtantiſſimi recenſentur, eos gratiam inire auctoritatemque apud optimates ſibi conciliare videmus, eoſque ad amplificandas fortunæ copias, aut ad honores maximos conſequendos viam ſibi munire expeditiſſimam. In quo quidem orationi meæ firmiorem, quam opus ſit, fidem complures, quos hic video eſſe, viri clariſſimi exemplo ſuo ſatis commode faciunt. Quemadmodum igitur quod ejus generis artes nonnullis fructuoſæ non ſint, imo potius jacentes ac ſteriles, impudentia ſingularis eſſet id non tam profeſſorum mediocritati, quam earundem

ar-

artium vitio, aut iniquiſſimæ temporum conditioni tribuere; ita fere intolerabilis videtur eſſe eorum audacia, qui ex levi quadam literarum umbra cum neque opes, neque fortunas trahere potuerint, literas ipſas jacere clamitant, nulloſque per hoſce dies inveniri bonarum artium patronos, nulla ſupereſſe ſtudiorum præmia. At deſinant tandem aliquando deſinant per Deum immortalem tam impudenter ac ſtulte conqueri. Ipſi profecto jacent, non artes. Ipſis utpote feriatis remiſſiſque ingeniis deſunt ſemperque deerunt patrocinia, nunquam vero ſtrenuis literarum cultoribus. Præmia nulla extant; ſed ipſis merhercule nulla, qui oſcitantes ea conſequi neque labore, neque induſtria conantur. Excellendum eſt itaque præſtantiori diſciplinarum ſtudio, excellendum: tum vero deeſſe non poterunt præmia, neque fautores munificentiſſimi; cum minime defuerint in hac urbe, ut recentiores conſulto prætereαm, Franciſco Philelpho, Pomponio Læto, Jano Parrahaſio, M. Antonio Mureto ſexcentiſque aliis primariæ eruditionis viris, qui egregia quapiam doctrinæ laude floruiſſent; cum memoriæ traditum ſit eundem Muretum Romæ ad politioris literaturæ & eloquentiæ ornamentum annuo fuiſſe mille aureorum ſtipendio Gregorii XIII. liberalitate donatum. Non defuerunt, inquam, non ſolum ingentes opes, ſed etiam ampliſſimæ dignitatis ſplendor Petro Bembo, Jacobo Sadoleto, Guilielmo Sirleto, Cæſari Baronio, Roberto Bellarmino aliiſque quamplurimis; qui quandoquidem eruditionis ac doctrinæ præſtantia ſe ſupra ceteros extuliſſent, Summorum Ponti-

ti-

tificum providentia, ſedula ſemper meritorum indagatrix, fecit, ut dignitatis quoque amplitudine ac purpura ſupra ceteros eminerent.

Quæ cum ita ſe habeant, vos jam probe intelligitis, Adoleſcentes optimi, quouſque veſtra ducenda ſint ſtudia, quo ætatis, quo induſtriæ nervos intendere oporteat, ut ſtudiorum fructus feratis locupletiſſimos atque pulcherrimos. Non vulgaris doctrinæ ratio, non popularis quædam mediocritas, ſed ſummus ſcientiarum apex fortiter eſt attentandus, ſi optimas diſciplinas maximo vobis uſui & ornamento eſſe velitis. Quamobrem nepatiamini ab ſuſcepto ſtudiorum curſu deduci, aut ſaltem induſtriam veſtram retardari ex perniciofis eorum ſermonibus, qui vulgato quaſi proverbio dictitant, jam bonarum artium ſtudia profligata eſſe ac prope depoſita, quod neque ſint hac noſtra ætate literarum præſidia, neque ulla ut olim propoſita muſis præmia. Contemnite, obſecro, ac pro nihilo ducite querelas ejuſmodi inaneſque clamores. Sunt equidem Romæ, ſunt maxima literarum præmia, ſunt ſtudiorum fautores propugnatoreſque graviſſimi, neque defuerunt unquam: & ſi antea defuiſſent, certe Clemente XI. Pont. Max. non deerunt:.qui cum ſit & omni doctrinæ genere cumulatiſſimus, & tot jam tantiſque argumentis voluntatem ſuam in bonarum artium ſtudia ſignificaverit, omnem vobis profecto dubitandi locum eripuit, quin Romæ ad opes, ad magiſtratus, ad imperia, ad purpuram etiam ipſam innocentia vitæ ac doctrinæ nobilitate aſſequendam aditus univerſis pateat ampliſſimus. Cum igitur

tam liberum unicuique veſtrum ſit beneficentiſſimi Principis animum promereri, quam literis & eruditione excellere; jam plane cognoſcitis Mecænates vobis minime defuturos, niſi per otium inertiamque vobis vos ipſi defueritis. Quod quidem eo gravius eſſet reprehendendum, quo major eſt horum clariſſimorum diligentia profeſſorum quorum labores in hoc Romano lyceo utilitati veſtræ ſerviunt, quorum conatus omnes, vigiliæ ac ſtudia ad vos ornandos erudiendosque maxime referuntur. Veſtrum igitur ſit pari animi cura ac diligentia efficere, ut eorundem labori induſtriæque maximum in vobis uberrimuſque fructus reſpondeat; atque hinc ea conſequi poſſitis digniſſima præmia, quæ vobis non minus Romani Pontificis beneficentia, quam doctrinæ amplitudo ac præſtantia pollicentur.

Sanctiſſimo Domino Noſtro

CLEMENTI XI.

PONT. OPT. MAX.

Paulinus a S. Joſepho Scholarum Piarum.

TANTUM *abeſt, ut conquirendæ ſint cauſſæ, cur tuo potiſſimum nomini*, CLEMENS *Pontifex Maxime, hanc Orationem inſcribam, ut potius ſive argumenti magnitudo, ſive loci, ubi habita eſt, dignitas ſpectetur, ea jure ſuo* *omni-*

omnino ad te pertinere videatur. Beneficentiam quippe illam & amorem erga bonarum artium ſtudia plane ſingularem, quem in Leone X. ſuſpeximus & admirati ſumus, ecquis in te pariter maximum & flagrantiſſimum eſſe non videat? Neminem profecto latet optimas diſciplinas per omnem tibi ætatem uſque eo a prima pueritia in deliciis fuiſſe & amoribus, ut deinde in omni fortunæ gradu iis magis ſemper quam tibimet vixiſſe videaris. Itaque non eſt, cur miremur, quod hoc ipſum Romanum Archigymnaſium, perantiquum bonarum artium domicilium, tam ſapienter ſplendideque a Leone X. inſtauratum, a te eximie diligi tibique præcipue cordis eſſe intelligimus. Quinetiam, ſi per ſummam turbulentiſſimorum temporum difficultatem id licuerit, aliquando fore ſperamus, ut quam olim in ampliſſimo hoc loco ſub Leone conſequutæ fuerunt optimæ artes celebritatem, ea, te Pontifice, deeſſe nullo modo poſſit. Quod plane efficies, ſi ea ipſa, quæ ad ſempiternam Academiæ hujus dignitatem præſidiumque Leo ſapientiſſime decrevit, quæque jam nonnihil temporum viciſſitudo immutavit, priſtino juri reſtituas. Hinc enim erit, ut quæ per Orbem univerſum latiſſime Archigymnaſii hujus pervagata eſt fama, ſub literatiſſimo Principe maxime vigeat; neque ſit, cur Leonis ætati, quæ aurea literarum ætas fuiſſe dicitur, noſtris hiſce temporibus quiſquam invideat. Quod profecto ſi ſemel eveniat, quibus tum laudibus nomen tuum ad cœlum efferemus?

Quas

Quas immortales gratias hæc tibi noſtra Academia publica auctoritate quotannis perſolvendas ſtatuet? Sed ut ut hæc ſint, ego is plane non ſum, qui ventura tempora recentioreſque cauſſas conſectari debeam, propter quas me tibi quam maxime obſtrictum eſſe profitear. Tot jam præclara in me meritorum tuorum ſuppetunt argumenta, ut ingratus omnino eſſem atque immemor, niſi ea, quæ acceperim, quanti a me facienda ſint, ſatis agnoſcerem, idque aliqua ſaltem ſignificatione teſtarer. Quorum vero præcipue beneficiorum nomine? Eorumne, quibus noſtrum Scholarum Piarum Ordinem tam liberaliter cumulaſti, tot præſertim Seminariis, aut Collegiis, Albæ, Cortonæ, Rheate, Amalphi, Urbini beneficentia tua inſigniter amplificatum? Magna quidem ſunt hæc ac ſane digna, ut noſter ipſe Scholarum Piarum Ordo univerſus te parentem beneficentiſſimum perpetuo & agnoſcat & colat & veneretur. Cum tamen mihi cum noſtratibus omnibus communia ea ſint, non tam privati unius hominis, quam commune omnium exigunt grati animi monumentum. An igitur beneficii ejus, quod proprium eſt, nomine gratias agam, quod videlicet perhonorificam mihi eloquentiæ in hoc Romano Archigymnaſio provinciam dederis, ac me nominis prope nullius hominem ad ſummam hujuſce loci celebritatem evexeris? Id certe, ſive ingenii mei mediocritas, ſive loci hujus, qui eloquentiſſimo cuique ſemper patuit, amplitudo ſpectetur, majus eſt, quam tibi unquam pa-

pares pro beneficio gratias agere poſſim. Longe tamen majus eſt aliquid, quod ſplendore ſuo cetera obruit, & quod mihi maximi ac præcipui beneficii loco ſemper erit, diligentiæ ſcilicet induſtriæque meæ demandaſſe ornatiſſimum & ad virtutis indolem plane factum juvenem fratris tui filium ALEXANDRUM, *ut in bonarum artium ſtudio ei quaſi manu facem præferrem, & commoſtrarem viam, qua per ſumma quæque virtutis majorum ſuorum veſtigiis inſiſteret. Id certe tanti apud me eſt, ut ceteris omnibus, quæcunque illa ſint, beneficiis tuis ſilentio prætermiſſis, hoc unum potiſſimum eſſe cenſeam, atque hoc tantum uno me gratum ac memorem eſſe maxime cupiam. Etenim cum non deeſſent homines ingenii & eruditionis fama præſtantes, qui ad hoc munus obeundum impenſe ſtudium atque operam profitebantur ſuam, ea tamen fuit tua humanitas, ut me militem quaſi gregarium iis præferri velles, qui primos in literis ordines ducere videbantur. Quamvis autem non ita me ignorem, ut id mihi tribuam, & non tuæ potius humanitati, quam tenuitati meæ acceptum ferendum eſſe videam; malui tamen tam præclari commemoratione beneficii modeſtiam meam in ſuſpicionem vocari, quam ingrati animi notam mihi ejus ſilentio inuri. Quia vero id ſatis eſſe nullo modo poteſt, ut aliqua ſaltem ex parte hujuſmodi beneficentiæ reſpondeam, ſi nulla alia re, at certe induſtria ac diligentia operam dabo, ut ſtudiorum curſum multa jam cum lau-*

de

de ſuſceptum clariſſimus idem Juvenis ita aliquando abſolvat perficiatque, ut tua de me judicia ſuſtineat; atque ipſe perpetuum extet tibi memoris gratique animi mei monumentum.

DE LAUDIBUS LEONIS X.

In anniverſariis ejus parentalibus

ORATIO III.

Habita VII. *Idus Februarii anno* MDCCXIV.

SI ullo unquam tempore Urbem hanc ingenti luctu ac mœrore propemodum incredibili concidiſſe putaverim, ut plangor in tectis, in templis ætatum omnium concurſus, ſilentium in curia, vaſtitas & ſolitudo in foro, ubique mœſtiſſima rerum facies obverſaretur; tunc, opinor, fuit, cum importunus & univerſo populo Romano graviſſimus rumor percrebuit, Leonem X. Pontificem Optimum Maximum bonorum omnium votis ac publicæ incolumitati repente immatureque fuiſſe præreptum. O diem bonis omnibus funeſtiſſimum! (is, puto, unus omnium erat gemitus ac comploratio) O acerbiſſimam & vix plane ferendam calamitatem! O nos miſerrimos, qui paſtorem vigilantiſſimum, qui liberaliſſimum Principem, qui parentem optimum amiſimus, qualem neque noſtra, aut parentum ætas tulit, neque literarum monumentis ulla unquam effinxit antiquitas. Quid enim excogitari poterat in terris

ris tanti Principis majeſtate auguſtius, quid magnificentius, quid ad gloriam laudemque optabilius? Quanquam non ætas, non ſexus, non ordo ullus eſt, qui lacrymas poſſit ac doloris impetum coercere, fruſtra tamen immenſum publici parentis deſiderium atque enormis jacturæ caſum doloris magnitudine exæquari poſſe ſperamus, cum hoc uno in funere non modo Europæ lumen ingens, ſed univerſæ Chriſtianæ Reipublicæ ſplendor quam maximus fuerit extinctus. At vero in tanto tum privato tum publico populi Romani luctu qualis, aut quanta eſſet lamentatio fletuſque bonarum artium, cogitatione potius percipi poteſt, quam ſatis verbis & oratione comprehendi. Quemadmodum enim liberaliſſimi Pontificis beneficentia etſi erga omnes maxima, in optimas tamen diſciplinas ſingularis prope fuerat atque incredibilis; ita nihil illis contingere potuiſſet acerbius ac majori lacrymarum contentione deflendum, quam inopinato importuneque eodem ipſo Principe orbari, quem unum ſibimet ab interitu vindicandis revocandiſque ad priſtinum gloriæ faſtigium quaſi cœlitus demiſſum acceperant ac venerabantur. Quamobrem ſingulæ mutata veſte, ſqualore ſordibuſque mærentes, communis Parentis exequias proſequutæ, diu multumque flevere. Quid, inquam, flevere? Imo adhuc hodierno die ſolenni funeris hujus inſtauratione deflent jacturam Principis immortalitate digniſſimi; inſtitutaque quotannis funebri laudatione ampliſſimas ejus laudes beneficiorumque magnitudinem ad gratam poſterorum memoriam tradu-

ducere ſummo ſtudio ac voluntate contendunt: Cui quidem graviſſimo muneri cum ſæpe alias robuſtioris eloquentiæ viri ſeſe impares experti fuerint; quid ego conſilii capiam, qui nunc potiſſimum de ipſis Leonis X. laudibus ad dicendum ſurrexerim, cum neque ætate, neque ingenio, neque auctoritate ſim cum his, qui ſedeant, ullo pacto comparandus? Verum cum in hac ſemper opinione fuiſſem, inter tot tantaſque ipſius Leonis virtutes nullam omnino reperiri, quæ ſublimi eloquentiæ apparatu indigeret ornari, ſed ſatis ſuperque eſſe, ut earum magnitudo in ſui admirationem omnium erigeret animos, illas quaſi nudas in medio proponere; hinc eſt, ut minus neceſſariam, aut idoneam hac in re eloquentiam futuram eſſe putaverim cum Geometria potius ad ipſarum magnitudinem rerum dimetiendam accommodatior eſſe videretur. Veniam itaque dabitis, Auditores, ſi cum ea ipſa, quæ neceſſario mihi ſuſtinenda eſt oratoris perſona, geometræ quoque partes ſuſcepero. Ad hoc enim me, non tam ea, quam mihi ab ineunte ætate Geometriæ ipſius ſtudium attulit, delectatio impellit, quam nova quædam & inuſitata magnitudo virtutum, quæ ſpecie plane inſolita vim omnem ſuperant eloquentiæ. Hæ vero tametſi in Leone plurimæ ſint, & omnes de principatu inter ſe certare videantur, illud tamen, de quo nos præcipue hujus amplitudo loci & communis officii ratio opportune admonent, & quod, nobis tacentibus, hæc ipſa ſaxa ac parietes quodammodo prædicant, illud, inquam, eſt Romani

hujuſce Archigymnaſii egregium ac prope divinum opus. Quo quidem ſapientiſſimus Pontifex non modo apud populum Romanum, ſed apud exteras quoque nationes ſibi nominis immortalitatem comparavit. Ad hoc igitur unum tam præclarum ac maximum Leonis X. beneficium, quantum & anguſtia temporis & ingenii mediocritas patitur, accurate deſignandum & quaſi per partes explicandum aggrediar. Cujus, ut tota quanta eſt, luculentius magnitudo dignoſcatur, longitudinem in eo, latitudinem ac profundum perſcrutari & quodammodo dimetiri conabor. Ut nimirum celeberrima hac triplici Geometriæ dimenſione, ex qua rei cujuslibet magnitudo deſumitur, tum vos, Patres ampliſſimi, tum populus Romanus, tum exteræ gentes intelligant, quam magnum ex omni parte illud ſit, quod a Leone X. in hoc uno beneficio acceperint, & quantum pro hoc ipſo ab omnibus ei potiſſimum debeatur.

Nemo tamen ſit, qui in præceptis inſtitutiſque Philoſophiæ adeo me novum putet ac rudem, ut nondum ſatis perceperim, quid intercedat diſcriminis inter magnitudinem molis atque virtutis. Quamobrem temere & inani quodam conatu ad Geometriæ normam & regulam ea dirigere velim, quæ cum partibus dimetiendis revera careant, in longum, latum, aut profundum magna eſſe, aut dici minime poſſunt. Novi profecto, novi aliam eſſe virtutis menſuram; neque unquam ex circini ratione clariſſimorum hominum magnitudinem deſumendam eſſe putavi. Quia vero habet quoque ſua ſpatia virtus; &

non-

nonnunquam rerum geſtarum magnitudine ita ex-creſcit, atque in amplitudinem extenditur, ut longitudinis, latitudinis ac profundi aliquod præ-ſeferat argumentum: cui alienum & virtutis ipſius naturæ parum conſentaneum eſſe videatur, ad geometricam normam eam, quam nobis exhibet virtus, magnitudinem quodammodo revocare? Magnum itaque ſive in longum, ſive in latum, ſive in profundum illud contemplari libeat, fuiſ-ſe, dico, Leonis X. beneficium, Romano hoc Archigymnaſio tam ſapienter ſplendideque reſti-tuto. Ab eo tamen, quod geometrico more po-ſtremo loco deberet inquiri, exordium video ne-ceſſario mihi eſſe ducendum. Non enim tam fa-cile de reliqua tanti operis magnitudine dijudica-ri poſſet, niſi primo quod quantumque in eo ſit profundum, liquido appareat. Profecto nonnullis, qui per hos dies hoc ipſum Archigymnaſium ex-trinſecus longeque circunſpiciunt, illud evenire ſolet, quod pueris, tum etiam imperitis homi-nibus, dum oculos in ſolem, aut ſidera conji-ciunt, quotidie evenit. Cum enim neque ſenſu, neque ſcientia percipiant, quam vaſtum ac pro-fundum illud ſit ſpatium, quo clariſſima eadem cœli lumina a nobis longiſſime diſtant, inepte prorſus ſtulteque de eorum magnitudine ac mole ratiocinantur. Neque enim in animum ſibi indu-cere ullo pacto poſſunt, compluribus ſtellarum globis terræ magnitudinem vinci; aut pluſquam millies & ſeptingenties, imo pluſquam viginti-ſepties millies ſolem eſſe terra majorem. Quod tamen ex accuratiori recentiſſimorum aſtronomo-

rum induſtria ac calculo ſatis liquido conſtat. Haud diſſimili fere ratione non deſunt, qui tam præclari operis magnitudinem capere, aut complecti animo nequeunt: imo vero de illo impudenter ac temere diſſerunt, quod quam profundum fuerit hujuſce rei inſtitutum, minime intelligant. Quod certe intelligerent, ſi eorum temporum, non tam annalibus, quam luctuoſa malorum, quæ tunc nobis imminebant, iliade ſibi propoſita, animadverterent, in qua rerum fortuna clariſſimi hujus imperii dignitas, Romanæ Eccleſiæ jura ac Chriſtianæ totius Reipublicæ ſalus verſaretur. Viderent ſcilicet triſtiſſimam Italiæ faciem undequaque fulgore armorum ac ſtrepitu perturbatam. Viderent diſſeminatas multis in locis perditiſſimorum hominum opiniones, provincias ab auctoritate Romani Pontificis improbe diſcedentes, ſurgentes undique ac per omnia propemodum Chriſtiani nominis regna pervadentes impiorum dogmatum peſtes; unoque verbo, res noſtras in illud adductas fuiſſe diſcrimen, ut non jam de proferendis imperii finibus, ſed de Italiæ ipſius poſſeſſione, de noſtris hiſce aris foc iſque certaretur. Quid igitur conſilii Leo X. capiendum ſibi eſſe duceret, qui in maximis ejuſmodi turbinibus ac periculoſis fluctibus Eccleſiæ navim gubernaret? Quam ſalubriorem, aut probatam magis tam multis graviſſimiſque vulneribus medicinam afferret? Nulla profecto viſa fuit opportunior, quam bonas artes ubique tunc fere jacentes erigere. Hanc unam proximam & quaſi compendiariam cenſuit fore viam ad tuendam

tem-

templorum religionem & Eccleſiæ dignitatem vindicandam: his telis atque armis improborum hominum conatus ac vim nefariam infringi poſſe ac repelli.

Et quidem non modo vetus eſt & ſapientum omnium firmata judicio, ſed cum ipſis pene literis nata opinio, maximam eſſe in Republica vim literarum; neque aliud quicquam præter literas ad tuendam populorum felicitatem plus habere momenti. Quod præclare olim cum Mitylenæi intelligerent, eas, quas ſemel armis ſubegiſſent gentes, nulla alia, ut auctor eſt Ælianus, mulctabant pœna, niſi ut liberos ſuos omnino arcerent a literis: omne illis præſidium ſe ſuſtuliſſe rati, ubi tantum literas ſuſtuliſſent. Quorum conſilio certe haud minus improbe ac malitioſe fecit nefarius ille Chriſtiani nominis proditor atque deſertor infeſtiſſimus Julianus Imperator, qui quo certiorem ſibi ad Chriſtianam religionem funditus evertendam muniret viam, iis, qui Chriſtianæ eidem religioni ſacramentum dixiſſent, literarum ſtudia graviſſimorum ſuppliciorum metu interdixit. Noverat quippe homo apprime callidus ac vafer in optimis diſciplinis ſitum eſſe firmamentum religionis ac Chriſtianæ rei propugnaculum: quandiu vero ea ſtudia ſtorerent, religionem ipſam oppugnari minime poſſe, aut labefactari. Ex quo jam probe intelligitis, Auditores, quid ſibi propoſuerit ſapientiſſimeque cogitaverit Leo X., cum in maxima ejuſmodi perturbatione ſummoque Chriſtianæ Reipublicæ tempore bonarum artium ſtudia jam tum profligata

ac prope depoſita ab interitu vindicare atque illis ſedem & domicilium in hac Urbe potiſſimum reſtituere aggreſſus fuit. Non inane aut vulgare aliquod, ſed graviſſimum ſuſcepit negotium, cum de inferendo nefariis hominibus acri ac perpetuo bello, cum de tuenda Romanæ Sedis auctoritate, de propugnanda ſacrorum religione negotium ſuſcepit. Quæ quidem omnia cum bonarum artium ſtudio ac dignitate cum maxime conjuncta eſſe intelligeret, ea ſe ſatis feliciter conſequuturum ſperavit, ubi ipſamet ſtudia in hanc ampliſſimam imperii ſedem atque Urbem omnium principem revocaſſet. Ne cui vero hæc ad augendam bonarum artium exiſtimationem de induſtria a me dicta eſſe videantur; cogitate mecum, Auditores, qui tum Romanæ Sedis hoſtes, & quibus præcipue armis nefarium Eccleſiæ bellum intuliſſent: homines ſcilicet, qui in Græcis, Hebraicis Latiniſque literis maxime verſati atque omni eruditionis genere ſummopere inſtructi, non minus ipſis bonis artibus, quam audacia ac furore armati, ad omnia tum humana, tum divina ſurſum deorſum pro libidine pertrahenda impudentia plane ſingulari abutebantur. Quorum partim cum perverſis diſtortiſque ſententiis ſacrarum literarum ſenſum auctoritatemque perturbarent; partim peſtilentiſſimis editis commentariis populorum animis pernicioſas insererent opiniones; partim denique concionum impudentiſſimarum vi & frequentia urbes ac provincias ab ipſius Romanæ Eccleſiæ ſinu complexuque divellere conarentur: unus tamen omnium erat furor, eo-

que

que communis ſpectabat improbitas, ut ſubdole exteris gentibus perſuaderent, Urbem Romam, Catholicæ olim veritatis magiſtram, in ſumma nunc literarum ignoratione verſari, atque ibi omnia jam pro avaritia ac libidine, non æquo jure ac doctrina ut olim conſueviſſe tractari. Ac proinde, Urbe ipſa jam omnino relicta, ad exteras nationes germanam ac veram commigraſſe pietatem & religionem; ſeque unos tum divinitus fuiſſe oblatos ſacrarum literarum magiſtros ac duces, qui in literarum ipſarum ſtudio fere omnem traduxiſſent ætatem, qui ſapientia ac multiplici eruditione florerent, qui denique omnium prope linguarum notitia maxime excellerent.

Ut igitur impudentiſſima iſtiuſmodi ora occluderet Leo, atque iiſdem armis, quibus in Apoſtolicæ Sedis exiſtimationem ac dignitatem nequiſſimi hoſtes impetum fecerant, in certamen deſcenderet, eoſque quaſi proprio ipſorum enſe jugularet; non modo ſuum eiſe duxit, tales ſibi deligere viros, qui doctrinæ & eloquentiæ partes pro ejuſdem Sedis Apoſtolicæ majeſtate graviſſime ſuſtinerent, ſed clariſſimis quoque undique accitis bonarum artium profeſſoribus, arcem hanc diſciplinarum munitiſſimam excitavit. In his itaque caſtris ſtipendia mereri voluit gubernatricem vitæ ac ducem Philoſophiam, qua, ut præclare Tullius, vir bonus & fortis efficitur, quaque Plato nihil præſtantius hominum generi a Diis immortalibus dari potuiſſe cenſebat. Hic firmiſſimum illud Catholicæ religionis propugnaculum poſuit Theo-

logiam, qua nihil præclarius, nihil divinius. Hic ſacrarum literarum hiſtoriam, utriuſque juris doctrinam, linguarum fere omnium ſtudium. Quonam vero eventu, quo auditorum numero, aut quanta bonarum artium gloria, illud ſatis ſit dicere, optimas diſciplinas tantam hic brevi aſſequutas fuiſſe celebritatem, ut, teſte Paulo Jovio, Romanum hoc ipſum Gymnaſium, neque Bononienſi, neque Patavino, vel doctorum præſtantia, vel auditorum concurſu concederet.

Quantum vero laudis Leoni X. apud omnes hinc acceſſiſſe putamus, quod ſcilicet tam ſapienti conſilio pervulgatos improbiſſimorum hominum ſermones abrupiſſet, conſtitutiſque in hac Urbe optimis diſciplinis, dignitatem Romanæ Sedis, ſacrarumque ſcripturarum auctoritatem non propugnaſſet modo, ſed etiam quodammodo reſtituiſſet? Profecto propter unam hanc ipſam ſtudiorum inſtaurationem communi omnium opinione uſque adeo de hac Urbe, de his templis atque atis fuit optime meritus, ut plurimi & graviſſimi viri in ea ſententia fuerint, illum iis omnibus præferendum eſſe Romanis Pontificibus, qui multis ante annis tuendæ amplificandæque religionis gloria magnopere claruiſſent. Quod enim alii ſanctiſſimas ſtatuerint leges ad improborum frœnandam audaciam, ſive ad populorum utilitatem promovendam; alii vero, ut rem Catholicam, ſi qua in parte nutaret, tempeſtive ſtabilirent, aut ſtantem erectamque opportune firmarent, univerſorum Patrum concilium advocaverint,

rint, in eoque multa ſapienter ac divinitus inſtituerint; quod denique alii propugnandæ Chriſtianæ Reipublicæ ſtudio paraverint claſſes, copias inſtruxerint, ac ſeſe in Principum Regumque fœdera adjunxerint, magnam revera & ſapientiæ & religionis famam ſibi compararunt: & nemo uſque eo perfrictæ frontis erit, qui illos ſumma laude ac prædicatione dignos eſſe minime fateatur. Tamen ſi quis rem ſubtilius pergat inſpicere, neminem iſtorum cum Leone ob ejuſmodi meritorum famam ullo pacto conferendum eſſe cognoſcet. Nam præterquam quod præclara ejuſcemodi facta ad eos Romanos Pontifices non ita pertinent, ut cum Leone quoque communia non intercedant; cum ipſe & plurimas & graviſſimas ſanciverit leges, cum Lateranenſe Concilium a Julio II. indictum atque inchoatum & ſapienter proſequutus fuerit & feliciter fauſteque compleverit; cum denique ad propugnandam tum Eccleſiæ tum Italiæ libertatem, non modo frequenter potentiſſimorum Regum amicitias ſibi comparaverit, ſed pertinacis quoque ingenii Principes, quique dicto minus audientes fuiſſent, omni prorſus imperii jure abdicaverit. Id tamen quo reliquis palmam eripuit, & quo ei præ ceteris hæc Urbs, hæc mœnia ac religio tribuere plurimum debent, ſine controverſia fuit optimarum artium ſtudia in hac ipſa Urbe ampliſſime reſtituiſſe. Nam quæ tanta vis ad ſervandam amplificandamque religionem ſive in legibus, quas tempore ſæpe abrogari videmus, ſive in armis, quæ ſepe irrito, ſæpe etiam pœnitendo inferuntur eventu,

tu, continetur, quanta ea eſt, quæ in bonarum artium inſtitutione ac diſciplina ponitur? Eæ ſiquidem ſunt, quæ nos de ipſo prope nutricis ſinu acceptos ſapientiæ lacte nutriunt ac fovent. Eæ ſunt, quæ puerilem ætatem ad humanitatem & honeſtatis regulam informant. Eæ quanta ſit in virtute dignitas ac ſplendor, quanta in vitiis labes & turpitudo edocent. Eæ denique veram erga Deum pietatem, rebus divinis reverentiam, religionem templis, principibus fidem atque obſervantiam conſtantiſſime habendam eſſe oſtendunt. Quæ ſane ſi quis ſemel cum prima vitalis auræ particula ac pene cum lacte ipſo penitus imbiberit, tam recte ſapienterque reliquum vitæ conficit ſpatium, ut ad virtutis naturam non tam factus, quam natus eſſe videatur. Hæc itaque mens, hoc prope divinum fuit maximi Pontificis conſilium: honeſtiſſimas diſciplinas in antiquum Urbis hujus domicilium, unde per acerbiſſimas rerum vices tanquam de ſede ſua deturbatæ fuerant, revocare, quo una cum illis integritatem, juſtitiam, fidem, omnem denique virtutem poſtliminio revocaret. Hujus quidem ſapientiſſimi inſtituti rationem poſtea Tridentini Patres non modo communi omnium conſenſione probarunt, ſed nihil eo viſum fuit opportunius, quodque ad veterem inſtaurandam adeo tum collapſam Eccleſiaſticam diſciplinam magis eſſet accommodatum. Ac proinde, ut tam arduum ac periculoſæ plenum aleæ negotium auſpicato ſuſciperent, non aliunde omen, quam ab ipſa ſtudiorum inſtauratione ubique gentium utiliter inſti-

ſti-

ſtituenda, quæri oportere duxerunt. Quamobrem hæc de re primo & in ipſo rerum agendarum limine tanquam de cauſſa omnium maxima præcipue cogitandum eſſe putarunt ac tempeſtive accurateque ſtatuendum. Ex quo ſatis liquido conſtat quam grave tum fuerit de hujuſmodi ſtudiis jampridem in hac Urbe a Leone inſtauratis hominum ſapientiſſimorum judicium, & quam profundum illud æſtimari debeat opus, in quo religionis præſidium, innocentiam vitæ & Eccleſiaſticæ diſciplinæ dignitatem Tridentini Senatus auctoritas uſque eo poſitam eſſe judicavit.

Jam vero ne longius, quam par eſt, protrahatur oratio, quanta ſit præclariſſimi ejuſdem beneficii latitudo, diligenter attendite. Equidem ſi reliqua Urbis gymnaſia, quotcunque illa ſint, cum hoc omnium principe conferantur; quodnam quæſo eſt, quod ſcientiarum multitudine, quod varietate linguarum, quod denique rerum omnium humanarum divinarumque univerſitate quadam ampliorem præſeferat latitudinem? Multis quidem aliis in ſcholis tum Philoſophiæ, tum Theologiæ ſtudia docte ac perite pertractantur. Ubi vero plura Theologorum ſubſellia, plures Patrum ſententiæ atque auctoritas? Ubi in tot diſtributa claſſes Philoſophia univerſa? Quid vero dicam de Mathematicis diſciplinis? Quid de tanta linguarum multitudine, cum præter duas illas ceterarum facile principes, Græcam ſcilicet ac Latinam, Hebraicis quoque, Arabicis ac Syriacis vocibus domicilii hujus parietes quotidie perſonent? Illud vero, quod majorem Academiæ

hu-

huius amplitudinem facit, quodque ei ſingulare omnino tribuitur ac proprium, procul dubio eſt tum juris legumque diſciplina, tum medendi facultas: quæ quidem duo quantam, Deus immortalis, univerſæ Reipublicæ utilitatem afferunt, & quam ampliſſime per omnia humana ac divina pervagantur? Ex tanto autem ac tam ſplendido diſciplinarum omnium apparatu, ex tanta ſcientiarum turba tam multa ſunt, quæ & in publicum & in privatum civitatis bonum derivantur præſtantiſſima commoda, ut in iis ſummatim & quaſi compendio recenſendis difficilius fortaſſe ſit exitum, quam principium invenire. Quocunque enim oculos cogitationemque converto, nullus mihi fere locus, nullum hominum genus occurrit, cui hoc ſtudiorum emporium utilitatem aliquam non afferat & emolumentum. Hic enim ætatis cujuscunque atque ordinis adoleſcentes paratiſſimum habent perfugium, in quo ſine moleſtia, ſine impenſa, & quod certe pluris eſt, ſine melioris ætatis impendio diuturnoque tædio, brevi, & ut Quintilianus admonet, methodo ſatis ſimplici, tam humanioribus literis & eloquentia, quam gravioribus diſciplinis inſtituantur, ſtudiorumque ſuorum curſum ſumma facilitate ac brevitate conficiant. Quamobrem ſupervacaneum & inanis prope laboris eſſet hoc loco diligentius recenſere quot præclari ingenii juvenes in his ſcholis olim liberaliter educati latinis poſtea græciſque literis floruerint; quot Philoſophiæ ſtudio, aut Mathematicis diſciplinis, quot medendi facultate, aut juris tum Civilis tum Canonici ſcientia præſtantes nomen-

men ſuum immortalitati donaverint. Innumeri ſiquidem nunc præ oculis nobis ſunt, qui ampliſſimo huic loco doctiſſimiſque hujus Academiæ profeſſoribus acceptum referunt quidquid ſibi honoris ac dignitatis contulit ſtudium earum artium, quarum hic jam poſuerant rudimenta.

Neque vero intra privatas tantum ædes, aut intra Urbis muros beneficii hujuſce ratio ita ſe continet, quin & foras erumpat, atque in alias quoque regiones, non modo per Italiam univerſam, ſed per omnes propemodum Chriſtiani imperii fines longe lateque excurrat. Quantam enim in dies videmus eſſe auditorum frequentiam? Quantum ex omni fere Europa concurſum? Quot Juriſprudentiæ, aut Medicinæ, aut quibuſvis aliis diſciplinis operam daturi e tranſalpinis provinciis huc ſummo ſtudio ac voluntate confluunt? Ut jam hæc diſciplinarum officina non tam populo Romano, quam omnibus fere gentibus poſita eſſe videatur. Ex qua quidem peritiſſimi illi Juris dicundi magiſtri profecti ſunt, in quorum auctoritate ac doctrina tam multis hodie in locis municipiorum leges, civitatum jura ac bona civium fortunæque nituntur. Hinc Hippocratis accepere aphoriſmos tot clariſſimi viri, qui jam ſumma laude medendi facultatem ſuſtinent, quorum ore ac ſpiritu vita principum ac populorum ſalus animari quodammodo ac ſuſtentari videtur.

At vero quam in omnes tum cives Romanos tum exteras gentes hæc late pateat ſtudiorum beneficentia, haud ſatis intelligi poſſe arbitror, niſi a nobis, quæ præcipua ſit Romanæ urbis digni-

tas

tas atque auctoritas, diligentius examinetur. Duo ſunt omnino, quibus omnis Reipublicæ ſalus maxime innititur, iiſque ſublatis, ipſa diu ſalva conſiſtere nullo modo poteſt, religio ſcilicet & optimarum legum cuſtodia. Quæ quanvis optimæ cujuſque civitatis ſtatum conſtituere videantur, ad urbem tamen Romam, veluti ceterarum omnium caput, ea duo potiſſimum pertinere nemo unquam ſanæ mentis dubitavit. Cum enim ampliſſimam hanc Urbem religionis Catholicæ ſedem eſſe ac domicilium voluerit Deus, ubi Romanus Pontifex tanquam in auguſtiſſimo Orbis theatro vicariam ipſius Dei perſonam apud homines gerens, Chriſtiani totius imperii clavum teneret; illud neceſſario conſequitur, ut ceteræ gentes hinc leges ac jura petere debeant, & ad hanc ipſam Urbem jam de religione jam de aliis graviſſimis rebus conſulendi cauſſa ex omnibus fere terrarum partibus convenire. Et quidem ubi plures ſimili ſplendore ac dignitate virorum ſapientiſſimorum conventus? Ubi major judiciorum frequentia atque amplitudo? Ubi tot curiis, tot judicum collegiis hominum quaſi exercitus diſtributus? Tanta vero juris tum Civilis tum Pontificii ſcientia, tanta in legibus explicandis interpretandiſque notitia ac facilitas, cui magis quam Leoni accepta referri debeat, non video. Nam ſi id, quod res eſt, fateri volumus, ipſe fuit, qui in miſera illa diſciplinarum nocte atque caligine clariſſima ſapientiæ lumina in hanc Urbem invexit. Ipſe fuit, qui magnis propoſitis præmiis ſapientiſſimos utriuſque juris magiſtros invitavit;

at-

atque operam dedit, ut non modo Romanæ urbis, ſed Orbis propemodum univerſi juventus Romæ duces haberet peritiſſimos, qui in legibus, in ſenatuſconſultis, in edictis prætorum, in decretis principum ac gentium jure intelligendo explicandoque viam ac rationem oſtenderent. Ex quorum labore quotidiano atque induſtria quantum poſtea ſplendoris exiſtimationiſque huic Urbi acceſſerit, aut quam uberem in dies fructum in cauſſis forenſibus judiciiſque populus Romanus atque exteræ nationes percipiant, cui tanta ſuppetit dicendi facultas, ut ſatis ac pro dignitate dicere poſſit? Quod ſi cuſtodia legum, ut præclare & graviter inquit Euripides, civitates continet; ac juris legumque neglectu florentiſſima & opulentiſſima orbis imperia funditus concidiſſe videmus: nonne populorum vindicem atque imperii ſtatorem Leonem X. haberi ac dici oporteat, qui de legibus ac jure earum omnium gentium, quæ a Romana Sede religione, fide & obſervantia pendent, tantopere laboraverit? Non eſt igitur, cur miremur, quod beneficentiſſimo Principi ſtatuam in Capitolio populus Romanus dedicaret, ab eoque reſtitutam inſtauratamque fuiſſe Urbem inſigni monumento profiteretur: cum potius mirandum eſſe videatur, cur ceteræ quoque urbes ac Chriſtiani imperii provinciæ ſingulas ejus nominis immortalitati ſtatuas haudquaquam poſuerint. Quandoquidem non Urbem duntaxat, neque ſolam populi Romani utilitatem ſpectat tanta cum diſciplinarum ceterarum dignitas, tum juris legumque auctoritas atque majeſtas, ſed eas om-

omnes latitudine ſua complectitur gentes, quas ut religione, ita legum ſocietate cum hac ipſa Eccleſiaſtici imperii ſede conjunctiſſimas eſſe oporteat.

At ſupereſt jam, ut quam breviſſime longitudinem ejus beneficentiæ conſectemur, cujus profundum hactenus aliquo pacto dimenſi ſumus ac latitudinem. Plurima quidem ſunt, quæ excurrunt in longitudinem, quæque hoc uno longitudinis nomine, multiplici tamen ratione ſub Geometriæ regulam commode cadunt. Illud vero, quod haud poſtremo loco venit, & nunc ex re noſtra potiſſimum eſſe videtur, eſt temporis longitudo ac menſura. Hæc plane in definienda rerum natura tanti ſemper fuit, ut perſæpe, quæ minima eſſe videbantur, cum ad ea longitudo temporis acceſſiſſet, eadem & multa numero & magnitudine maxima eſſe, ſapientiſſimorum hominum judicio conſtitutum fuerit atque decretum. Quæ ſane judicandi conſuetudo apud juris interpretes, tum apud prudentiſſimum quemque, cum jam ſit veteri uſu recepta, quodnam eſſe poterit de hac Leonis beneficentia hominum judicium, ſi longitudinis ejus ratio atque utilitas perpetuo manſura exploretur? Non iis tantum, qui tum erant, Pontifex ſapientiſſimus, neque unius ætatis commodo conſultum eſſe voluit, ſed poſterorum tempora longiſſime proſpiciens, de liberis veſtris, de iis, qui adſunt, ingenuis adoleſcentibus anxius vehementer fuit ac ſolicitus. Qua vero ſingulari induſtria, quo conſilio atque incredibili ſapientia? Natura quidem ita comparatum eſt, ut unuſquiſque maxime im-

mor-

mortalitatis ſtudio ducatur. Quoniam vero, ut graviter ait M. Tullius exiguum nobis vitæ curriculum natura circunſcripſit; tam breves vivendi terminos in poſteritatis memoriam rebus præclare geſtis beneficiorumque magnitudine prorogandi inſita nobis eſt ingens cupiditas, ut nimirum niſi ſpiritu vitæ, nominis ſaltem immortalitate vivamus. At quotusquiſque eſt, qui in poſterum ita provideat, ut pulcherrima beneficiorum ſuorum monumenta immortaliter vivant, neque unquam ſitu jaceant, aut cœca oblivione involvantur? Haud raro res præclare ſapienterque a majoribus inſtitutas fortunæ caſibus, aut poſterorum languore & ſocordia perditum iri videmus, quod eæ adverſus iſtiuſmodi injurias nullo ſatis præſidio firmatæ fuerint aut communitæ. Planius & apertius dicam: complures vetuſtiori ætate jam extiterant Romani Pontifices tam literarum, quam literatorum amantiſſimi, qui Romæ etſi non omnium, aliquot tamen ſtudiorum jecerant fundamenta. Inſtituerat Innocentius IV. Juris Civilis & Canonici ſtudium, cujus ipſum fuiſſe ſcientiſſimum ſatis ea perſpicuum faciunt, quæ in Decretales Pontificum luculentiſſima edidit commentaria. Plures alias addiderat diſciplinas Bonifacius VIII. univerſorumque ſtudiorum formam quandam in Urbe præſcripſerat. Neque multo poſt doctos & in literis Hebraicis, Arabicis Chaldeiſque eruditos profeſſores Clemens V. invexit. Aliaque deinde alii. Quonam vero eventu? Nemo eorum, quo deſtinaverat, rem auſpicato perduxit. Nemo literarium negotium ita firmavit, ut de-

curſu temporis bonarum artium ſtudia nullam vim pertimeſcerent, nullaque die ad interitum vergerent: cum ipſamet ſtudia Leonis ætate jam adeo laborarent, adeoque profligata eſſent ac perdita, ut quaſi ab inferis ea revocari oportuerit.

Quid igitur Leo, ut opportune hujuſmodi malo omnino præcluderet aditum, atque optime non de ſua tantum, ſed de poſterorum quoque omnium memoria perennis beneficii longitudine promereretur? Singularem hominis providentiam ac divinum prope conſilium quæſo cognoſcite. In medio ac frequentiſſimo Urbis loco has, quas videmus, magnificentiſſimas ad cœlum extollit ædes, quarum proſpectus, impluvium, porticus, ampliſſimum peryſtilium ac cetera ejuſmodi ſunt, ut & laxitate & elegantia a bonarum artium dignitate minime abhorreant: digna profecto, quæ ætate quoque noſtra tum illa immortalis memoriæ fœmina Chriſtina Svecorum Regina aſpectu cohoneſtaret ſuo; tum etiam Alexander VII. Pontifex Maximus majeſtate ſua aliquando impleret. Quid poſtea? De Pontificio ærario Leo ipſe haud exiguam vectigalium detrahit partem, ut bonarum artium magiſtri tam Romani Pontificis beneficentia, quam publico civitatis ſumptu alerentur. Quorum alios inſuper ab ipſo ingentibus donis, alios honoribus, alios etiam bene opulentis ſacerdotiis auctos fuiſſe atque ornatos Paulus Jovius commemorat. Tot præterea leges ſapientiſſimas addit, partim optimæ ſtudiorum rationi adminiſtrandæ accommodatas, partim ad profeſſorum eruditionem & diſciplinam, partim

etiam

etiam ad eos, quorum in fide ac patrocinio hanc eſſe voluit Academiam, ſpectantes; ut neque præſtantius, neque præclarius civitatis alicujus utilitati æternitatique caveri potuiſſet. Quod igitur, labente jam tertio ab hac ſtudiorum inſtauratione ſeculo, tanto ſemper floruerit concurſu iſthæc bonarum artium Reſpublica, tantaque profeſſorum ejus per omnem ætatem extiterit virtutis, integritatis ac ſapientiæ fama, ut ex his ſubſelliis non modo innumeri ad ſacras infulas, verum etiam ad purpuræ dignitatem complures evecti fuerint, quod denique major in dies hinc profectura ſit ſtudiorum exiſtimatio ac nomen; nonne acceptum potiſſimum profiteri debemus ſingulari providentiæ ac conſilio ipſius Leonis, qui in eo totus fuit, ut beneficentiam hanc ſuam ad omnem poſteritatis memoriam commoditatemque traduceret? O beneficentiam ejus non modo latitudine magnam, verum etiam longitudine maximam! Dum clariſſima hæc Urbs, dum hæc mœnia, dum populi Romani nomen erunt, immortali omnium memoria vivet laudatiſſimus Pontifex, non ſolum ob perennem conteſtatamque virtutum ſuarum famam, ob ſingularem in ornanda amplificandaque Urbe magnificentiam, ob invictam animi conſtantiam, pietatem ac religionem; ſed eo potiſſimum nomine æternitatem conſequetur, quod tam populi Romani, quam exterarum gentium animos ſibi ſummo perpetuoque beneficio devinxerit. Non uberrimos tantum, ſed juges, ſed ſempiternos nobis diſciplinarum recluſit fontes. Noverat quod conquiſite ſcribit Seneca,

ca illud maximum eſſe beneficium, quod ſemper ante oculos eſt, & oblivifci ſui nunquam finit, ſed auctorem ſuum, ut ipſe ait, ingerit ſemper & inculcat. Noverat haud ſatis dari, etſi neceſſaria, utilia ac jucunda darentur, ſi ea, quæ dantur, manſura omnino non eſſent. Ut igitur magnum undequaque in hac ſtudiorum inſtauratione conferret nobis beneficium, non modo in eo profundum ac latitudinem, ſed perennem etiam perpetuoque duraturam eſſe voluit longitudinem. Cujus quidem ingens & infinita propemodum menſura cum vix percipi cogitatione poſſit, nonne eam attentare, ut de cœli dimenſione cenſuit Plinius, furor eſſe videretur? Nulla profecto vis hominum atque audacia, nullum tempus, nulla ætas, nulla poterit abolere vetuſtas tam præclarum & immortale Leonis X. beneficium. Imo dum literæ, dum Roma, dum Orbis erit, bonarum artium ſtudia in ampliſſimo hoc Lyceo conſtanter perpetuoque florebunt.

Utinam igitur mihi nunc tanta vis ingenii tantumque eſſet ab eloquentia præſidii, ut & Academiæ hujus univerſæ nomine, & populi Romani & gentium omnium vocibus eas tibi, Leo Pontifex ſapientiſſime, immortales gratias agerem, quas tibimet Archigymnaſii hujus ſtatori, bonarum artium vindici ac literarum parenti beneficentiſſimo quam maximas deberi ſummo omnium conſenſu ac ſolenni religione profitemur. Sed quoniam beneficiorum tuorum amplitudine non eloquentiam modo, ſed Geometriæ quoque menſuras ſuperaſſe videris, hoc plane reſtat unum,

num, ut jam manus ultro demus; teque longius atque ulterius, quam quo dicendi facultas & inuſitata quælibet laudandi induſtria aſſequi valeat, beneficentiæ magnitudine proceſſiſſe ſilentio fateamur.

Eminentiſſimo ac Reverendiſſimo

JO. BAPTISTÆ
SPINULÆ
S. R. E. PRESBYTERO CARDINALI
CAMERARIO

Paulinus a S. Joſepho Scholarum Piarum.

SI optimæ artes, Romani hujus Archigymnaſii felices incolæ, ipſæ per ſe loqui poſſent, magnas profectò tibi gratias agerent, Cardinalis ampliſſime; ac nemini magis quam tibi acceptum profiterentur honorem, quem præclaro tuo de ſe judicio ſibi maxime reſtitutum fuiſſe gratulantur. Cum enim neſcio quo malo literarum fato contigiſſet, ut ſuperiori ætate patrocinium Academiæ hujus fere apud eos eſſet Cardinales Camerarios, qui quemadmodum genere, ita ſolicitudine & cura ad ſuſtinendum Eccleſiæ imperium cum Romano Pontifice con-

jungebantur : inde fieri ſolebat , ut in tot tantiſque illi verſarentur negotiis, ut de hac literarum provincia ne cogitare quidem poſſent ; aut etiam ſi poſſent , in eo dignitatis faſtigio poſiti Deorum illorum inſtar eſſe viderentur , quos magna curare , parva negligere M. Tullius exiſtimavit . Ex qua quidem inanis patrocinii forma quæ quantaque deinde rem hanc literariam invaſerint mala, eo libentius prætermitto , quo magis jam latent neminem . At tandem aliquando ſingulari Dei immortalis beneficio factum eſt, ut cum ampliſſimo Camerarii munere, quod fidei ſummæque tuæ integritati Romanus Pontifex demandavit , hæc quoque ſtudiorum cura obveniret tibi , qui & de literis optime ſentires , & earum patrocinium a dignitate tua abhorrere nunquam judicares . Qua de re præclarum ſatis tunc maxime dediſti argumentum , cum ad vetera patrocinii ejuſdem jura auctoritatemque vindicandam , publicas etiam inimicitias literarum cauſſa ſuſcipere minime dubitaſti . In quo certe quanti amplitudinem hujus loci faceres, tam aperte ſignificaſti, ut optimæ artes ex hac tua erga ſe voluntate ac ſtudio honorem ſint incredibilem conſequutæ . Hinc enim perverſa illa, quæ ſuperiori memoria de cura Archigymnaſii hujus tanquam de re minus gravi diſſipata fuerat opinio , auctoritate tua atque judicio refutata eſt omnino . Hinc labes illa ac macula , quæ tot annos Academiæ hujus nomini inſederat , per te deleta penitus fuit atque reſtincta. Hinc

d.-

denique honeſtiſſimæ diſciplinæ quaſi alumnæ quædam tuæ ac familiares animum erigere cœperunt pauloque liberius reſpirare. Quas igitur tibi tanquam præclariſſimo dignitatis ſuæ ſtatori ac vindici ingenuæ artes immortales profitentur gratias, eas profecto Romani hujus Lycei profeſſores earundem nomine debent tibi, perpetuoque debebunt maximas. Horum itaque in numerum ego quoque beneficio præſertim tuo nuper adſcriptus, quamquam ætate, loco & eruditione omnium poſtremus, in dignoſcendis tamen tuis erga nos meritis nemini inferior, eas Eloquentiæ nomine gratias ago, quas maximas pro exiguis viribus meis poſſum. Pudet vero me haud poſſe aliquod tibi ſupra vulgarem conſuetudinem ingenii munus offerre, quod ſingulare ac perenne eſſet memoris animi mei monumentum. Etenim quod hanc orationem ex aliqua ſaltem grati animi ſignificatione nomini tuo inſcriptam voluerim, id mihi intercedit commune cum multis, qui jam antea hoc ipſum ſplendidiori fortaſſe eloquentiæ apparatu præſtiterunt. Quid igitur? Ab omni prorſus officii genere mihi diutius temperarem? Id neque obſervantiæ meæ rationes, neque tua cum publica, tum etiam privata in me beneficia patiebantur. Unum itaque ſupereſt, ut nimirum non tam orationem hanc ipſam, quam oratoris ſtudium ac voluntatem ſpectatam habere maxime velis. Hinc enim fiet, ut hoc idem munus, quod ſi ex ſua, vel tua dignitate ſpectetur, perexiguum certe eſt ac prope nihil,

hil, ex magnitudine tamen animi multo majora dare cupientis æſtimatum, quid magnum, aut ſaltem aliquid eſſe videatur.

DE INFELICITATE ILLITERATORUM.

ORATIO IV.

Habita XV. *Kalen. Novembris*, *anno* MDCCXIV.

MIRATUS ſum ſæpe ac vehementer, quid eſſet, quod majores noſtri, qui tam multa graviter ſapienterque in eos ſtatuiſſent, a quibus aliqua ex parte rem publicam perturbari poſſe ſuſpicarentur, nulla tamen lege, nullo S. C. aut Prætoris edicto ſingularem hominum illorum amentiam coercendam eſſe putaverint, qui cum acri ingenio ceteriſque rebus, quibus literarum ſtudia aluntur, maxime abundent, in ſupinam nihilominus oſcitantemque ſocordiam ætatis florem perditiſſime abjiciunt. Non enim illud facile intelligebam, qua de cauſa tot leges alioquin ſapientiſſimas, Corneliam, Juliam, Aciliam, Calpurniam, Maniliam, Æliam, Fuſiam aliaſque complures conſtituiſſent, quibus ſæpenumero non tam malum, quam mali ſuſpicionem a republica dimovere conati fuerunt; nullam deinde cenſuiſſent in eos eſſe rogandam, quos optimis diſciplinis infenſos deſidiæque deditos, reipublicæ perniciosiſſimos eſſe ſummoque dedecori, nemo unquam dubitavit.

Ne-

Neque vero majores, homines plane incredibili judicio ac ſapientia ornatos, latere poterat, inertia nihil eſſe fœdius, nihil humanarum divinarumque rerum ignoratione periculoſius: cum probe perciperent otio ali ſolere vitia, & frequentiſſime otium ipſum non modo privatos homines, ſed & Reges, & beatas olim urbes in interitum excidiumque traxiſſe. Hæc aliaque id genus dum maturius animo reputarem, illud tandem mihi compertum eſt, jure optimo nullam in ejuſmodi homines a majoribus latam fuiſſe legem, quod in eos jampridem non unum, ſed multiplex ſupplicii genus a natura ipſa fuiſſet providentiſſime conſtitutum. Cum enim ex veteri quadam conſuetudine inſtitutoque naturæ ita comparatum ſit, ut iidem apud omnes fere nationes inſigni turpitudine ac ſumma infamia laborent, cumque vitam omnino triſtem, ærumnoſam, curarum ac moleſtiæ plenam & morti, ut ita dicam, propiorem, quam vitæ ducere cogantur; bene ac ſapienter majores nulla alia ſeveriori lege nulloque graviori judicio in ipſos animadverti poſſe putarunt. Decreveram itaque hodierno die ad inflammandos ſapientiæ ſtudio juvenum horum clariſſimorum animos non alia ratione uti, quam luctuoſum hoc ipſum, quod ignavi homines de ſe ubique terrarum præbent, ſpectaculum exhibere. Hinc enim fore ſperabam, ut honeſtiſſimi juvenes infeliciſſimum illud vivendi genus quam maxime deteſtarentur, cui & nullam unquam impunitatis ſpem eſſe, & ſumma gentium omnium invidia conflagrare intelligerent. Nolui tamen per ſingulas orbis partes

ex-

excurreret ac peregrinaretur oratio: nolui externa, aut longius petita conquireret, cum tam multa domi ſuppetant hominum inertiſſimorum ſupplicia. Sed unum & quidem domeſticum, quod multis fortaſſe leviſſimum, mihi vero ſupplicium omnium maximum quodque ceteris anteponendum eſſe videtur, in medio proponam; ita tamen, ut neque ab hodiernæ celebritatis inſtituto abhorreat, neque a ſtudiis veſtris, juvenes, alienum eſſe cenſeatur. Quod tum plane me facturum eſſe confido, ſi ea, qua potero, brevitate oſtendam: nihil durius atque acerbius illiteratis hominibus poſſe contingere, quam quod Romæ vivant. Quo quidem argumenti genere illud, quemadmodum ſpero, efficiam, ut qui ſumma frequentia adſunt optimi juvenes alieno ſupplicio deterriti, aut tempeſtive totis viribus ad ſapientiam incumbant, aut ultro ſibi aliquando exulandum fugiendumque eſſe cognoſcant ex hac pulcherrima Urbe, in qua ignavis illiteratisque hominibus citra ſummam infamiam atque impune vivere minime liceat.

Atque utinam mihi in hoc primo orationis aditu imitari fas eſſet factum Socratis ſapientiſſimum, qui quo ſuorum animos ab iracundia longius abduceret, non graviorem illi, qui forte iraſceretur, mulctam irrogabat, niſi ut in ſpeculo oris habitum vultumque ira furentem contemplaretur. Exiſtimabat ſiquidem vir prudentiſſimus ad iram maxime deteſtandam unumquemque ſatis commoveri poſſe, ſi oculis, quorum ſenſus eſſe ſolet acerrimus, turpitudinis ejus ſpeciem propoſitam habuiſſet. Utinam igitur & nobis hodierno die

haud

haud diſſimile ſpeculum, in quo homines indocti ſeſe intueri valerent, excogitandi elaborandique facultas tribueretur. In eo profecto illi quales ſe, Deus immortalis, conſpicerent! Hominesne an pecudes dicam? Quandoquidem non Circæo aliquo Populo, ſed otio deſidiaque imbuti tam longe ab omni humanitatis ſtudio receſſerunt, ut ſi id, quod revera eſt, fateri volumus, non tam hominum, quam pecudum loco habendi eſſe videantur. Cum enim duo ſint, per quæ a ceteris animantibus vel maxime diſcernimur, ratio ſcilicet & oratio, quarum utraque in ejuſmodi hominibus rudis ſolet eſſe omnino atque inchoata; nondum plane inter ſapientes conſtitutum eſt, plusne ad hominis, vel pecudis naturam accedant, licet inter ipſos ac pecudes haud multum intereſſe nemo unquam ſapiens dubitaverit. Quid vero pecudes eos mihi nominas? inquit Ariſtippus: lapides potiori jure cenſeri debent. Etenim ſive in foro, ſive in circo, aut quovis alio in loco ſedeant, ſemper lapis ſuper lapidem ſedet. Parcius tamen multoque moderatius in inſectanda iſtorum ignavia ſe geſſiſſe videtur Cicero, qui inertiſſimum unum ex hoc grege hominum Piſonem non lapidem, ſed truncum aliquem ac ſtipitem pronuntiavit. Quicquid vero ſint iſtiuſmodi homines aut lapis, aut truncus, æquo animo eſſet ferendum, ſi ab omni hominum conſortio remoti, in montibus incluſi, aut ſylvis abditi deliteſcerent. Eorum quippe naturæ conſentaneum prorſus videretur, ut qui literarum & humanitatis omnis expertes ſint, non inter homines, ſed inter feras

com-

commorarentur. At vero quod Romæ in urbe ſcilicet omnium principe atque in tanta ſapientiæ luce homines alioquin honeſto loco nati verſentur, atque ita verſentur, ut neminem tam apertæ eorum ignaviæ fugere poſſit ſuſpicio, quis adeo mentis eſt impos, qui id , quam turpe ſit, minime videat? Utinam tamen ipſi quoque aliquando hoc viderent explorateque cognoſcerent. Profecto in abditiſſimo aliquo orbis angulo ſocordiæ ſuæ latibulum quærerent. Neque enim perexiguam in hac urbe diem agere eos ſineret pudor atque ignominia: ſed quaſi ſaxa hæc ipſa ac rudera, quæ certe plurimo eruditionis ſenſu informata ſunt, in eorum pinguem reclamaſſent inertiam , hos penates, hæc templa, atque hæc mœnia continuo fugerent, abirent, proficiſcerentur. At quoniam uſque eo ſe ignorant, atque urbis hujus aſpectu tantopere delectantur, maneant, ſi libet, Romæ: imo etiam, ſi Diis placet, in literatorum hominum cœtum ſeſe haud raro immiſcere audeant. Hoc enim nobis ad infamiam , qua ipſi in literatiſſima urbe maxime flagrant, dignoſcendam luculentius percommode cadit . Quid vero inter viros ſumma ſapientia ac doctrina ornatos agent iſtiuſmodi homines in literis peregrini omnino atque hoſpites? Qua ratione inſcitiam ſuam diſſimulabunt tam callide, quin apud omnes ridicula capita cenſeantur? Tacebunt, credo. At præterquam quod ſilentii hujus importuni diuturnitas eos aperte nimis de ignavia ſua coargueret, quid tandem eſt in honeſtiſſimo hominum conventu , ubi de multiplici diſciplinarum genere ,

de

de amœnioribus literis, de Hiſtoria, de Dialectica, de Geometria res ſit, nihil reſpondere, nihil penitus dicere ac prorſus obmuteſcere, niſi revera ſe truncum ſtipitemque inanimem venditare. At fortaſſe loquentur. Quid vero? Qua de re? De iis, opinor, optimis artibus, quarum non modo dignitatem, naturam ac partitiones ignorant, ſed ne nomen quidem ſatis perceperunt? Recenti memoria factum quæſo cognoſcite, cui niſi pro teſtimonio accederent complures viri graviſſimi, de induſtria a nobis excogitatum confictumque eſſe videretur. Hominem in primis nobilem, ſed in literis plane novum cum aliis plurimis, qui dignitate perinde ac doctrina eminebant, convocaverat ad convivium, vir in hac civitate primarius. Cumque epulæ variis honeſtiſque protraherentur ſermonibus, accidit id, quod fere inter literatos viros ſolet accidere, ut mentio fieret de iis optimis artibus, quas ut libero homine dignas, ita majores noſtri liberales ac peculiari nomine bonas artes appellarunt. Has itaque Romæ hoc quidem in tempore florentiſſimas eſſe partim contendebant, partim e contrario jacere & jam quaſi ad interitum vergere. Cumque opinionem pro ſe quiſque ſuam qua ratione, qua exemplis confirmaret; homo ille inſulſus, qui Philoſophiam ne primoribus quidem labiis attigerat, nec quantum diſcriminis inter liberales & mechanicas artes intercederet, unquam audierat; miror, inquit, mehercule a quopiam in dubium vocari, num bonæ artes Romæ hac tempeſtate vigeant, in qua aurigandi ſtudium magno-

gnopere vigere nemo eſt, qui dubitet. O ſingularem animi ſtuporem! O amentiam incredibilem! Quos riſus tam levem importunamque ſententiam conſequutos fuiſſe putatis? Excuſari quidem facile poterat homo imperitus, ſi inter ingenuas ac nobiles diſciplinas maxime poſuiſſet architecturam ac pingendi ſculpendique facultates, quas in Urbe dudum ſingulari Clementis XI. beneficentia reſtitutas ac præmiis auctas fuiſſe videmus. Enimvero inter liberales artes aurigandi peritiam extollere, cui riſum non moveat? In eo tamen, puto, deceptus fuit homo peracuti ingenii, quod complures in hac civitate vidiſſet principes viros aurigandi ſtudio tantopere delectari; & quod dolendum magis eſt, perſæpe in liberorum inſtitutione ad id magis incumbere, ut pueri bene ac naviter equis inflectendis, aut ſonantis flagelli crepitu concitandis aſſueſcant, quam literis honeſtiſque moribus informentur. Sed jam nimium multa de iis, quæ fortaſſe per jocum, tum etiam ex induſtria ad convivii hilaritatem dicta fuiſſe videantur. Fac tamen de trita atque omnium ore pervulgata hiſtoria aliqua ſermo gravis omnino ac ſerius inciderit: quam inepta tibi ac minime conſentanea ejuſmodi homines reſpondebunt? In eos tunc perbelle cadit Galeni illud: ſtulti ad cribrum. Quandoquidem indiſtincte nulloque judicio ætates hominum ac tempora pertractantes, confundent Perſas ab Alexandro victos cum iiſdem ſub Cyro rege victoribus: Catonem Cenſorium indiſcriminatim pro Uticenſi uſurpabunt, aut unum etiam ex duobus conflabunt;

bunt ; unoque verbo, quot dicta, totidem congerent anacroniſmos : niſi forte Alexandros, Cyros, Catones aliaque hujus generis celebratiſſima nomina audientes, tanquam ab ſibi ignotas prorſus ac barbaras voces hæreant. Quid vero ſi de urbe aut provincia aliqua, non ad Antipodas quidem poſita, ſed a nobis paulo remotiori inſtituatur oratio? In quot enormes impingent ſcopulos, quantiſque locorum ſeſe implicabunt erroribus? Nam cum omni Geographiæ lumine careant, haud raro fit, ut tam longe ab eo, quod propoſitum eſt, aberrent, ut ſi de Aſiæ rebus agatur, iidem in America verſentur, ac de Mexico interrogati de Æthiopia reſpondeant. O miſeram plane atque infelicem illiteratorum hominum conditionem! Si taceant, ut elingues reprehenduntur; ſi loquantur, citra riſum & infamiam loqui minime poſſunt.

At vero non Romæ tantum, dicet aliquis, ſed in multis quoque aliis civitatibus eadem manet id genus hominum irriſio idemque ſupplicium. Non eſt igitur, cur in ipſos Romæ fingas ſingulare patibulum. Apud omnes fere populos de literis optime meritos haud diſſimiles ignaviæ ſuæ pœnas perpendant neceſſe eſt. Fac omnino ita eſſe: & quacumque in civitate ſint iſti literarum oſores, dedecore ignominiaque notentur. Nuſquam tamen id magis aut frequentius, quam Romæ contingere poſſe contendo. Quod quidem ne temere aut ex levi aliqua conjectura dictum eſſe videatur, urbem Romam ejuſque conditionem ex uberrimo, quo per omnem ferme ætatem ditata

fuit,

fuit, doctrinæ cenſu mecum paulo accuratius penditote. Quanta hic ſemper hominum doctiſſimorum frequentia? Quanta poetarum, rhetorum, philoſophorum theologorumque primi ordinis multitudo? Quot clariſſima jurisprudentiæ lumina? Ut in qua diſciplina alibi locorum vix unus aut alter alicujus nominis reperitur, in ea Romæ veluti multiplex ſeminarium exiſtat. Cum enim ad hanc Urbem, Chriſtiani imperii caput, ex omnibus prope orbis partibus in diem confluant viri ingenio acerrimi atque in omni diſciplinarum genere perpoliti, tanta hic eſt, ſemperque fuit ingeniorum urbertas, tanta literarum gloria ac dignitas, ut vel Athenis Róma doctrinæ palmam eripuiſſe, vel Athenæ Romam commigraſſe videantur. In hac igitur tanta ingeniorum luce tantoque concurſu ſapientum ubinam tarditatem atque animi ſui ſtuporem illiterati homines occultabunt? Amicitiamne aliquam familiaritatemque inire poterunt, in qua apud viros & dignitate & eruditione graviſſimos minus offendant. Quod tandem vitæ genus in Urbe agent? In aula, opinor, Purpurati alicujus principis locum nobilitate aut gratia ſibi comparabunt. Itane vero? Dicam plane, quod ſentio. Rejicere ab ſe deberent omnino ignavos hujuſmodi homines ampliſſimi Patres; & in hac re maxime, clariſſima illa Romanæ purpuræ lumina, Bembos, Sadoletos, Contarenos, Campegios, Eſtenſes, Borromæos alioſque horum ſimillimos imitari, quorum ſolicitudo in eo præcipue fuit, ut perhonorifica mercede propoſita, niſi viros literis ac doctrina præſtantiſſimos in ſuo-

ſuorum familiarium ordinem neminem cooptarent. Hinc enim eſſet & literis patrocinium & ampliſſimæ dignitati ornamentum. Hinc nominis ſui memoriam non cum vitæ tempore dimitterent, ſed cum omni poſteritate adæquarent ex literis ſuorum ac monumentis immortalitate donati. Sed non id agimus; utque jam eò, unde digreſſi ſumus, redeamus: eſto in aulam admittantur iſti, non tam homines, quam hominum ſimulacra, ut ſaltem ipſimet aulæ ornatum conferant ſtatuarum more, aut earum arborum ſimiles, quæ multo foliorum tegmine ornatæ ad hortorum amœnitatem conferuntur, cum nullos præter ramos frondeſque afferant fructus. Neque enim longe diſſimilem in aula ſpeciem præſeferunt elegantes iſti, bene capillati, unguentis delibuti & ad omnes officiorum formulas prope facti. In hoc igitur officiorum regno beatam quidem pulchramque vitam ſibi ducere videantur. An vero hic demum eorum ſtultitia immunitatem conſequetur? Atqui non modo apud domeſticos, ſed apud exteros quoque, quibus ſæpe colloquantur, ſæpe agant neceſſe eſt, eos crebrius irrideri jociſque notari continget. Nam fieri nullo modo poteſt, ut in maxima hominum celebritate atque in oculis omnium vivant, nec in viros frequentiſſime incurrant omni literarum ſtudio ornatos, quos ne riſum in ſe concitandi copiam faciant, nec libere alloqui poterunt, nec ſilentio dimittere. Quid igitur conſilii capient infantiſſimi homines, ubi nomen atque exiſtimationem ſuam in tam difficili loco verſari videant? Quo ad evitandam hujuſ-

modi infamiæ labem ſe tandem vertent? An ultro ſeſe ignaros, ſtupidos & humanitatis omnis expertes eſſe fateantur? Sed non erit plane, cur id de ſe fateantur: vel taciti nullo negotio agnoſcentur. En quam ſcite eleganterque nobis ipſos deſcribit & quaſi digito demonſtrat M. Tullius: homines, inquit, ſine ſenſu, ſine ſapore, tardi, rudes, elingues.

At vero illiteratum eſſe nulla ſit prorſus infamia, nullum probrum aut ignominia. Quin etiam literarum ſtudia iis relinquantur, quibus aut nullus nobilitatis ſit ſplendor, aut ſaltem perexiguum patrimonium. Qui vero claritatem generis atque opes a majoribus ſuis acceperunt, habent jam unde proſpere beateque vivant. Nullam igitur in hac ſplendidæ vitæ tranquilitate, etiam ſi in Urbe vivant, ignorantiæ ſuæ pœnam daturos eſſe putatis? Nequaquam profecto. Niſi forte nobis cum aliquo e Stoicorum ſecta res eſt, qui nihil eorum, quæ prima mortales putant, curet, ſeque in eo divitem ſatis beatumque prædicet, quod aſtra contempletur. Homines autem, apud quos & ratio & dignitas & exiſtimatio, vel ſaltem humanitatis aliquis ſenſus valeat, quo ferent animo, iis Romæ ſe videre poſthabitos, quibuſcum vel de generis antiquitate, vel de fumoſis majorum ſuorum imaginibus in contentionem venire pudori ſibi maxime ducerent? Atqui ea ſemper fuit Romanorum Pontificum conſuetudo, ut in largitione magiſtratuum, præturarum, legationum aliorumque munerum, non tam familiæ, quam ſapientiæ rationem potiſſime haberent. Licet e-

nim

nim non ſemper in magiſtratu ſit optimus, qui in academia fuerit princeps, raro tamen accidit; ut cum doctrinæ præſtantia minime conjungatur prudentia, gravitas, continentia, juſtitia , fides aliæque virtutes, quæ quoddam habent cum ea commune vinculum & quaſi cognatione quadam continentur. Præterquam quod cujus optimarum artium cognitione careat animus, is qui poterit civibus jura deſcribere, quid cuique tribuendum ſit intelligere, diſſidia civitatis componere, futura proſpicere, & quid in ſingulis rebus ſit optimum factu animadvertere? Excuſavit valetudinem oculorum, cum deſignatus fuiſſet conſul, T. Manlius Torquatus: neque, ut ſummum imperium ſuſciperet, precibus aut ulla alia vi adigi potuit; quod rem indignam duceret, ei capita ac fortunas ceterorum committi, qui alienis oculis indigeret. Cui vero ad omnia alieno judicio alienoque ore uti neceſſe ſit, eum nos ad ceteros gubernandos idoneum eſſe judicabimus? Quæ quidem ſingula in Eccleſiaſticis muneribus, aut magiſtratibus haud minus eſſe attendenda, tam perſpicuum omnibus eſſe arbitror, ut hac in re ſupervacaneum ſit immorari diutius. Cum itaque Romæ non ii digni honoribus eſſe judicentur, qui genere, nobilitate opibusque maxime præſtant, ſed qui præterea integritate vitæ ac doctrina ad eos tanquam per gradus efferuntur; ecquis non videat, in hac civitate imperitis hominibus omnem ad dignitatem aditum eſſe interclusum? At enim hujuſmodi homines forte ſua contenti, nec de magiſtratu, nec de prætura ſoliciti, procul nego-

 tiis

tiis in otio placidiſſime acquieſcunt, Sic opinor: iſtæ cnihil curant ſcilicet. Næ vehementer errant, qui de cupiditate iſtorum hominum & ambitione tam religioſe judicant. Nemo ipſis in quærendo honore ambitioſior, nemo in petitione audacior, nemo in contentione importunior. Nullum enim inſcitiæ propius conjunctiuſque ſolet eſſe malum, quam arrogantia. Quod revera hinc proficiſci crediderim, quod cum notæ iſtius homines ſe prorſus ignorent, nec quantum inter viros optimis artibus expolitos & aliorum vulgus interſit, comprehendant, ſecum iniquius agi putant, niſi a Principe ratio ſui primum habeatur, ceterisque omnibus in partitione provinciarum præferantur. Ac proinde ex alienæ dignitatis ſplendore ad offenſionem invidiamque commoti clamitant, conqueruntur; quodque ſuis nequeunt conſequi in rempublicam meritis, id vi & clamoribus extorquere conantur. Hoc autem ipſis ſi bene fauſteque eveniret, quæ mala per Deum immortalem rebus cum humanis, tum divinis metuenda non eſſent? Quandoquidem præreptis doctrinæ præmiis, iiſqne temere ab ignorantia occupatis, jam de doctrina ipſa, de virtute, tum etiam de religione actum eſſet omnino. At ſingulari Dei Opt. Max. beneficio nihil eſt in præſentia, quod ſuſpicionem nobis hanc moveat. Imo vero certis jam rebus diuturnoque temporis experimento exploratiſſimum nobis eſt de voluntate Principis, qui meritorum ratione ſatis ſuperque perſpecta, neminem niſi merentem extollit. Videant itaque, nec ſine ingenti dolore videant ignavi iſti, Romæ probis & eru-

di-

ditis hominibus aditum ad dignitatem patere ampliſſimum, ſeque unos magno cum dedecore atque contemptu repelli. Videant inferioris ordinis homines non modo haud mediocres opes doctrina ſibi comparaſſe, ſed ad ſummos quoque apices ea duce ſibimet iter feliciter complanaſſe: ſe vero in civitate primarios nulla dignitate ornatos nulloque imperio præditos inter poſtremos ac deſpicatiſſimos agere. Videant denique ſapientes magnam ab omnibus inire gratiam, & auctoritate plurimum valere, indoctos vero ubique gentium explodi, apud omnes labe atque ignominia conflagrare. Hæc aliaque plura cum videant, niſi ſpiritu vitæ careant, omnique ſenſu deſtituti ſint, tam incredibilem animi dolorem inde capiant neceſſe eſt, ut Romæ eſſe ſupplicium ſibi perpetuum ſit multoque graviſſimum. Exeant igitur hinc potius, abeant, proficiſcantur; ſeque non minus ab hac moleſtia, quam Urbem ab iſtiuſmodi colluvie liberent. Neque enim ſecus ab ægritudine iſta vacaturos puto, niſi ſe procul ab his tectis, foro, templis mœnibusque proripiant; atque eo tandem ſe conferant, quo nec literarum nomen, nec præſtantiſſimæ hujus civitatis fama pervaſerit.

Sed omittamus aliquando inertiſſimos homines, eoſque ignaviæ ſuæ pœnitere, ac magnitudine doloris opprimi relinquamus. Dicendi tamen finem non faciam, quin prius vobis, optimi juvenes, conditionem veſtram qua maxima poſſum voce ſummopere gratuler. Vos enim jam iter illud ingreſſos fuiſſe video, quod ad immortalitatem nominis laudemque ſempiternam maxime pervium

 eſſe

eſſe ſolet atque expeditum. Neque enim vereor, ne ex hac veſtra diſcendi cupiditate ſtudioque ſapientiæ ſingulari tantum vobis acceſſurum ſit dignitatis, quantum infamiæ ac turpitudinis illiteratis hominibus ex eorum ignavia aſpergi ſolere intellexiſtis. Pergite itaque, qua cœpiſtis, animorum alacritate, diligentia atque induſtria; & frequenter vobiſcum in ea Urbe vos eſſe perpendite, quam quemadmodum virtutis ſedem, bonarum artium officinam ac domicilium gloriæ gentes omnes uno conſenſu confitentur, ita moleſtiſſimum in ea ipſa ſolent ſupplicium ignavi homines experiri. Ac proinde ſi vos id, quod maxime debet, pulcherrimæ Urbis hujus majeſtas ac ſumma amplitudo delectat, in eam ſtudiorum rationem diligenter incumbite, quæ a laude ac celebritate Romani nominis nihil unquam abhorret. Quamobrem primo ſapientiſſimi Pontificis Clementis XI. ſummam eruditionem cum ſingulari virtute conjunctam, deinde ceterorum clariſſimorum hominum, qui dignitatem Urbis magna ſapientiæ fama ſuſtinent, exempla vobis proponite. Horum labores intueamini, horum de gloria dies noctesque cogitate, & ad eam exæquandam omnes ingenii nervos contendite. Hoc autem quo facilius conſequamini, habetis in hoc Romano Archigymnaſio publice conſtitutos eruditiſſimos homines, qui vobis in hoc itinere duces optimi eſſe poſſint: quorum labori quotidiano ac diligentiæ ut pari reſpondeatis induſtria, certe vos non tam oratio mea, quam dignitas veſtra nomen atque exiſtimatio cumulatius cohortantur.

Am.

Ampliſſimis XII. Viris

SACRÆ CONSISTORIALIS AULÆ

ADVOCATIS

ET

Archigymnaſii Romanæ Sapientiæ

RECTORIBUS,

JOANNI FRANCISCO FAGNANO DECANO.
ALEXANDRO CASALIO.
ANTONIO FELICIANO MONTECATINO.
DESIDERIO SPRETO.
JACOBO SARDINIO.
PROSPERO LAMBERTINO RECTORI DEPUTATO.
FERDINANDO DE VALENTIBUS.
PETRO POMPONIO DE VECCHIS.
CAROLO MARIÆ SACRIPANTI.
ANTONIO SERLUPIO.
BONIFACIO SPRETO COADJUT.

* * * * * * *

* * * * * * *

PAULINUS A S. JOSEPHO SCHOLARUM PIARUM.

Illuſtriſſimi & Reverendiſſimi Domini.

CUM ergo ſemper de ampliſſimo Collegio veſtro tam præclare ſenſerim, quam qui maxime, haud certe mirari debetis, ſi oratio hæc mea in lucem exeat veſtro potiſſimum nomine commendata. Unde enim mihi præſidium magis firmum contra ſermones & voculas malevolorum, quæcunque futuræ ſint, quam a ſingulari veſtra ſapientia, gravitate, conſilio atque auctoritate? Nemo ſane quicquam poterit de inſtituto ipſius orationis detrahere, aut aliqua ex parte reprehendere, quin politam quoque ac latinam ſcribendi rationem, quam in vobis præ ceteris ſuſpicimus, reprehendat. Ego equidem non ignorabam difficile omnino eſſe, ut vir ſanctiſſimus Hieronymus ait, ſenum mutare linguam. Sed argumenti hoc genus iccirco maxime ſcripſi, ut forenſi juventuti conſulerem, eique ſtimulos admoverem, ut vix e carceribus prope dicam emiſſa ſtatim optimo ſermoni aſſueſceret, & quantum fieri poſſit, ab intolerabili illa dicendi barbarie reſiliret. Id quod etiam in cauſſa fuit, cur mihi perſuaderi potuerit, ut hæc ipſa oratio typis edita pervulgaretur. Nam quod munus Reipublicæ, in-

quit

quit Cicero lib. 2. de Divin. afferre majus meliuſve poſſumus, quam ſi docemus atque erudimus juventutem? Dubitari autem vix poteſt, quin inde conſequuturus ſit fructus minime pœnitendus, ſi adoleſcentes noſtræ civitatis veſtro perquam ſapienti judicio, tum etiam, quod magis eſt, exemplo, hoc ipſum orationis propoſitum probari intelligant. Vos ergo, qui in altiori iſto dignitatis gradu collocati juventutem ipſam forenſi diſciplinæ addictam ſtudio laudis & virtutis inflammare debetis, libentibus gratiſque animis argumentum hujuſmodi excipite. Quod quidem vim, quam ad ſuadendum ab ingenii mei tenuitate habere non potuit, longe majorem, ut ſpero, ab auctoritate veſtra obtinebit.

DE FORENSI LATINITATE EXPURGANDA.

ORATIO V.

Habita Kalendis Decembris, anno MDCCXVI.

NON ignorabam profecto ſi de latinæ linguæ barbarie, quæ jampridem forum occupavit, ea libere dixiſſem, quæ quidem dicenda eſſe videntur, permultos fore, qui me laboremque meum pro dignitate ipſius fori, tum etiam pro communi noſtræ civitatis bono ſuſceptum reprehenderent. Satis enim intelligebam, quod etſi res tota,

ta, de qua agerem, a nemine vocari poſſet in dubium, eorum tamen, qui impolitam illam ſcribendi rationem publice defendunt, tantam fere ubique eſſe frequentiam auctoritatemque, ut ſi ex adverſo ſtetiſſem, quaſi contra fluvium ire voluiſſe viderer. Itaque non immerito ſuſpicabar, propter diſſipatam adeo in vulgus ea de re opinionem me vim nullam in dicendo eſſe habiturum; nec profuturum magis, quam ſi ſurdis, ut ajunt, ſcopulis canerem. Illud quoque me vehementer urgebat, vix fieri poſſe, ut res tam caute moderateque pertractaretur, quin magnam fori ſubirem invidiam; cum multi hoc ipſo argumenti genere quaſi actionem quandam in ſe conſtitutam fuiſſe putarent: proinde minime defuturos, qui me niſi temeritatis, at imprudentiæ certe coarguerent, quod ejuſmodi genus hominum maxime moroſum & irritabile nulla neque privatim, neque publice læſus injuria laceſſiſſem, quorum nec dignitatem ignorare, nec ſapientiam aſpernari debuerim. Quæ quidem ſingula quanquam me commoverent plurimum, & ne impeditam adeo dicendi provinciam ſuſciperem, etiam atque etiam deterrerent; vicit tamen omnem ſive metum, ſive pudorem mihi natura attributum incredibilis animi dolor, quo carere non poteram, cum viderem in hac tanta literarum luce tantaque diſciplinarum omnium cultura fere neminem eſſe, qui de veteri ſplendore civili ſcientiæ reſtituendo cogitaret. Dolebam igitur & acerbe ferebam venerandam legum majeſtatem non modo ab antiqua illa dignitate deſciviſſe, ſed etiam

par-

partim hominum imperitorum ignorantia, partim malevolorum pertinacia, partim quoque quorundam culpa, qui populares eſſe aut videri volunt, in diem ita deprimi, ut priſtini veſtigium nitoris in ea jam plane nullum recognoſcas. Quamobrem contemptis, quicunque de me tandem futuri eſſent, hominum iſtiuſmodi ſermonibus, conſtitui eam hodierno die de ſtylo forenſi orationem habere, unde & lectionum mearum auſpicium eſſet, & honeſtiſſimi juvenes, qui ad ampliſſimam Juris facultatem in hoc Romanæ Sapientiæ Gymnaſio daturi ſunt operam, tempeſtive intelligerent quantum de dignitate fori gloriaque Juriſprudentiæ detrahant, qui in judicialibus cauſſis emendatam ſcribendi rationem minimi putant. Quocirca etſi non ignoro, me mihi plus oneris, quam revera ferre poſſim, impoſuiſſe, ſi non modo rem univerſam ac penitus, ſed ex parte complecti voluero; illud tamen, quod animum relevat meum, eſt jucundiſſimus iſte hominum ſapientiſſimorum conſpectus, ex quorum auctoritate præſidium ſatis firmum mihi fore confido. Multos enim adeſſe video tum ſummo ingenio ac doctrina, tum a forenſi uſu atque exercitatione maxime commendatos, quibus lutulentam ejuſmodi dictionem non ſolum non probari, ſed ab eiſdem vix magno cum ſtomacho eam tolerari certo ſcio. Quorum quidem judicium, ſi qua in parte vel orationi meæ robur, vel ſuſceptæ cauſſæ deerit patrocinium, inſtar teli mihi erit, quo & adverſariorum audaciam exultantem reprimere, & civilis ſcientiæ dignitatem ſuſtinere conabor.

Ani-

Animadverti autem fore mihi in hac cauſſa cum duplici hominum genere negotium. Quorum alii ea ſunt auſteritate ingenii, vel odio in optimas diſciplinas, ut in foro non aliam omnino dictionem, niſi inſuavem illam, rudem ac ſemilatinam uſurpari oportere contendant. Alii vero etſi in ceteris rebus munditia ſermonis delectantur plurimum, in cauſſis tamen id aut minus neceſſarium putant, aut de induſtria negligunt, ne fortaſſe delicatiores eſſe videantur. Quibus ut ordine utriſque reſpondeam; vos primum appello, ſeveri legum interpretes, qui caput in foro neminem extollere poſſe cenſetis, qui literarum elegantia ſtudioque bonarum artium teneatur. Quam tandem juris regulam, quænam edicta prætorum, aut de Cæſarum ſcripto ſanctionem in medium afferetis, qua quidem caveatur, ne quis in jure dicundo utatur verbis propriis, ſignificantibus & ab eorum, qui latine loquuntur, conſuetudine non abhorrentibus; Contra ego nullo negotio vobis planum facere potero caſtitatem ſermonis dicendique proprietatem, non modo ab uſu forenſi alienam non eſſe, ſed ſummis auctoritatibus diuturnaque temporis præſcriptione eam ipſam quodammodo præcipi atque mandari? Nam quis ignorat e quonam fonte ad nos primum defluxerit univerſa Romani juris ſcientia? Nonne de ſumma virorum doctiſſimorum ſapientia, qui XII. Tabularum interpretationi ea doctrinæ laude præerant, ut eorum domus, ut ait M. Cicero, haberetur veluti totius oraculum civitatis? Imo apud omnes in eam exiſtimationem ac ſa-

pien-

pientiæ famam venerant, ut cum a Græcis primo, tum deinde a populo Romano non alio quidem nomine, quam Sapientes appellarentur. Quis igitur ſibi perſuadeat ejus ordinis homines inde in vulgus tam præclarum nomen fuiſſe aſſequutos, quod de jure ruſticana ac plane inculta oratione populo reſponderent? Aliud profecto fuit hominum Græcorum ingenium. Næ amabant illi politam dicendi rationem: oblectabantur maxime ſuavitate ſermonis. Proinde Homerus haud viſum iri putavit Neſtorem ſummæ prudentiæ virum, neque Uliſſem maximum imperatorem, niſi ſingularem utrique in dicendo laudem tribuiſſet. Quid vero de populo Romano? Cui ſane emendatum ſcribendi genus ita placuiſſe accepimus, ut quos complures ediderat de Juriſprudentia libros C. Trebatius eques Romanus, homo tum M. Tullii familiaritate, tum etiam C. Cæſaris conſuetudine atque amicitia celebratiſſimus, minimi fecerit, quod non admodum eleganter conſcripti fuiſſent. Neque probavit magis, quæ Q. Ælius Tubero de publico & privato jure acute & ſubtiliter ſcripſit, quod nonnihil vetuſtiora & fere abſoleta verba affectaverat. Contra vero quanto honore ſunt habiti Publ. Scævola, Q. Mutius, Gallus Aquilius, L. Craſſus, Ser. Sulpicius, M. Cicero aliique plurimi, qui ad juris civilis ſcientiam non modo ſummam eruditionem, ſed etiam verborum delectum mirumque latinitatis candorem adjunxerant? An vero quod nobiliori ſtylo ac ratione minus vulgari ſcriberent, iccirco aliquid de dignitate juris eos detraxiſſe quiſquam

ſanæ

ſanæ mentis judicavit? Atqui illud de Ser. Sulpicio, ut ceteros miſſos faciam, proditum eſt memoriæ, eum latinæ linguæ ſtudium tantopere coluiſſe, ut quandoque M. Varronem de germana vocabulorum ſignificatione non ſecus quam de ſummo negotio conſuleret.

At enim aurea fuerunt iſta latinitatis tempora; quibus Romæ non modo curia & forum, ſed theatrum, ſed balneæ, ſed popinæ quoque ipſæ multo ſane felicius, quam nos, latine & intelligebant & loquebantur. Neque illos ætatem plurimam, ut nunc nobis uſu venit, ad unius linguæ notitiam traducere neceſſe erat, ſed elegantiores dicendi modos de nutricum ſinu cum lacte prope ipſo accipiebant. Mirum itaque videri non debet, ſi id temporis, quando ſcilicet non tam præclarum erat, ut ipſe Cicero ait, ſcire latine, quam turpe neſcire, homines ſummo loco ingenioque ad juris, quod profitebantur, intelligentiam ſingularem pariter ſermonis elegantiam adjungerent. Fac ita eſſe omnino. Neque enim me longius oratione abduci patiar, ut doceam, non eam omnem, qua illi tantopere præſtabant, dicendi laudem ita fuiſſe natura partam, ut diligentiæ ac labori locus haudquaquam fuerit. Satis ſit quod hac de re Quintilianus copioſe ornateque diſſeruit. Sed antequam reſpondeam, illud monendos vos eſſe video, veteres illos, quos nominavi paulo ante, viros eloquentiſſimos juriſque peritiſſimos me non iccirco in medio propoſuiſſe, ut ad eorum amplitudinem homines noſtros effingerem proxime, aut undique

que conformarem. Illos enim ſingulos, ut de uno M. Tullio Plinius pronunciavit, extra omnem ingenii aleam poſitos eſſe perſpicuum eſt. Sed ut petita a vetuſtiſſima juris origine ſapientiſſimorum ejuſmodi virorum exempla os tandem occluderent iis, qui palam dictitant forenſem hominem a ſtudio & elegantia literarum alienum eſſe oportere. Age vero, occaſum interitumque ſuum Romanæ linguæ ſplendor obierit; & aureum illud latinitatis ſeculum ætas deinde ferro deterior longeque corruptiſſima conſequuta fuerit. Verum in hac ipſa literarum caligine quonam quæſo ſcribendi genere in judiciis homines uſos fuiſſe putatis? Dicendine rationem puram & emendatam uſurpaſſe, an vitioſam, an ſordidam de triviis hauſtam & plebeculæ mores olentem? Equidem ſi maturius id, quod res eſt, perpendamus, facile quidem erit comprehendere, tunc ſumma dicendi proprietate maximoque verborum ornatu de univerſo Romanorum jure conſcripſiſſe & Cajos & Paulos & Ulpianos & Papinianos & Tribunianos alioſque complures, qui per eam ætatem, intermortua jam prope omni latini ſermonis luce, ſe forenſi operæ addixerant; ut eos certe non mediocris notæ ſcriptores, ſed omni literarum præſidio bene munitos fuiſſe dubitari nullo modo poſſit. Quantam enim eſſe conſtat venuſtatem orationis atque elegantiam, quam ſane continent Pandectæ, Codices, Inſtitutiones Novellæque Conſtitutiones, & ſi quæ alia ſunt ab ipſis digeſta de univerſo civili jure volumina? Quamobrem Laurentius Valla Romanorum omnium

ſcri-

ſcriptorum cenſor acerrimus, non modo eos cenſoria illa virgula ſua mulctare auſus non fuit, ſed etiam libere fatetur, ſe quidem perlegiſſe quinquaginta Digeſtorum libros ex pleriſque jure conſultornm voluminibus excerptos, & relegiſſe cum libenter, tum vero quadam cum admiratione. Primum quod neſcias, inquit, utrum diligentiane an gravitas, prudentia an æquitas, ſcientia rerum an omnis dignitas præſtet, & majori laude digna eſſe videatur. Deinde quod hæc ipſa ita in unoquoque illorum omnia egregia ſunt & perfecta, ut vehementer dubitari poſſit, cui quis ſit præferendus. His autem nihil eſt, ait, mea ſententia, quod addi adimive poſſe videatur tam eloquentiæ, quam latinitatis & elegantiæ, ſine qua cæca omnis doctrina eſt & illiberalis præſertim in jure civili. Quid planius, quid ſapientius, aut quid accomodatius dici poterat ad jugulandam omnino hominum noſtrorum audaciam? Quid? negabuntne illos ſummam in foro laudem fuiſſe aſſequutos, vel eo dicendi genere forenſis officii muneri non undique ſatisfeciſſe? Hoc autem præterquam quod dignitatem eorum ipſorum, quorum iſti ſeſe interpretes eſſe & dici volunt, & quorum auctoritatem in judiciis non minus quam aras & focos tuentur, magnopere offenderet, longe alia certe fuit ſemper, quam ſapientiſſimus quiſque habuit de talibus viris, opinio. Illos quippe clariſſima juriſprudentiæ lumina, ornamenta legum, judiciorum propugnacula & humanæ ſocietatis firmamentum appellant Antonius Faber, Balduinus, Cujacius, aliique plures. Imo Bal-

dui-

duinus ipſe, homo perquam acri ingenio, nec poſtrema apud eos, qui in foro verſantur, auctoritate, in commentariis ſuis, quibus inſtitutiones juris ornavit, illud primo loco admonet, ut ſingularem Dei Opt. Max. providentiam ſuſpiciamus, qui quemadmodum olim eos ſempiternæ memoriæ viros Joſephum in Ægypto, Danielem in Babylonia, Athenis Periclem, Lacædemone Lycurgum alioſque alibi, ita poſtea Romæ Papinianum ad conſervandam humanam ſocietatem & juſtitiæ ſplendorem excitaverit.

At mutata eſt jam, inquiunt, omnis illa vetus judiciorum ratio. Deſcivit ab elegantia orationis ad formularum quarundam anguſtias pompa illa forenſis; neque nunc ut olim in ſubſelliis eloquentia dominatur, ſed jura. Habeant igitur veluti fundum ſuum grammatici & verborum cenſum & opes elegantiarum. Nos quidem non de verbis, ſed de patrimoniis, non de nominibus, ſed de legatis, de venditione bonorum, de ſucceſſionibus jure noſtro agemus. Illi ſe politos dicendi magiſtros de Ciceronis ſchola evaſiſſe & omnes lepores, Tulliana omnia myrothecia conſumpſiſſe glorientur. Præclarum ſatis quid nobis eſſe videbimur, ſi multo labore multiſque vigiliis contigerit nos haud longiſſime abeſſe ab Accurſii, a Bartoli, aut Baldi gloria, qui tamen grammaticorum judicio gothice magis quam latine ſcripſerunt. Rerum ſane, non verborum nos urgeat oportet ſolicitudo. Neque decet cauſſidicorum ſermonem rebus tam gravibus occupatum juncturis & quaſi ſyllabarum numero inſiſtere: unoque

verbo, ſic a nobis de jure ſcribendum, ut nec diligentiori vocabulorum ſtudio judicum torqueantur ingenia; neque ſit, qui ſenſum omnem orationis noſtræ liberius & ſine artificio excurrentis non probe omnino percipiat. O acutam excuſationem! O defenſionem ſingularem! Enimvero id primum libere dico, eos fruſtra conari præcara illa Bartolorum ac Baldorum nomina quaſi murum nobis opponere, ut ex tam magnis auctoritatibus habeant firmiſſimum inertiæ ſuæ propugnaculum. Excuſant quippe illos tum etiam alios ipſamet tempora, quibus non modo omnis latina lingua interciderat, ſed quod magis dolendum, quodque omnes deplorant ejus ætatis hiſtoriæ, talis pervaſerat in omnium animos ſtupor, talis dementia oblivioque literarum, ut de iis temporibus nihil omnino extet hominum memoria dignum. Quapropter in ſummis de eo genere viris, qui certe in civili ſcientia ſunt longe omnium principes, ſi ſermo rudis & gothicus, ſi hiſtoriarum literarumque ignorantia deprehendatur, condonanda profecto ſunt illis pro temporis ipſius ratione: cum præſertim iſtiuſmodi errores pura exactaque Romani juris notitia, quam diu ſepultam nobis immenſo labore reſtituerunt, cumulatiſſime compenſaverint. Quænam itaque, malum, eſt iſta amentia in tanta nunc literarum luce gothicam ejus ſeculi barbariem pugnaciſſime tueri velle, quam revera Bartolus ipſe ſi reviviſceret, jam omnino deteſtaretur ſummoque ſtudio expurgaret? Et ſane quid eſt, quod teterrimum illud loquendi genus minime ſibi retinendum fore

re

re putaverint quotquot proxime conſequenti ætate pari judicio, acumine ingenii & ſingulari induſtria de civili jure ſcripſere ? Imo vero quid purius, quid luculentius, quid ſuavius ea oratione, qua quidem uſi ſunt viri illi civilis ſcientiæ conſultiſſimi, Alciatus, Pancirollus, Goveanus, Cujacius, Budæus, Duarenus, Tiraquellus, Contius, Hotomannus, Briſſonius aliique complures, qui ad jus Romanum exornandum tantam literarum ubertatem attulerunt, ut ex eorum vigiliis maximum eidem acceſſerit ornamentum ? In hos profecto ſolertiſſimos & quaſi majorum gentium doctores intueri, hos ſibi duces proponere homines noſtri deberent; non autem ignaviæ ſuæ ab eo præſidium quærere, quod temporum potius quam hominum culpæ tribuendum eſſe videtur.

At multo vehementius commovet me, quod ajunt, in foro non verborum, ſed rerum habendam eſſe ſolicitudinem. Itane nos amentes, aut imperitos judicant, ut minime intelligamus qualis rerum, qualis verborum debeat apud ipſos eſſe ſolicitudo ? Non æqualem utramque contendo. At nego alterutram poſſe negligi. Cum enim omne jus aut in verborum interpretatione, aut æqui pravique diſcrimine poſitum ſit, quotus quiſque non videt, quantum momenti habeat verborum ſenſus & optima vocum ipſarum intelligentia ? Sunt tibi res pecuniæque noſtræ curæ atque ſolicitudini. Eſto: at voces, quibus res ipſæ continentur, earumque ſunt indices, minimi putas ? Non illum ego mehercule optimum ſtatuerim imperatorem, cui ſane certamina, aut ob-

ſeſſio murorum maxime cordi eſſent, interea vero nulla de commeatu, nulla de delectu militum cura teneretur. Quoties autem præpoſtere concepta verba impedimento ſunt, quo minus difficillimæ quæſtionis nodus præcidatur, quæ diu & altercantium fortunas & judicum ingenia torſit? Dicet aliquis: huic etiam incommodo bene ac ſapienter majores noſtri conſuluerunt. Complura per eorum manus volumina accepimus, in quibus ſingula, quæ propria ſunt juris, vocabula enucleate diſtinctеque adnotarunt. Ex his ſtatim intelligas, quid peculium, quid tutela, quid familia, quid uſucapio & hujus generis alia fere infinita. Habeant itaque ſibi ſuas grammatici voces, ſuas ad cœlum efferant etymologias, non hercle invidemus. Homines, ut video, acuti rem plane confectam putant. Non ita tamen olim ſapientiores illi legum interpretes de hoc negotio judicarunt. Præſtantiorem longe aliam de minimo iſto grammaticorum regno opinionem habebant. Quandoquidem non ea duntaxat, quæ ad jus civile pertinerent, vocabula explorari oportere cenſebant, ſed crebras quoque inter ſe quæſtiones de proprietate latinarum vocum earumque primæva ſignificatione agitabant. Hinc ab iiſdem mira quadam ingenii ſubtilitate quæſitum, quid vitium differret & morbus, quid hoſtis apud veteres ſignificaret, quid manubiæ, quid fundus, quid municipium aliaque fere innumera, quæ cum ab A. Gellio, tum ab Andrea Alciato & Gulielmo Budæo elegantiſſime recenſentur. Ex hujuſmodi enim notitia futurum fuiſſe putabant, ut

Ro-

Romano juri & lumen & ornamentum accederet. Atqui relicta vulgi barbarie, ſi politum dicendi genus proſequeremur, pauciſſimi jam noſtra intelligerent. Quid ſi ad forenſem uſum non contortam & acrem orationem poſtulo, quæ Tullianam amplitudinem exprimat, aut nervoſam Salluſtii brevitatem, nec quæ Taciti aculeos emittat; talem vero, ut accurata tametſi & diſtincta, plana tamen, inaffectata, æquabilis & ſine faſtu fluat? Eſtne quiſquam tam plumbeus, aut ſic ab humano ſenſu alienus, qui lectionem hujuſmodi non longe facilius perciperet, quam indigeſtam illam, confuſam, deſultoriam aut etiam, ſi Diis placet, ſolœciſmis compluribus aſperſam? Quæ quidem quam abſurda plerunque ſit, vel illud argumento eſſe poterit, ingenuos quoſdam, quos ego novi, optimo ingenio adoleſcentes, qui legum facultati ſumma ſpe ac voluntate nomen dederant, haud multo poſt perterrefactos ab ipſis barbarorum caſtris aufugiſſe. Cum enim, ut mihi narrabant, Ciceronis, Cæſaris, Terentii aliorumque his ſimilium libris ab ineunte fere ætate educati, latinitatis illius candore ac perſpicuitate mirum in modum tenerentur, tam inconditas deinde atque horridas cauſſidicorum ductorum ſuorum voces diutius ferre minime potuerant: ad quas ſane intelligendas novam ſibi, ut dicebant, grammaticam, novos commentarios conquirere neceſſe erat. At nemini ſeſe obſcuros in dicendo fieri velle dictitant. Optime eſt. Cur tamen ea pariunt verborum monſtra; quæ neceſſario rebus obſcuritatem, non lumen afferant? Illud potius

nobis perſuadeant, ſe operam dare, ut extra forum a nemine queant intelligi, haud valde diſſentiam. Poſſem equidem hoc loco forenſem aliquam ex iſta ſcoria paginam in medium afferre, quæ plus nimio fortaſſis orationi meæ fidem faceret. Sed cum diebus ſingulis in omnium ferme oculis ſcriptiones de hoc genere verſentur, non eſt, cur rem ipſam, quæ nonnihil invidiæ & offenſionis habere videtur, verbis pluribus agam. Venio itaque ad argumentum officiorum & obſervantiæ plenum. Verentur nimirum ne elegantius ſcribendo' judices, homines quidem plurimum occupatos, moleſtia afficiant. Proh Deum immortalem, ubinam gentium ſumus, ut indicem talis ſtultitiæ vocem audiamus? Elegantianê ſermonis ſatietatem affert, quiſquiliæ vero delicias & voluptatem? Delectat, credo, judices ipſos ſiccitas illa & puerilis quædam dicendi inſulſitas, in qua cum prope nihil exiſtat, quod non obſcurum, aut alieniſſimo loco ſit poſitum, neceſſe eſt plane de auctoris ſententia divinare. Delectat ipſos videlicet oratio non ſimplici puroque ſtylo compoſita, ſed verboſa, ſed tumultuaria, ſed levibus minimiſque rebus redundans. En quam præclare ſentiant de ingenio ſtudiiſque ipſorum judicum hominum ſapientiſſimorum, quos quidem aut in literis hoſpites omnino judicant, aut ſic in illas infeſtos, ut teterrimum verborum pædorem ſincera electaque dictione jucundiorem ipſis fore arbitrentur. Percommode tamen in eos cadit iniqua ejuſmodi opinio atque injuria. Haud immerito luunt (dicam magis aperte id, quod ſen-

ſentio) indulgentiæ ſuæ pœnas . Nam quoties ſibi illepida iſta ac perturbata afferuntur, ad quorum ambages expediendas eſt non minus quam labyrintum Cretenſem ingreſſis laborandum, quid eſt per Deum immortalem quod eadem omnino ab ſe non rejiciant , & ad Orbilii ferulam tam malos grammaticos non dimittant ?

At quærunt quo pacto fieri poſſit, ut id temporis aliter in foro quis ſcribat ; cum talis ſcribendi ratio ſit jam omnium uſitatiſſima , cum ubique conſuetudinis jus quoddam obtineat, cum poſtremo non ſecus hodie plerique omnes faciant. Mente jam recreor, quod aliquid tandem in medium attulerint , quod non leve omnino videatur . Excuſandi ſunt plane : communi quodam uſu & neceſſitate peccant, non animo ac voluntate . Inurbane ſcilicet impoliteque ſcribunt, quia neſciunt elegantius . Parcius autem vellem nobis de conſuetudine verba facerent . Quis enim eſt tam mediocriter in re forenſi verſatus, qui non intelligat, quam tenue ſit & infirmum, quod ab ipſa conſuetudine petitur , argumentum ? Multa ſane conveniant neceſſe eſt , ut aliquid illa valeat. Quod ſi forte fuerit varietate temporum interrupta , neque apud omnes ita recepta , quin in contrariam quoque partem adverſentur multa, vim habet tum mehercule nullam . Cum itaque juris ſcientia ab ipſa originis ſuæ vetuſtate fuerit ſemper, ut ſatis jam vidimus, cum omni literarum genere conjunctiſſima: cumque extiterint viri graviſſimi atque omni laude digni , qui vix reverſis poſtliminio optimis diſciplinis in expurgan-

do ſtatim, ornandoque Romano jure magnopere deſudarunt, cum denique per hanc ætatem videamus, quod in hac ipſa Urbe homines ſummo ingenio & gravitate præditi humanitatis ſtudia ad legum exercitationem adhibent; fruſtra nobis uſum gentium communem objiciunt, & conſuetudinem iſtam antiquitate venerandam tantopere prædicant. Sed plerique non longe ſecus ſcribunt. O præclaram defenſionem! Quid? multitudinis exemplum, quod quidem Seneca omnium peſſimum pronuntiavit argumentum, præſidio ſibi eſſe volunt? Enimvero indigna ſemper viſa fuit optimo quoquo viro vox iſtiuſmodi atque conſilium. Ponderanda ſunt hominum judicia, non autem numeranda. Eſto pauci ſint per hos dies, qui literarum latinarum ſtudium ad forenſem uſum traducant: nonne horum pauciſſimorum judicium, virtus, gravitas & ſapientia pluris apud te eſſe debent, quam ceterorum omnium plurimorum barbaries atque infantia? Neque enim negare quis poterit, quin hi pauci multorum ſint inſtar imperatorum, qui primos in foro ordines ducunt: cum ad ipſos graviſſima quæque cauſſa deferatur, cumque hi ceteris non modo ſcientia præluceant, ſed ingenii quoque fama omnium maxime floreant. Quæ cum ita ſe habeant, quis æquo animo ferre poſſit legulejos illos, homines infantiſſimos, qui cum omne literaturæ genus nihili prorſus faciant, præterquam quod poetas, oratores, philoſophos, mathematicos tanquam viles animas & inutile terræ pondus contemnunt, eos præterea derident ſapientiſſimos viros, qui de jure venuſte latineque ſcri-

ſcribunt, quaſi in foro deſiperent, quod non barbari, quod non illorum ſimiles eſſe ſtudeant? Hos itaque feſtivi iſti & arguti appellare per riſum & jocum audent homines Ciceronianos, aut ſeſquipedalium verborum conſectatores, aut etiam, quod multo indigniſſimum eſt, levia ac ventoſa capita, quæ haud ſatis ratione conſtent. Ita profecto ipſe ego viro in hac noſtra civitate tum juris doctrina & literarum humaniorum elegantia, tum etiam librorum editorum gloria clariſſimo ab aliquo neſcio quo e nugatoribus iſtiuſmodi illudi atque obtrectari, multis de foro plauſu comprobantibus, vidi. Nequiorne impudentia excogitari poteſt, quam quod ab ipſiſmet literarum ornamentis, quæ maxime commendare deberent, occaſionem arripiant homines graviſſimos contemnendi atque irridendi? Sed in hac parte aliquo pacto fortaſſe excuſari poſſunt. Nauſeant facile ſtulti id, quod ignorant; utque putentur ſapere, cœlum ipſum, ut Phædrus ait, vituperant. Quod vero longe graviſſimum, quodque nullo modo ferendum eſſe videtur, illud ſane eſt, quod adoleſcentes optimo ingenio & a muſis minime alienos abducant ab amore ſtudioque literarum, & quantum fieri poteſt, diſtrahant. Qua quidem in re quis ſummam iſtorum fraudem malitiamque non videat? Conantur porro in ceteris ea ipſa virtutis ſemina elidere, quorum uberes fructus ſterilitati ſuæ probro aliquando fore extimeſcunt. Omnes incultos, omnes balbos, omnes gregis ſui ſimillimos eſſe cupiunt. Quocirca vulpeculæ illius calliditatem haud inſcite imitari videntur,

quæ,

quæ,ut in fabulis eſt, quo caudæ ſibi interceptæ decus alieno cohoneſtaret exemplo, ceteras quoque vulpes enixe cohortabatur, ut eam pariter ſibi abſcinderent; quippe quæ uſui non eſſet, ſed oneri. Ita fere ſolent homines iſti fallaci quadam benevolentiæ ſpecie adoleſcentium animos nondum ſatis conſilio & ratione firmatos aggredi, & ſæpe dignitatem fori, quod quidem minime reprehendo, ad cœlum extollere, ſæpe de literarum ſtudiis declamare tanquam de re non modo nihili prorſus facienda, ſed quæ etiam fortunam hominum forenſium deprimat. Nugas ergo dictitant literas eſſe & delectamenta puerorum: Philoſophiam vero, aſtrorum notitiam, Geographiam ceteraſque ejus ordinis diſciplinas otioſi hominis occupationem: omnia denique iſthæc ſupervacanea ac leviora ab eo repudiari oportere atque contemni, qui aliquando familiam in jure & legibus velit ducere & foro ſupra ceteros dominari. Itane vero? Fieri non poteſt, ut quis evadat magni nominis jureconſultus, niſi muſis, niſi elegantioribus ſtudiis valere juſſis, incultam, cæcam ac rerum pene omnium ignoratione miſerrimam vitam traduxerit? O nequitiam hominum plane veteratoriam! Adeone ſibi perſuadent poſſe per ſummam fraudem amoliri ea, quibus ipſi carent, bonarum artium ornamenta, unde Italiæ dignitas, unde noſtræ civitatis ſplendor, unde Chriſtianæ religionis præſidium & firmamentum conſtituitur? Verum enimvero errant, vehementer errant, ſi in hac Urbe, perantiquo optimarum artium domicilio, per hos cuniculos efficere ali-

aliquid poſſe putant. Habent enim adoleſcentes noſtri plurimos, quos Romæ intueantur, clariſſimos viros cum juris, tum omni literarum genere ornatos, quorum judicio atque auctoritate perverſas iſtiuſmodi opiniones omnino refutari videant. Habent Pontificem Maximum ante oculos, virum ſane literatiſſimum, cui difficillima Chriſtianæ reipublicæ tempora impedimento non ſunt, quo minus honeſtiſſimas diſciplinas in diem amplificet, & quam maxime poteſt, illuſtret. Habent denique ſaxa hæc ipſa & parietes, qui veteris doctrinæ gloriam adhuc ſpirantes, hominum tam deſipientium vocibus prope reclamitant. Quibus ſane lapidibus utinam vis ineſſet exulcerata iſtorum hominum capita ad ſanitatem revocandi, aut ſaltem ſic deterrendi, ut ſeſe tandem ſilentio contineant: quemadmodum inepto illi apud Petronium verſificatori Eumolpo contigiſſe dicitur.

Sed longius fortaſſe, quam par erat, dicendo provecti ſumus. Tempori jam conſulendum, cujus finibus reliquam orationis partem ita circunſcribi ſentio, ut eam breviter & quaſi ſummatim percurrere neceſſe ſit. Quanquam & hoc ſatis commode cadit: neque enim cum tardis & conclamatis ingeniis erit nobis deinceps laborandum, aut cum iis, qui literas e civitate exturbare conentur atque in exilium ejicere; ſed cum honeſtiſſimis viris, in quibus cum dignitate forenſi conjunctum eſt maxime omne liberalium artium decus & ornamentum. Delectantur hi plurimum, ut antea dixi, candore latinitatis, amant purum

ſcri-

ſcribendi genus; quod tamen in judiciali ſermone, neſcio qua conſuetudine, aut opinione ducti, negligunt. Quocirca hi mea quidem ſententia longe gravius peccant, quo major eſt in foro eorum ipſorum auctoritas: cum aliis dare videantur anſas ad forenſis munditiam orationis jure aliquo reprehendendam. Sed hoc omitto. Quid autem eſt, quod ipſi tam humiliter demiſſeque ſentiant de dignitate Juriſprudentiæ, ut deteriori eam loco ac ceteras facultates eſſe velint? Quis enim populus, quæ gens, quæ hominum natio memoria noſtra eſt adeo inculta atque omnis humanitatis tam expers, ut non exhorreſcat ac magnopere deteſtetur fœditatem illam dictionis, quæ ab ætate ac moribus barbarorum veluti tabes quædam mortifera defluens, in ſingulas quidem ſcientias invaſerat? Hinc proinde fit, ut jam tranſalpinæ gentes, tum etiam Italia fere univerſa de Dialectica, de Philoſophia, de Geometria, de Medicina ceteriſque iis bonis artibus libros ſcribat luculenter & ſingulari quadam proprietate ſermonis. Quod igitur communiter in omnibus aliis facultatibus turpe ac vituperatione dignum eſſe cenſetur, id in jure civili non inhoneſtum eſſe videatur? At peculiares ſunt aliquæ juris formulæ, quæ etſi cum caſtitate latinitatis maxime pugnant, nullo tamen modo dimitti poſſunt, aut immutari. Quaſi vero id non ſit facultatis cujuſque proprium, ut quibuſdam certis unaquæque utatur vocabulis, & ſuis quodammodo loquatur vocibus. Sunt enim non ſolum cujuslibet linguæ, verum etiam artium ſingularum propria quædam,

ut

ut ita loquar, idiomata. Habet ſuas Dialectica voces, habet Geometria, habet quidem, Medicina. Cum itaque abunde ſatis fuerit jam uſu atque experientia comprobatum, liberaliſſimas ejuſmodi diſciplinas ab elegantia latini ſermonis non abhorrere; dubitabitiſne, quin pari ſplendore ornatuque verborum de Romano jure valeat diſputari? Quanquam ego nunquam in eorum ſententia fui, qui ſi quod verbum ab antiquis minime uſurpatum offenderint, aut quod a Cicerone ipſo, aut a Cæſare, ſeu primo quovis alio ejus ætatis ſcriptore non fuerit Romana civitate donatum, ſtomachantur ſtatim, faſtidioſeque librum deponentes, clamitant auctori diem violatæ latinitatis eſſe dicendam. In hoc autem iſti meo quidem judicio faciunt & arroganter & imperite. Quis enim non videat, quod rebus novis inventis, plura quoque nova vocabula inducere neceſſe fuerit? Quæ tametſi olim minime recepta ac prorſus inuſitata, tamen haud iccirco nunc minus latina, aut barbara cenſeri debent: cum jampridem ab ipſo hominum doctiſſimorum conſenſu auctoritatem & jus quodammodo antiquitatis obtinuiſſe videantur. Quamobrem elocutionem forenſem non puris putis aurei ſeculi reliquiis uſque adeo conflatam volo, ut quamlibet vocem non ea ætate natam proſcribendam fore judicem: ſed mihi ſatis erit, quod ipſa verbis propriis conſtet iiſque dicendi modis, quos uſus literatorum probarit: quod perturbata conſtructione non obſcuretur, quod temperata ſit numeris, quod denique ſuavis & quadam cum lenitate profluat.

Et-

Etiamne hic homines iſti delicatiores cunctantur? Adhucne animis & cogitatione hæſitant? Quid vero ſi ſtylum gravibus verbis ac ſapientiſſimis ſententiis ornatum poſtulaſſem, quali uſum fuiſſe videmus Franciſcum Hotomannum, aut immortalis memoriæ virum Jacobum Cujacium, aut Annæum Robertum alioſque clariſſimos ſuperiorum temporum jureconſultos? Inſigniter jam ſplendideque hoc tempore quæſtiones ſuas expediunt plerique medici atque philoſophi, de jure autem ac legibus niſi inornate, niſi incondite duriterque diſceptari non poterit?

At nobis ob maxima negotia tantum otii non ſuppetit. Nemini ſane dubium eſſe poteſt, quin, forenſis vitæ genus plenum ſit curarum, plenum laboris. Tot enim ſunt juris anfractus, tot latebræ, tot veritatis oppugnandæ cuniculi, ut quemadmodum bella gerentibus & adeundi ſunt aſperi colles & munitiſſimæ civitates expugnandæ apertoque ſæpius campo totis viribus decertandum; ſic etiam, qui in judiciorum caſtris verſantur, non certaminis unius incommoda, ſed multa & graviſſima & quotidiana ſubeant oportet. Quamobrem magnus ille fori ductor & quaſi ſignifer M. Tullius, qui per ſummos labores in acie illa forenſi plures unus victorias, quam ceteri pugnas, numeraverat, illud toties monet, præſertim vero in Orat. pro M. Cœlio, in iſto ſcilicet vitæ genere omnes omittendas eſſe voluptates, relinquenda ſtudia delectationis, ludum, jocum, convivium ac ſermonem pene familiarium deſerendum. Itaque ſi homines noſtri tam magna

gna ingenii contentione tantoque animi impetu ad fori negotia incumbant, ut omnibus ſibi voluptatibus, omnibus ludis interdictis, vix ſpiritum & vitam ducant: concedenda quidem eſt ipſis aliqua ſermonis incuria: neque valde curandum, ſi non accurate eleganterque ſcribant. Sin autem tam multis negotiis occupati, totque cauſſis ſuſceptis: quanquam nolo hac de re curioſius inquirere. Eſto per nullam parvam moram eiſdem liceat eſſe otioſis, imo vero ſemper occupatiſſimi vivant; an condonanda erit iccirco ipſis levitas illa, ne dicam inſania orationis? Quæ tanta eoſdem quæſo neceſſitas impulit, ut plures reciperent cauſſas, quam dicere accurate poſſint & cum dignitate ſuſtinere? An lucri cupiditas? At ſi majorem vim apud eos pecunia habeat, quam nominis fama, aut exiſtimatio fori, quid eſt mediusfidius, quod a talibus hominibus metuere non debeamus? Quod facinus, quod ſcelus ab eorum manibus abeſſe poterit? Certe ſi extra contentionem ratio mihi habenda eſſet cum iis, qui hoc pacto utilitatem honeſtati anteponendam eſſe arbitrantur, illud primum ab ipſis quærerem, utrumne per eam ſcribendi ſocordiam e re ſua ſeſe facere putent? At enim diligentius ſcribendo multo pauciores cauſſas expediremus. Sit ſane ita. Num quis ignorat, adamantem quanvis unum & perexiguum, ſaxis tamen multis & ingentibus longe pretio atque æſtimatione antecellere? Haud valde ſapit, qui vel unam auri maſſam compluribus ferramentis pretioſiorem eſſe non judicet. Rem planius agam. Longiſſime quidem

a pro-

a propoſito aberrant, dum ſibi perſuadent, ab iis quæſtus non uberrimos fieri, qui pure emendateque cauſſas dicunt. Hi profecto clariſſimi ſolis inſtar uſque adeo foro prælucent, ut omnium oculos ad ſe convertant; aut imperatorum fortiſſimorum ſimiles eſſe videntur, quorum conſilium in conſultationibus, quorum ſapientia in judiciis, auctoritas in ſubſelliis maxime dominetur. Equidem incredibile dictu eſt, quam magnum nomen afferat vel unius cauſſæ patrocinium ex ipſis ſtudiis humanitatis ſplendide & luculenter pertractatum; ut proinde mirum eſſe non debeat, ſi haud raro videamus in foro homines adoleſcentes iis palmam præripuiſſe, qui in judiciis diu verſati prope inter ſubſellia conſenuerant. Nam oratio eſt quoddam animi noſtri ſpeculum, in quo non adumbratam modo, ſed etiam veluti expreſſam humanæ ſapientiæ imaginem intuemur. Hinc accepimus Socratem, hominem ſane ſapientem, ad explorandum ſuorum ingenium penituſque inſpiciendum, aliud nihil ab illis poſtulare conſueviſſe, quam quod loquerentur. Vix enim fieri poteſt, ut certum quoddam ſapientiæ, aut ſtultitiæ intus latentis veſtigium non ex ipſamet oratione foras erumpat atque appareat. Jejunitas enim illa elocutionis miſera atque inſulſa indicio haud obſcuro eſſe ſolet levioris animi, ſive hominis ſi non ætate, at certe judicio adoleſcentis. Quapropter Horatius in præclara illa ad Piſones epiſtola ſtatuit, ibi duntaxat repertum iri recte ſcribendi & principium & fontem, ubi exiſteret mens & ſapientia. Cum igitur pro-

prie-

prietas integritaſque ſermonis tam uberem exiſtimationis fructum pariant; cumque ex earum neglectu facile ſoleant in ſummum diſcrimen adduci ingenii fama, judicium, gravitas atque conſilium; tantum abeſt, ut nitide politeque ſcribentes aliquid de judiciario quæſtu deperdant, ut ad ipſam dicendi elegantiam ſpe lucri ampliſſimaque pecunia vel maxime incitari videantur. At fortaſſe plus æquo de re minime dubia diximus.

Quod vero magis animum angit meum multoque vehementius perturbat, eſt ſane publica civitatis noſtræ macula atque infamia, quam quotidie ſuſcipit de teterrima iſtius ſcriptionis colluvie. Cum enim ea ſit dignitas Urbis atque majeſtas, ut quemadmodum Olim imperio, ita nunc religione ac legibus in omnibus fere gentibus dominetur; illud neceſſario conſequitur, ut hic maxima & frequentiſſima fieri debeant judicia, ubi eſt fons & ſanctitas legum, ubi ſanioris juriſprudentiæ reſponſa, ubi demum populi ac Reges ſacrorum canones, decreta & conſtitutiones Pontificum Romanorum ſæpiſſime conſulunt. In hac igitur tanta judiciorum celebritate tantaque juris tum humani tum divini diſceptatione cum Romæ multi de foro ſint, qui graviſſimas de his rebus quæſtiones, nulla adhibita ſcribendi cura, ſolute oſcitanterque pertractant; ecquis non videat, quantum de exiſtimatione forum ipſum ac populi Romani nomen amittat? Etenim plurima iſtius generis ſcripta non modo Romæ in dies ſingulos exeunt & in vulgus emanant, ſed quod longe deterius eſt, apud exteras quoque gentes haud raro pervagan-

tur, quæ ab inuſitata iſta ſcribendi negligentia de omni pariter ſtudiorum noſtrorum ratione peſſime judicant. Cum enim plerunque ſibi per locorum intervalla non liceat ad Urbem accedere, neque videre, aut alloqui homines noſtræ civitatis ſapientiſſimos, neque etiam congreſſus celebratiſſimos frequentare, ubi de ſtudiis humanitatis & eloquentiæ, ubi de re poetica, de notitia veterum numiſmatum, de novis philoſophorum inventis aliiſque pulcherrimis rebus ſummo ingenio ac puris lectiſque verbis dicitur; in hanc facile ſuſpicionem veniunt, ut ſingularis illa latinarum literarum elegantia, quæ olim Romæ tantopere colebatur, in eam ipſam jam commigrarit barbariem, quam hodie permulta olent cauſſidicorum Romanorum volumina. Neque id ſane immerito. Nam ſi homines, qui diu in foro verſati ſunt, habiti fuerunt ſemper omnium opinione perquam docti inſigniterque ſapientes; iſti autem ſic latine ſcribant, ut id neſcire prorſus videantur, quid demum de ceteris nefas erit in eo genere ſuſpicari? Huc quoque error alter accedit, quod ſæpe in Urbe magna hominum iſtorum ratio habeatur, eorumque conſilium atque opera non ſecus plerunque exquirantur, quam ſi in tota civitate nemo ſapientior exiſteret, aut graviſſimum quodque negotium eorum ipſorum judicio, veluti Atlante cœlum, niteretur; proinde fit, ut exteri homines exiſtimationis ejuſmodi ſpecie inducti ſoleant de ceterorum ingenio ac virtute conjecturam longe omnium peſſimam facere. Ex ipſa autem tam perverſa de rebus no-

ſtris

ſtris opinione natam potiſſimum fuiſſe arbitror earundem exterarum gentium arrogantiam prorſus intolerabilem, unde noſtra deſpicere conſueverunt, & præ nobis unæ omnino ſapere ſibi videntur. Quandoquidem ſe ſuaque tam magnifice circunſpiciunt, ut jam non modo poetas & oratores, vetuſtiſſimum luculentiſſimumque Italiæ noſtræ patrimonium, fundum ſuum factos fuiſſe dicant, ſed etiam nos de omni latinitatis ſtatu atque elegantiæ dignitate dejeciſſe glorientur. En quem in locum deducta eſt vetus Italiæ gloria: en quo nominis noſtri fama deceſſit ob pervagatam iſtam ineptiſſime ſcribendi licentiam. Huic autem malo niſi aliquando tandem occurratur, nemo non intelligit in diem magis ludibrio læſum iri Italiæ ipſius nomen, & quod dolendum eſt maxime, immortalem quoque ampliſſimæ hujus Urbis exiſtimationem. Quæ quidem Urbs clariſſima ac ſapientiſſima, Chriſtiani imperii caput, ſi loqueretur, nonne vos, ampliſſimi PP. veſtramque fidem, quantum poſſet, hac una voce obteſtaretur? Quod olim rapuit Gothus, quod incendit Hunnus, quod late Vandalus vaſtavit, næ mihi multo minoris ſtetit, quam ſi nunc meo nomini hæreat ignaviæ macula aut ignorantiæ ſuſpicio. Vos igitur qui ſacramento legum iccirco obſtricti eſtis, ut injurias ab unoquoque propulſaretis, quouſque demum illatum mihi a barbaris hominibus tam acerbum, tam grave vulnus inultum eſſe patiemini? Illa ego, quæ olim non modo domicilium, ſed magiſtra, ſed parens literarum, ceteras omnes gentes inſtituebam, haud minus

certe ſapientia, quam imperio ipſis prælucens, nunc me videam dignam, cujus fortunam ipſæmet exteræ nationes illudant, & propter imperitorum nonnullorum ſocordiam veteris omne dignitatis nomen amittam? Per illa vos ego graviſſima ſenatuſconſulta, per ea ſapientum reſponſa, quæ ſumma religione colitis, per ingenium, per fortunas veſtras vos oro atque obteſtor, ne pulcherrimam legum facultatem tam illotis manibus contrectari ſinatis. In veſtra quidem poteſtate poſitum eſſe ſcitote irruenti barbariæ frænos injicere. Præcludite in hoc Romano gymnaſio ad juris dignitatem aditum iis, qui plane latine neſciunt. Prohibete domo veſtra juvenes, qui non appoſite ſcienterque ſcribunt. Loquiminor ſæpe de laude, ſæpe de gloria jureconſultorum veſtrorum, qui optimis temporibus floruerunt. Hos veſtris adoleſcentibus imitandos proponite: horum veſtigiis ut diligenter inſiſtant, etiam atque etiam cohortaminor. Profligatam ita fori barbariem videbitis ac brevi priſtinum ſplendorem legibus reſtitutum.

Hæc, vel horum ſimilia eſſent, P. C. verba, quibus ampliſſima hæc Urbs, modo vocem poſſet emittere, opem veſtram non poſtularet tantum, verum etim flagitaret. Quibus cum mihi graviora non ſuppetant, aut quæ ſperem majorem vim eſſe habitura, ut tandem faciam dicendi finem, ad hos optimos adoleſcentes humanitatis & eloquentiæ ſtudioſos, quorum potiſſimum cauſſa, ut initio jam dixi, hæc omnis oratio mea inſtituta fuit, me convertam, eoſque ſane,

nulla

nulla inducta perſona, ſic alloquar. Permagna quidem ſunt præmia, juvenes, quæ vobis olim in hac civitate & ingenium veſtrum & fori dignitas pollicentur. Nolite tamen per Deum immortalem pati, ut hominum barbarorum exempla ab hoc ſuſcepto gloriæ curſu vos deturbent longiſſimeque deducant. Contemnite iſtorum ſermones & voculas, quibus temere audent bonis artibus obtrectare. Imo ad honeſtiſſimam legum facultatem viam vobis muniendam eſſe ſtatuite non hercle barbarie ac deſidia, ſed ſincera latinitate, ſed eloquentia, ſed ſtudiis honeſtiſſimis literarum. Hæc una vobis tam arduum iter molientibus ſint peramplum ſplendidumque viaticum. Hæc ſint lauta & luculenta ſupellex, quæ ad uſum tam civilis, quam Pontificii juris promatur. Itaque ex optimis quibuſque ſcriptoribus vim dicendi & proprietatem arripite, quæ lucem rebus incredibilem affert: præſertim autem ex Tullio, qui propter ingenium & eloquentiam in judiciis regnare dictus eſt. Ab ipſo vires & impetum orationis, ab ipſo elocutionis ordinem & ornatum addiſcite eamque dicendi facilitatem, qua nihil jucundius, nihil dulcius inveniri poteſt. His autem ornamentis inſtructi ad eorum quidem jureconſultorum gloriam propius accedetis, qui non minus liberaliſſimis ſtudiis, quam legum doctrina floruerunt, digni propterea omni laude ac memoria hominum ſempiterna. Sed quid ego vobis antiqua repeto? Quaſi vero hic magno numero adeſſe non videam juris perinde ſcientiſſimos ac literatiſſimos viros, quos vobiſmet imi-

tandos proponere poſſim. Adeſt ſcilicet hic lectiſſimus juriſperitorum ſenatus, ſacræ Conſiſtorialis aulæ Advocati ac fori Romani lumina: adſunt hi Principes Eminentiſſimi, qui præſentiæ ſuæ ſplendore ac majeſtate clariorem hunc diem illuſtrioremque nobis efficere per ſummam humanitatem voluere. Hi ſane omnes ad hanc ipſam, quam videtis, amplitudinem dignitatis, ad hoc tantum gloriæ faſtigium, non per inertiam, aut per literarum odium & contemptionem, ſed per ſummum laborem, per ſtudia optimarum artium forenſi exercitatione conjuncta magna cum laude pervenerunt. Hos igitur perpetuo conſtanterque vobis, clariſſimi adoleſcentes, ante oculos ponite. Horum fructuoſos labores, horum præclara ſtudia dies noctesque cogitate. Sic enim aliquando fiet, ut vos quoque ad hanc ipſorum laudem & dignitatem, quod vobis felix fortunatumque ſit, jure aliquo aſpirare poſſitis.

DE USU ET NECESSITATE ELOQUENTIÆ IN FORO ET HODIERNIS JUDICIIS.

ORATIO VI.

Habita VI. *Idus Novembris*, *anno* MDCCXVII.

MIRANTUR nonnulli quid cauſſæ ſit, quod pro tanta eloquentiæ dignitate tantiſque pro-

profeſſorum laboribus, nequaquam ſatis multi adoleſcentes forti & magno animo inveniantur, qui ad pulcherrimam dicendi facultatem omnem vim ingenii omnemque induſtriam conferant. Verum meo judicio mirentur potius ſi quem hoc tempore ad ſubſellia hæc noſtra accedentem, quam ſi aut a nobis abhorrentem, aut ipſius eloquentiæ ſtudium tanquam leve ac minime fructuoſum contemnentem videant. Nam ut omittam de ceteris cauſſis dicere, nemo veſtrum ignorat, quænam opinio his temporibus non apud barbaras gentes, ſed in hac ipſa civitate, in urbe Roma de eloquentiæ ſtatu inveteraverit. Percrebuit enim ore atque ſermone omnium, eloquentiæ uſum prope omnem jam de medio eſſe ſublatum; ejuſque fines adeo anguſte jam circunſcribi, ut ſi ſacras conciones, quæ ad populum habentur, aut laudationes quaſdam, quæ ad Principes fiunt gratulandi cauſſa, vel in eorum funeribus exornandis excipias, nullus amplior pateat locus, ubi ea ſatis valeat expatiari. Dominabatur illa quidem olim in roſtris, latiſſime regnabat in foro, eaque fere cauſſa in diſceptatione vincebat, quæ patronum invenerat eloquentiorem Nunc autem immutata ſubſelliorum forma, judicia hac noſtra ætate ita exercentur, ut in eis nihil oratorum facultati tribuatur. Cum itaque ad forenſem gloriam alius jam tenendus ſit curſus, alia via; fruſtra adoleſcentes noſtri, qui in hac civitate ad hanc tantam ſpem aluntur, fruſtra, inquam, diutius in hac palæſtra verſantur. Non eſt ſane, cur hi ſummo ſtudio tantiſque vigiliis in eloquentiſſimorum

oratorum lectione occupentur: nec laude digni, qui multum ætatis atque induſtriæ in ea facultate ſibi comparanda ponunt, cum qua nulla jam intercedit cum jure civili affinitas nullumque vinculum ſocietatis. Hæc fere ſunt P.C. ea, quæ plerique de foro homines crebris ſolent uſurpare ſermonibus. Hæc prope omnium adoleſcentium noſtrorum de eloquentiæ ſtatu una vox atque ſententia. Ego vero aut rudis omnino ſum rerumque humanarum undique ignarus, aut iſtiuſmodi opinionem inanem prorſus ſtultamque eſſe & haberi oportere contendo. Nam eſto immutata ſit vetus illa judiciorum ratio, eſto nunc cauſſarum actiones contineantur domeſticos intra parietes; neque eam populi frequentiam plauſumque adſciſcant, in quo oratorum ſtudia maxime niti ſolebant: adhuc tamen in hoc ipſo, quo nunc utimur, judicandi genere, dico, interdictam hodie foro non eſſe eloquentiam, ſed in judiciis quoque noſtrorum temporum ſuum eſſe eloquentiæ uſum, ſuam vim ſuamque, ut paucis dicam, neceſſitatem. Quod quidem totum etſi primo multis incredibile eſſe videatur, ſpero tamen Fore, ut hac ipſa re nihil verius, nihil rationi magis conſentaneum eſſe intelligant. Cum autem in eo orationis genere verſemur, in quo de dignitate Romani fori, de liberorum veſtrorum gloria maximiſque utilitatibus agitur, profecto dubitare non poſſum, quin me hodierno die attente libentiſſimeque audiatis.

Quoties autem mecum ipſe cogito quam libere nonnulli confidenterque dicant, noſtris hiſce temporibus ad forum accomodari nequaquam

poſſe

poſſe eloquentiam, toties ſic mecum ſtatuo: aut hos temere damnare, quod minus intelligunt, qua re nihil turpius, nihil impudentius; aut eos prorſus, in quo ſita ſit eloquentia, non internoſcere. Putant fortaſſe, cum eloquentiam audiunt, facultatem dici, quæ quamlibet in partem arbitratu ſuo ac libidine audientium animos flectat & circunducat; quæque ita ſit acris, ita vehemens in dicendo, ut non tam verba & ſententias fundere, quam tela & fulmina undequaque vibrare videatur, quemadmodum de Pericle illo Athenienſi veteres Comici tradiderunt. Cogitant, puto, oratores homines turbolentos & quaſi lymphatos, qui in id maxime incumbant, ut precibus, clamoribus atque ejulatibus turbas excitent ac tragœdias. Id demum opinantur, omnem dicendi vim uſque adeo in concitandis affectibus eſſe repoſitam, ut iis ſublatis, eloquentia ſtatim concidat atque intereat prorſus. Enimvero errant, & vehementer quidem errant ejuſmodi homines; nec quicquam recte judicant de eloquentia. Tantum enim abeſt, ut in excitandis animorum motibus maxime, vel ſolum occupari debeat orator, ut contrarium potius, ſi præſertim de eloquentia, quæ ad forum pertinet, res agatur, & ſenſerint & palam docuerint homines ſapientiſſimi iidemque in arte dicendi peritiſſimi. Nam ut omittatis recordari quid olim hac de re graviſſimus Areopagitarum ſenatus decreverit, qui ſemper ab hujuſmodi lenociniis ſic abhorruit, ut ne judices aut dicentis aſpectu, aut actione moverentur, ſed unas rationes & unum jus æquitatis at-

attenderent, eum in tenebris audire voluerint; difficile ſane non erit aſſequi, in hac ipſa opinione fuiſſe Socratem, Platonem, Ariſtotelem alioſque plurimos. Et quidem Socrates ipſe cum ſummo capitis diſcrimine reus ageretur, ſuamque cauſſam ſic jam egiſſet, ut aliud nihil expectaſſes, quam quod judices ad miſericordiam dicendo commoveret; noluit tamen eorum clementiam implorare, noluit lacrymas adhibere, noluit uxorem, liberos, amicos ſordidatos producere: ſed maluit honeſte mori, quam gemitu ejulatuque muliebri vitam turpiter deprecari. Plato autem Socraticæ doctrinæ cultor optimus & propugnator acerrimus quam ſevere, quam graviter eos ſæpe reprehendit oratores, qui parum de veritate ſoliciti judicum animos, admotis veluti machinis, blanditiis emollirent, & a judicii ſeveritate, cui ſeſe jurejurando obſtrinxerant, ad lenitatem & miſericordiam impellerent? Quid demum Ariſtoteles, qui cum tam multa eleganter ornateque de oratoria facultate conſcripſerit, ejuſmodi animorum motus non modo non probavit, ſed eos quoque graviſſime maledictis inſectatus eſt quaſi labem & nefariam judiciorum peſtem? Et quidem ſi judicem pecunia corrumpi, nemo unquam, niſi forte improbus, præclarum duxerit; quis laudaverit artificio quodam judicem ipſum depravari longeque a recta ratione deduci? Videant ergo, quam facile decipiuntur qui putant, animorum concitandorum vi ſublata, eloquentiam nullo modo poſſe conſiſtere. Quod igitur iſthæc judiciorum conſuetudo neque populi ſtudia, neque judicum iram,

iram, aut miſericordiam admittat, ſed ſummam animi æquitatem ſummámque placabilitatem & quaſi veterem illam Stoicorum ἀπάθειαν poſtulare videatur, non continuo eloquentiam foro exulare optimo jure quis dixerit. Aliud eſt profecto pugnacem illam & contentioſam dicendi rationem, quæ ad permovendos animos maxime valet, inveteraſſe; aliud vero e judiciis, quæ modo fiunt, omnem eloquentiæ uſum fuiſſe ſublatum. Quis enim nobis nunc recte pronunciaverit fuiſſe veſtibus interdictum, quod nemo prætexta, aut toga, vel ſago priſco more induatur? Præterquam quod hac ipſa ætate ἀπάθειαν iſtam in foro regnare minime video. Imo a pleriſque ſummis cauſſarum patronis animadverti calliditatis plurimum & induſtriæ ad commovendas judicum mentes haud raro uſurpari. Quorſum enim ſpectant illæ de adverſariorum fraudibus querimoniæ? Quorſum tam multi de mala ipſorum fide clamores? Cur judices tam enixe orant atque obteſtantur, ut honeſtiſſimæ familiæ, de qua res eſt, rationem habeant, ut domus paupertatem, ut rei familiaris anguſtiam, ut liberorum multitudinem, ut duriorem fortunam & iniquiſſimam conditionem mature cogitent atque perpendant? Non hæc præcipua animorum concitandorum ratio? Non hinc locus patet, ubi magna vis eloquentiæ verſetur? Age porro, conticuit Romanum forum, multaque ex parte florentiſſima oratorum gloria obſolevit vetuſtate ac viciſſitudine temporum: non ita tamen obſolevit, ut maximam adhuc partem ſibi in jure dicundo non vindicet.

Sed

Sed antequam rem propius attingamus, alteram mihi video convellendam eſſe opinionem, falſam quidem non minus & abſurdam, quæ tamen multorum ſtudia longe a nobis abducit. Putant nonnulli hominem eloquentem eum tandem eſſe ac dici debere, qui plena ac perenni quaſi flumen oratione redundat; eumque ad Demoſthenem, aut M. Tullium proxime accedere, qui ceteris hominibus verborum pompa & ſermonis granditate antecellit. At vero quis tam rudis ingenio, aut in literis tam novus, qui non intelligat, plura quidem eſſe dicendi genera, & ad Rhetoricæ facultatem orationem amplam & copioſam non magis quam preſſam & modice temperatam pertinere? Alioquin neque Iſocrates, neque Plato in ampliſſimum oratorum ordinem cooptarentur, quod eorum oratio, ut Cicero animadvertit, mollis erat ac temperata, nihil iratum habens, nihil invidum, nihil atrox, nihil inflatum & grandiloquum, ſed caſta & verecunda quaſi virgo. Illum itaque dicendi arte præſtantem voco, qui bene, ideſt qui luculenter ornateque orationem tum ad res, tum ad perſonas, tum etiam ad tempora ſatis accomodatam adhibeat. Sit robuſtum dicendi genus: ſit gracile, ſi mavis, atque exile, non impedio. Mirum profecto, quam varia & multiplex ſit eloquentia. Quemadmodum in infinita hominum multitudine unum alteri ore ac vultu ceteriſque lineamentis perſimilem omnino non videas; ita ne duo quidem oratores eodem prorſus inter ſe ſtylo eademque dicendi forma conveniunt. Alter quidem acuto

to ac ſubtili magis quam amplo ac vehementi delectatur : alter gravis incedit & majeſtate verborum & dignitate ſententiarum : alii vero ita medium tenuere, ut voluerint illis quidem ornatiores, his autem ſubmiſſiores videri ; ut propterea, ſi vera fateri volumus, quot fuerunt olim viri eloquentiæ ſplendore clariſſimi, totidem plane dicendi formas expreſſerint. Quid quod alias atque alias ſcribendi rationes & multiplices prope dicam ipſius eloquentiæ facies in uno eodemque homine intueri fas eſt ? Quanta enim mehercule in uno M. Tullio dicendi varietas ? Quam amplum & multiplex ſcribendi genus ? Modo humile ac mediocre, modo auguſtum atque excelſum videas ; jam aſperum atque acerbum, jam ſuave ac lene fluens, ut nimirum & locus & tempus, aut res poſtulare videbantur. Cum enim ſapientiſſimus atque immortalis vir nunc in foro, nunc in curia diceret, & jam oratorem jam philoſophum jam vero conſulem, aut imperatorem tutoremque reipublicæ ageret, ita opportune loco ac tempori orationem accomodabat, ſeque ad rerum dicendarum formas ita traducere ſolebat, ut grandia elate ac magnifice, media temperate ac mediocriter, parva tenuiter pertractaret.

Quæ cum ita ſint, quid eſt, quod rabulæ quidam de foro jus civile cum eloquentia jam pridem divortium feciſſe contendant ? An quod præſens judiciorum ſtatus ubertatem illam orationis & dicendi ornamenta non recipit, ſed ſincerum potius lene ac temperatum loquendi genus, pro-

ſcri-

ſcribendane erit continuo atque e foro exterminanda dicendi facultas? Quaſi vero ſublata veteri forenſium actionum forma, omnis pariter ſuadendi ratio e judiciis ſublata eſſe videatur. Quo pacto autem ſperant homines peracuti, ſe quicquam de jure recte ſtatuere ac judicibus perſuadere poſſe, ſi ejus facultatis præſidio careant, quæ una ſuadendi vim præcipue nervoſque miniſtrat? Ego ſane nihil video a recta ratione magis alienum, quodque magis conſilio repugnet.

Ut cauſſæ fidem, inquiunt, dicendo facias, & non opinione ſolum, ſed etiam ad veritatem judicibus perſuadeas, non præcepta rhetorum, aut eloquentiæ myrothecia, ſed juris adeundi ſunt fontes & peritiſſimi legum interpretes conſulendi. Ita profecto. Ecce tibi ante oculos immenſa rerum ac verborum copia ex iis, quæ cauſſæ maxime favere videntur. Sexcenta habes tum ex Romano, tum ex Pontificio, tum etiam ex ſtatutario jure argumenta, quæ in medium afferas. Quin etiam innumeri doctores & legum interpretes, tot controverſiarum & conſiliorum ſcriptores præbent tibi ad ſcribendum ſegetem uberrimam atque ampliſſimam. Quis vero Oedipus, aut quod tibi de cœlo numen affulgebit, ne tanta ac tam varia rerum multitudine obrutus de charta in papyrum ſcribas (verba ſunt eruditiſſimi Polyhſtoris Germani) inepta, futilia, ſupervacanea, theſin ipſam vel parum, vel nihil attingentia? Ita enim moris eſt vulgo, inquit, apud juriſconſultos. Quis, inquam, te doceat ſingula loco ſuo ſcite diſponere, & communes ar-

gu-

gumentorum locos induſtria quadam rectoque ordine pertractare, ut perſpicue & ornate, tum etiam breviter, quæ ad cauſſam pertinentia ſunt, explices atque expedias? Quotidianus, opinor, uſus exercitatioque forenſis. Itane vero? Sed unde fieri dicendum eſt, quod homines ætate jam matura & in foro exercitati quam qui maxime, præpoſtere tamen ac perverſe ſine ordine ac ſine delectu de jure ſcribant? Quid cauſſæ tandem eſt, quod in tanta exercitatione uſuque forenſi, nihil aliud præter putidos & male ſutos centones farciant, qui viris doctis & eruditis ſtomachum movent? Nonne quia illotis, ut ajunt, manibus ad ſacroſanctas, quas ipſi vocant leges, pertractandas auſi ſint accedere? Nonne quia bonarum artium & eloquentiæ adjumenta non habent, unde orationis filum apte pertexere valeant? Equidem negari non poteſt, elegantiorum literarum ſtudia opimum eſſe fundum, cui inædificari debet omnis civilis prudentiæ doctrina: quo qui careant, nunquam veram forenſium laborum gloriam aſſequentur. Accipite quæſo teſtimonium non cauſſidici alicujus de trivio, ſed viri doctiſſimi & de omni juris ſcientia optime meriti Hugonis Grotii, qui Gallos, ad quos diſertiſſimam ſcribit epiſtolam, ita graviter admonet. Jureconſulti munus, inquit, virum magnum non faciet niſi eloquentia accedat. Equidem magno ſui experimento didicerat homo in juriſprudentia maxime exercitatus, quantum ab eloquentia ceteriſque bonis artibus præſidii habeant, qui in foro aliqua cum laude verſari cupiunt, cum ipſe non

alia

alia ratione in iis, quæ de jure belli & pacis elegantiſſime tradidit, veterum jureconſultorum in dicendo gloriam æquaverit.

Age vero homines plerique de foro ita ingenio ac judicio polleant, ut inutilibus amputatis, non modo quæ ſolida ſunt atque optima conſectentur, ſed ſingula quoque in ordinem digerant ac ſatis bene diſponant. Video me plus nimio de meo jure concedere. Fac tamen ita eſſe omnino. An propterea ob ejuſmodi ingenii vim eloquentiæ ſtudia ad forum minus pertinere cenſenda erunt? Quid enim iſta non inelegans diſpoſitio atque ordo, ſi præterea nullus adſit verborum delectus, nulla elegantia vocum, nulla denique germanæ latinitatis imago? Poteritne mehercule ejuſmodi lectio mulcere legentium animos & ſuavitate aliqua allicere, ut attente libentique animo tota quanta eſt perlegatur? Lectio enim, ut optime ait Cicero, ſine delectatione negligitur. Quid ſi lectio bene longa, aut de rebus per ſe injucundis, vel etiam ſubtilibus & obſcuris? Tunc ſane dilucidam puramque dictionem, quæ rebus iſtiuſmodi lucem afferat, nemo non videt fore maxime neceſſariam. Cum igitur delectus ille & cura verborum, unde recte Cæſar eloquentiam originem ſuam ducere affirmabat, ad eloquentiam ipſam jure ſuo pertineat; nemo profecto ſtudiorum hujus generis expers ea ſeligere poterit, quæ obſcuriora illuſtrent, & inſuavia ac moleſta jucunditate quadam ac ſapore perfundant. Non eſt itaque, cur miremur, ſi homines forenſes, qui hæc noſtra ſtudia averſantur, aliquando

tam

tam obſcure ſcribant, ut Chryſippum illum æmulari videantur, cujus integrum volumen ambiguis oraculis ac flexiloquis ambagibus ſic refertum dicitur, ut ad illud enodandum novo ſemper opus eſſet interprete. Nam quod Cicero olim ſemel ingenii ſolertia, vel malitia potius in Cluentiana cauſſa ſe feciſſe gloriatus eſt, obſcuraſſe videlicet dicendo judicum mentes: illi quotidie ignorantia faciunt, quod ſe nempe dictio nitida ac ſincera deficiat, qua animi ſenſus & cogitationes ſuas explicare commode valeant. Cum enim ex Ariſtotele prima eloquentiæ virtus ſit elocutio pura ac venuſta, quæ facit, ut oratio nihil barbarum, nihil inſolens, aut peregrinum habeat, ſed omnia ſingularum vocum elegantia earumque ſtructura & collocatione optime inter ſe cohæreant; non video quo pacto queant luculenter ſcribere, qui elocutionis ipſius vim & præcepta prorſus ignorant. Hinc barbaræ illæ & nunquam apud latinos auditæ locutiones, quibus quaſi quodam humanitatis ſale homines plane inſulſi ſcriptiones ſuas condire ſibi videntur. Quæ ut percipiantur, non ſatis eſt habere præ oculis gloſſaria univerſa, quæ de barbaris vocibus magno ſtudio collegerunt Fridericus Lindebrogius, Henricus Spelmannus, Gothofredus Wendelinus, Gerh. Jo: Voſſius, Carolus de Frene aliique plures. Unde vero iſtiuſmodi cenum ac ſordes homines feſtivi colligere poterunt? An ex puriſſimis veterum Jureconſultorum monumentis? An ex ipſis Juſtiniani inſtitutis? An ex codice Theodoſiano? Credo fortaſſe ex Novellis, ex Authenticis, aut Pandectis. Quam

vellem clariſſima ejuſmodi exempla ſibi ob oculos ponerent. Id quod ſuperiori ætate ſumma laude fecerunt Guilielmus Budæus, Antonius Faber, Jacobus Cujacius, Franciſcus Balduinus, Jacobus Gothofredus, Franciſcus Duarenus aliique ſapientiſſimi viri, qui cum civili ſcientia elegantiores literas & eloquentiam optime conjunxerunt. Quorum profecto volumina eam redolent ſcribendi caſtitatem atque elegantiam, ut ſi forte quæ de rhetorica facultate Ariſtoteles; aut quos de Oratore libros Cicero memoriæ prodidit, nobis fato aliquo interiiſſent, ex ipſis mehercule eloquentiſſimis viris haberemus unde ſuppleri poſſent eloquentiæ præcepta & omnis dicendi venuſtas. Cur ergo quos habent duces & optimos ſcribendi magiſtros preſſo pede non inſequuntur? Cur ſingularis eorum ſapientiæ veſtigiis non inſiſtunt? Pudetne ſequi Fabros & Cujacios; barbaros vero & imperitos, qui eruditorum omnium convicio vapulant, ſequi non pudet?

At enim jureconſulti, quos mihi prædicas, ſapientes quidem ac diſerti, non e foro, ſed ex Academiæ ſpatiis extiterunt. Verſabantur illi in eruditorum umbraculis ac Licei otio, ubi ſatis commode potuerunt jus, de quo quaſi domeſtica exercitatione in gymnaſiis diſceptabant, aſpergere doctrinæ floribus & eloquentiæ pigmentis colorare. Nobis autem quotidie deſcendendum in medium agmen, in pulverem, in clamorem atque aciem forenſem, ubi ſane non pulchre cultis & affabre elaboratis, ſed bene ſolidis armis pugnandum eſt. O præclaram pugnam! O certamen cruentum!

in

in quo, ut video, adverſarii ſuis ſe miſerrime telis confodiunt. Etenim ſatis intelligo, magnum intereſſe diſcrimen inter ſapientiſſimos viros, quos cauſſa honoris paulo ante nominavi & homines noſtros, qui hodie in foro cum aliqua nominis fama verſantur. Enimvero duo ſunt omnino, in quibus eorum eloquentiam imitari & ad illam proxime accedere e præſenti more uſuque fori tenentur: in ſcribendo ſcilicet & cauſſam ad judices referendo. Ad utrumque hoc munus certe ingenium humanitatis ſtudiis perpolitum & dicendi exercitatione bene ſubactum depoſci, quis non intelligit? Ut proinde ex immutato priſtino judiciorum ſtatu, unde eloquentiam foro ejectam plerique argumentari ſolent, ego contra pro hac ipſa, qua nunc utimur, forenſi conſuetudine, maximam ipſius eloquentiæ neceſſitatem ſtatui debere contendo. Nam agebantur olim cauſſæ ſummo apparatu maximoque ſplendore. Victoriam ſibi magna ex parte vindicabant tum patroni eloquentia, tum populi Romani ſtudium, qui judiciis maxima frequentia adeſſe & æquitatis patrocinium quodammodo arripere ſolebat. Huc accedebat ejus, de quo erat jure decernendum, præſentia atque aſpectus; uxoris lacrymæ, gemitus filiorum, amicorum officia & preces, ſpectata erga Rempubl. merita, poſtremo judicum pietas & commiſeratio. Quid vero perorantis vox atque actio? Quæ profecto ſic valet ad mentes hominum permovendas, ut fama ſit Demoſthenem ei primas, eidem ſecundas ac tertias tribuiſſe. Certe Cicero hanc ipſam unam in dicendo

maxime dominari affirmabat. Cum igitur hæc omnia jam e foro deſciverint, quid aliud miſero clienti ad ſalutem remanet præter unam ſcriptionem juris quaſi naufragii tabulam? Quæ quidem ſi obſcura, ut difficilis ſit explicatu; ſi jejuna atque agreſtis, ut legenti nauſea fiat, nonne de omni cauſſa actum eſſe dicemus? Continetur nunc tota quanta eſt cauſſarum actio unius hominis diligentia atque induſtria: qui niſi in ſcribendo ſingula ad rem pertinentia in bono lumine collocaverit; niſi facti & juris nervos artuſque optime diſpoſuerit, verendum eſt ſane, ne ejuſmodi cauſſa non præclaros exitus habeat. Et negare quis poterit non majorem nunc, quam olim in foro oratoriæ facultatis uſum eſſe ac plane neceſſitatem?

Alterum vero, in quo eloquentiæ ſtudium, ut dixi, noſtris hiſce temporibus homini forenſi majorem in modum neceſſarium eſſe judico, eſt nimirum cauſſam ad judices referendi conſuetudo. Qua quidem in re mirum quantum valeat dicendi venuſtas & eloquentiæ præſidium. Etenim ſive latino ſermone, ſive domeſtica atque vernacula lingua (eodem quippe res recidit) id fiat, talis quidem eſſe debet doctoris induſtria, ut verbis quam pauciſſimis rem doceat, perſuadeat, flectat & jam quodammodo vincat. Quod negotium permagnum ſane atque arduum qui ſuſcipit, non temere & caſu, ſed meditatus & ex arte dicat neceſſe eſt; ea videlicet perſpicuitate, ut rem omnem aperiat atque illuſtret; iis verbis puris atque electis, ut ſi dicendo non de-

le-

lectet, at certe animos non offendat; ea denique brevitate orationis, ut judices, homines vel maxime occupati, longo dicendi ambitu minus defatigentur, argumenti tamen vis tota eorum mentibus hæreat penitus atque inſideat. Has autem ſingulas oratoris partes qui non ſatis apte accurateque expleverit, hunc profecto muneri ſuo deeſſe judico; & nihil dubito, quin is cauſſa, etſi optima illa ſit, turpiter cadat. Quod ſi nonnulli naturali quadam dicendi copia, nullo adhibito ſtudio, id ſatis præſtant; hoc præterquam quod non eſt multis natura datum, ſed quaſi privilegium & ſingulare paucorum donum; id præterea eloquentiam fori non amolitur, ſed ejus neceſſitatem luculento admodum hoc ipſo exemplo confirmat. Huc quoque accedit, orationis vim ejuſmodi inſitam & a natura profectam tautologiis plerunque aliiſque ſermonis ſcatere vitiis, quæ niſi ars dicendi opportune amputaverit, ea offendit plurimum ac moleſtiſſima eſſe ſolet.

Supereſt jam, ut quam breviſſime eorum refutemus errorem, qui etſi ſtudia hæc noſtra vituperare non audent, imo ea palam laudant atque extollunt, negant tamen poſſe fieri, ut unus idemque homo ſimul præſtet & dicendi genere & civilis ſcientiæ doctrina; cum res utraque magnam vim ingenii, multas vigilias maximoſque procul dubio labores requirat: niſi forte velit vel pauciſſimas cauſſas ſuſcipere & perraro ad forum accedere, vel quod longe deterius eſt, in jure diſcutiendo ſegnior ac remiſſior

videri. Profecto homines iſti ſi hæc de ſe ſuique ingenii imbecillitate loquantur, bene habet; non repugno. Norunt ipſi, ut poeta inquit, quam ſibi curta ſupellex. At vero ſi ex ſuis viribus alios æſtimare atque omnes ex ingenii ſui modulo metiri velint, ferendi nullo modo ſunt, imo graviter reprehendendi. Nam quæ, malum, amentia eſt iſta, quod ſe præſtare poſſe diffidunt, id univerſe ab nemine alio fieri poſſe contendere? Quis æquo animo ferat homines imperitos, qui eloquentiam ne de facie quidem noverint, quique, ut lepide Budæus ait, albane, an atra ſit, dijudicare nequeant, negare tamen pugnaciſſime, ipſam cum jure civili poſſe conjungi, quo cum conjunctiſſima ſemper fuit? At magno opus eſt ad eloquentiam ingenio, magno conatu, ſummis viribus. Eſto: concedatur quidem difficillima eſſe, quæ pulchra; & admodum ardua, quæ optima. Verum ſi id quod eſt fateri volumus, ejuſmodi labor iis plane ſummus ac prope intolerabilis, qui cruda adhuc ſtudia ad forum attulerint, & humanioribus literis vix leviter informati ad juris lauream aſpiraverint. Qui vero ex humanitatis ſtudiis ſolidam ſibi eruditionem præoccupaverint & apparatum elocutionis uberem ſatis & luculentum tempeſtive collegerint, næ ego amens, ſi in cauſſis defendendis herculeo iſto ſudore manaverint. Imo nullus dubito, quin ipſi prompte atque expedite de jure ſcribant, quemadmodum in ceteris argumentis hominibus in iis ſtudiis exercitatis uſuvenit.

Sed plura jam fortaſſe, quam volebam, de re

mi-

minime obſcura. Quis enim non videt, iſtorum opinionem ſatis ſuperque refutari exemplo domeſtico complurium clariſſimorum virorum, qui in hac ipſa civitate a pueritia hoc conſilium ſequuti diſputationes forenſes cum expedite, tum ornate ac docte pertractant, ut non minus eloquentiæ vi, quam juris telo pugnare, ac vincere videantur. Horum ſane auctoritas in hac Urbe quam maxime invaluit, non quod juris ſcientia ceteris longe præſtent, ut ſibi falſo perſuadent plurimi, ſed quod dicendi copia & facultate ceteros antecellant. Quo fit, ut ipſos magna clientum caterva ſtipatos huc illuc quotidie volitare videamus & pecunias & opes & amicitias ſibi præclaras comparare. Poſſem hic multos nominatim proferre ex iis, qui hodie in foro familiam ducunt, quique hoc induſtriæ genere ceteros ſui æquales longo poſt ſe intervallo reliquerunt. At nolo aliquem nominare, ne aut cuiquam adulari, aut ſi non omnes, ut par eſt, laudavero, debita laudatione quemquam fraudaſſe videar. Sed præſtat id tacitis veſtris cogitationibus exiſtimandum relinquere, de quibus hanc tantam laudem intelligi cupiam. Neque enim facile latere poſſunt, ſi velint; cum ſint in oculis totius civitatis, atque eorum fama omnium ſermone celebretur. Horum dignitate atque opibus mirum profecto, alios ad hæc ipſa ſtudia non incitari atque accendi: quemadmodum fama eſt, Miltiadis trophæa Themiſtoclis animum ita inflammaſſe, ut vel quieſcentem e ſomno excitare ſolerent. Atqui iſti duro ore poſſunt

quotidie non unius, ſed multorum præclaras in foro victorias & trophæa oſcitantes intueri. O ſingularem ſtuporem! O ſtultitiam incredibilem!

At magnam quidem vim eſſe in fortuna aliqui putant, & inanis ejuſdem numinis arbitrio illud fieri, ut aliquando etiam in foro primos ordines ducant, qui eorum opinione inter gregarios milites deberent incedere. Alii vero ingenio, ut ſibi perſuadent, altiores cœlum ipſum, ut poeta inquit, ſtultitia petunt, & arcanas neſcio quas ſiderum coitiones ariolantes, clariſſimorum virorum præſtantiam non labore atque induſtria, ſed ſtellarum benignitate derivari & quodammodo donari volunt. At mehercule illi non minus quam fortuna ipſa cæci eſſe videntur, quod non videant, ſapientia & conſilio fieri, quod ipſi caſu contingere putant: hi vero malitioſi atque improbi, quod ad ignaviam ſuam excuſandam de ſummorum virorum gloria plurimum detrahant, aſtrorum virtuti & efficacitati tribuentes, quod illi revera ſibimet bonarum artium ſtudio multis vigiliis maximiſque laboribus compararunt.

Quæ cum ita ſe habeant, ecquis eſt, qui non intelligat, quam utile, quam fructuoſum, unoque verbo quam neceſſarium ſit eloquentiæ ſtudium iis, qui id temporis in foro aliqua cum laude verſari volunt? Non ejecta eſt, non exulavit foro, ut barbari homines obloquuntur, ampliſſima dicendi facultas. At quandiu Romæ tribunalia patere & tum publica tum privata judicia fieri contigerit, quandiu cauſſas de criminibus

bus agitari & homines in jus vocari atque defendi, tandiu illa priſtino ſuo jure uti atque in ſubſelliis ut olim regnare videbitur. Deſinant ergo, deſinant optimarum artium contemptores eloquentiæ gloriam inſolenter traducere: comprimant aliquando voces obtrectationis & invidentiæ plenas. Plus ſatis jam palam eſt, eloquentiam ad forenſem dignitatem hac noſtra ætate eſſe vel maxime neceſſariam. Etſi, age, pergant dum volent de foro rabulæ honeſtiſſimas diſciplinas maledictis inceſſere. Clamitent boni viri inter eloquentiam ipſam & juris ſcientiam nullum intereſſe commercium, nullum vinculum ſocietatis. Suadeant quantum valent, ab ejuſmodi ſtudiis nullum eſſe expectandum emolumentum, nullas opes, nullum decus: omnem ipſis obtrectandi licentiam damus. Neque enim veremur, ut quiſquam tam hebes ingenio, aut natura tam amens exiſtat, qui ab iſtorum dicacitate jejuniſque argumentis ſeſe unquam ab eloquentiæ ſtudio dimoveri patiatur.

IN OPTIMIS STUDIIS
LENTE FESTINANDUM.
ORATIO VII.

Habita XV. *Kal: Novembris*, *anno* MDCCXVIII.

GLORIANTUR plerique noſtræ ætatis homines, optimarum artium ſtudia hoc tempore ad eam eſſe deducta facilitatem, ut paucis annis & pere-

perexiguo labore cuique facile ſit magnam ſibi doctrinæ laudem comparare. Quinetiam nonnulli libere affirmant, hominis vitam non brevem admodum eſſe, ut putavit Hippocrates, ad unam vel alteram diſciplinam aſſequendam; ſed diuturnam quoque ſatis & bene longam ad ampliſſimum illum ſcientiarum orbem obtinendum, quem Græci Encyclopædiam dixerunt: tot videlicet eſſe hodie diſcendi ſubſidia prompta atque parata, tam amplam librorum ſupellectilem, tot publica ubique gymnaſia & nobiliſſima literarum emporia patere, ut niſi quis ingenio ſit omnino deſtitutus, aut ſummam ad ignaviam projectus, brevi poſſit præclaros in omni liberalium artium genere progreſſus facere. Quæ quidem ſi vera ſunt, ab iſtis quæro, qui tandem fiat, ut in tam obvia atque expedita diſcendi ratione, tam pauci nihilominus reperiantur, qui non dico univerſum illum ſcientiarum circulum ingenio complectantur, ſed in una vel altera diſciplina inter ceteros præſtent, & quaſi primos ordines ducant? Ubi memoria noſtra Platones, ubi Demoſthenes, ubi Cicerones, aut Plinii atque alia ejuſmodi clariſſima doctrinæ lumina? Nemo profecto non videt, communi experimento refelli inanem iſtorum hominum credulitatem, aut nimium, ne durius agere videar, blandiendi cupidæ juventuti deſiderium. Multo labore multiſque vigiliis, ſi vera fateri velint, opus eſt ad ſolidam doctrinæ laudem conſequendam. Nec quicquam eſt mea ſententia, quod ſtudioſis adoleſcentibus officiat magis quam immatura &

præ-

præceps ſtudiorum ratio. Quandoquidem ſi ulla alia in re, certe in optimarum artium ſtudio, ut veteri proverbio dicitur, eſt lente feſtinandum. Quare adeſte vos animo, Adoleſcentes optimi, quotquot hodie ad intermiſſa literarum ſtudia inſtauranda frequentes in hunc ampliſſimum locum alacri lætoque animo conveniſſe video. Nam veſtram cauſſam & quidem graviſſimam hodierno die me potiſſimum ſuſcepiſſe profiteor, dum præproperam quorundam in ſtudiis feſtinationem oppugnare aggredior. Hanc enim vos veluti ingeniorum peſtem ac pernicem fugiendam eſſe, quemadmodum ſpero, facile intelligetis.

At vero dum in ipſo orationis aditu immaturam & plus æquo feſtinatam ſtudiorum rationem reprehendere inſtituo, nemo veſtrum ſibi perſuadeat, eorum mihi probari conſilium, qui in levioribus ſtudiis adoleſcentes diutiſſime detinent, ut ad unam latinæ linguæ inſtitutionem complures anni, immo integra hominis ætas vix ſatis eſſe videatur. Tantum abeſt, ut iſtorum ſententiam laudem, quin illam potius nullo modo ferendam eſſe judico. Nam ut de ipſius latinæ Grammaticæ rudimentis exemplum ſit, quid eſt per veſtram fidem immenſa illa regularum, appendicum, ſcholiorum monitorumque farrago, quam ad torquenda puerorum ingenia uſque adeo exaggeravit cerebroſa iſta grammaticorum natio? Quid tot ambages ac ſubtiliores obſervationes, quæ non latinæ linguæ caſtitatem, ſed tricas & apinas bene longas continent,

in quibus miſeri adoleſcentes potiſſimam ætatis partem traducere coguntur? Amputetur aliquando tot luxuriantibus ramis abundans ipſamet latine loquendi ars; pueriſque tradatur anguſtis ut olim finibus circunſcripta Grammaticæ facultatis inſtitutio: næ ego amens ſim, niſi minori cura & perbrevi tempore pueri ipſi latinum ſermonem integrum ac purum expedite loquantur; quos hodie poſt tot labores atque ætate grandiori adhuc balbutientes audimus. Quod quidem de longioribus grammaticorum commentationibus ſic dictum volo, ut de Dialecticis pariter, de Phyſicis, de Theologicis aliiſque graviſſimis facultatibus non minus intelligatur. Quandoquidem ingeniorum luxuries tantam in ſingulas diſciplinas propaginem ſubtilitatum invexit, ut ſapientiſſimi cujuſque judicio nihil jam utilius magiſque neceſſarium eſſe videatur, quam eas circuncidere & quaſi ad vivum reſecare. Quamobrem ego nunquam eos bonarum artium profeſſores laudaverim, qui nimia quadam docendi intemperantia ducti ſingula quæque ſtudent ſubtilius copioſeque enucleare, ut nihil præterea ſuperſit dicendum, vel cogitandum; quique non id quærunt, ut ad doctrinam veram & ſolidam juventuti facem præferant, ſed illud potius, ut rerum ubertate & dicendi copia magnam ſui moveant audientibus admirationem. Qui ſi gloriolam iſtam pluris quam juventutis ab ſe recte in ſtudiis inſtituendæ laudem faciunt, certe ſunt reprehendendi.

Verum ut aliquando, unde digreſſa eſt, revocetur oratio mea, ſi quis forte putet, cum unam

vel

vel alteram diſciplinam a me nominari audiat, leve aliquid, aut parvi negotii provinciam dici, is vehementer errat. Quemadmodum enim maximorum montium altitudo procul intuentibus minus conſpicua eſſe ſolet, ubi vero ab ea propius abſumus, tum apparet quanta demum illa ſit, & quam in ſublime aſſurgat: ita fere nemo proſpicit quam excelſum atque arduum ſit cujuſque doctrinæ faſtigium, niſi illud cominus contempletur, & quam proxime ad ipſum accedat. Præſtat itaque liberalium artium naturam earumque altitudinem atque profundum pauliſper inſpicere. Nihil autem hoc loco de ſtudiis eloquentiæ dicam, ne noſtra magnificentius extollere, aut quæ in me multa deſunt, ab aliis exquirere velle videar. Norunt multi, qui me audiunt, quam late pateant hujus generis ſtudia. Norunt cujuſmodi laboris ſit, oratoris perſonam pro virili parte ac dignitate ſuſtinere. Præterea in oculis omnium extant quæ multa M. Tullius, Fabius Quintilianus & Dionyſius Longinus ad perfectam abſolutamque dicendi rationem eſſe maxime neceſſaria doctiſſimis monumentis tradiderunt. At vero Philoſophia, quæ primo nobis occurrit, in quantam, Deus immortalis, latitudinem ſe ſe explicat? in quot partes ac membra veluti magnum doctrinæ corpus diſtributam videmus, quæ ſingula multiplicem eruditionem comprehendunt? Nam ut Dialecticæ artem, quæ ſane ſuas habet ſubtilitates & anfractus bene multos, præteream; quanti ingenii ac laboris eſt, rerum omnium, quas oculis intuemur, quæque in terris vel in aqua gignuntur, ſi-

ve in aere ex elementorum conflictu procreantur, cauſſas penitus abditas retruſaſque perquirere? Quot profecto in hac una naturæ contemplatione arcana latent, de quibus & veterum philoſophorum placita conſulenda & experimenta recentiorum ad examen ſæpius ſunt revocanda? Equidem nemo hactenus fuit, qui certo definire, aut ſatis explicare potuerit & magnetici lapidis ad cæleſtem polum converſiones & originem fontium & admirandam fulminum celeritatem & vim ac ſexcenta ejus generis alia. Tu vero vix auditis aliquot de materia & forma opinionibus, vix nonnullis de cauſſarum numero atque ordine quæſtiunculis delibatis, te continuo phyſicum prædicas & univerſæ naturæ interpretem ſapientiſſimum? O ſtultos Democritos, ſtultos Platones atque Ariſtoteles, qui tot annos pertinaci induſtria aſſiduiſque vigiliis in Philoſophiæ ſtudio deſudaſtis! Ecce adoleſcentes noſtri paucis menſibus & quaſi per ludum omne id aſſequuntur, ad quod integram diuturnamque ætatem vos nequaquam ſufficere poſſe putabatis. Certe Themiſtocles ille philoſophus cum centum & ſeptem annos, quibus vixit, in Philoſophiæ contemplatione fere omnes conſumpſiſſet, morti proximus dixiſſe fertur: ſe dolere, quod tum de vita egrederetur quando in Philoſophiæ ſtudiis progreſſum aliquem erat facturus.

At vero profundiorem, inquiunt, naturæ notitiam iis ultro relinquimus, quibus per omnem vitam in ejuſmodi ſtudiis otiari vacat. Nobis autem, qui ad graviſſimas facultates, ad Jurispruden-

dentiam, ad Medicinam, vel ad Theologiam properamus, abunde eſt primoribus labris iſthæc deguſtaſſe & extremis, ut dicitut, digitis attigiſſe. Præclare quidem. At Metaphyſicæ ſtudium, quod viri ſapientes tanti fecerunt, atque Ethica, quæ diſciplina morum vitæque civilis magiſtra habita ſemper fuit, omnino ſuperfluunt? Quid multa? Honeſtiſſimas ſiquidem ejus generis diſciplinas quaſi otioſas occupationes æſtimant, & tanquam figmenta a male feriatis hominibus excogitata negligunt atque prætereunt. Non erat ergo, cur tam multa ſapientiſſimus Socrates de virtutibus ac vitiis diſputaret. Non erat, cur Plato atque Ariſtoteles tam ampla de ſingulis Philoſophiæ partibus ſcripta poſteritati relinquerent, ſi in illis nihil excellens, nihil egregium, nihil denique bonæ frugis inveniretur. Age vero ad medicorum ſcholas advolent curſores iſti ſtudiorum. Græcas, credo, literas, quibus ipſa medendi ars principium ſane debet & incrementum, intime norunt. At vereor, ne latinas quidem ſatis intelligant. Cæleſtium corporum motus, opinor, & quam in hæc noſtra inferiora vim habent, probe tenent. Quid ad medicum, inquiunt, ſidera? Nos morborum originem eoſque depellendi rationem, non ſtellarum ortus & occaſus inquirimus. Atqui Hippocrates & Galenus medicorum principes hanc ipſam aſtrorum ſcientiam ad morborum curationes ſuſcipiendas, aut etiam prætermittendas, ad criſes internoſcendas, ad exitus bonos vel malos prænunciandos eſſe maxime neceſſariam affirmant. Et vero paucis explicari

non

non poteſt, quam multiplicem rerum notitiam poſtulet ars ceterarum omnium periculoſiſſima. Quis enim ignorat quam intimam arctamque habeat medendi facultas cum Anatomia, cum Botanica, cum Optica, cum Mechanica aliiſque bonis artibus ſocietatem? Quæ ſi forte negligantur, nullum majus reipublicæ malum, aut luctuoſius communi ſaluti periculum accidere poteſt. Hinc enim fit, ut homines nullis ejuſmodi ſtudiis informati ad uſum atque exercitationem ejus artis temere irrumpant, quæ cum per ſe ſit maxime periculoſa, niſi recte adhibeatur, evadit longe omnium perniciosiſſima. Et mirabitur quiſquam, ſi id temporis in tanta quidem medicorum turba unum plerique omnes medicum quærant? Verum plura dixi, quam volueram, de iſto hominum genere, quo cum dimicationem ſuſcipere eſt valde periculoſum. Illud mihi ſatis eſt cuique ob oculos ponere, Medicinam arduam & negotii plenam eſſe provinciam: nec quemquam fore etſi ingenio præſtantem, qui exiguo tempore, aut modico labore aſſequi poſſit id, ad quod obtinendum ſuperiori memoria viri ab ingenio prope facti & optimis artibus inſtructiſſimi Helmontius, Williſius, Thakenius, Fallopius, Malpighius, Bellinus aliique plurimi ſpatium ætatis omne conſumpſerunt.

At vos jam compellat oratio mea, juvenes navi & induſtrii, quos ad ſcientiam juris in hoc Romano gymnaſio ſummo ſtudio ſummaque frequentia convenire video. Equidem ſi vos aut veterem jureconſultorum ſapientiam & ſingularem eru-

eruditionem mature ſpectetis, aut in eorum clariſſimorum virorum, qui literis vix reſtitutis, ad jus civile exornandum omnem induſtriam ſuam contulerunt, doctrinam & multijugem totius antiquitatis cognitionem intueamini; facile vobis erit intelligere, quarum rerum quandam veluti præcurſionem a vobis poſtulet abſolutiſſima juris prudentia. Sciunt enim omnes quanto & Græcarum & Latinarum literarum apparatu, quanto eloquentiæ ſtudio muniti ad juris facultatem acceſſerint in Italia princeps & dux ceterorum Andreas Alciatus, Tiberius Decianus, Iacobus Menochius, Guido Pancirollus; in Hiſpania Antonius Auguſtinus, Didacus Covarruvias, Antonius Goveanus, Arius Pinellus; in Gallia Guillielmus Budæus, Jacobus Cujacius, Franciſcus & Duarenus & Balduinus, Antonius & Petrus Faber; in Germania Zazius, Sicardus, Vigilius aliique plurimi. E quorum unanimi conſenſu tantaque diverſarum gentium conſpiratione nemo non videt, unam omnium fuiſſe ſententiam, ad jus civile amplectendum non levem & perfunctoriam latini ſermonis cognitionem & adumbratam Dialecticæ tincturam, ut hodie plerique exiſtimant, ſufficere; ſed cum eloquentiæ & literarum ſtudio totius anteactæ notitiæ memoriam atque ex omni gente collectam eruditionem requiri. Quandoquidem ut a Dionyſio Gothofredo viro ſapientiſſimo & de civili ſcientia optime merito admonemur, jus civile Romanum, quod ſanctitate legum & diſciplina omnium exterarum gentium legibus & inſtitutis præponde-

rat, omnia populorum jura & mores in ſe comprehendit. Siquis ergo ex hac tanta juvenum frequentia exiſteret, qui civilis ſcientiæ elegantiam & ornamenta deſpiceret, & apud illum clariſſimorum virorum, quos paulo ante honoris cauſſa nominavi, auctoritates nihil valerent; imo vero ſatis ſibi eſſe duceret ex Inſtitutis, vel etiam ex Pandectis delibare nonnulla, quæ ad forenſem uſum maxime pertinent: hunc ego ſane non legum juriſque peritum futurum eſſe dicerem, ſed legulejum & unum de foro rabulam. Novi equidem in hac Urbe hominem inter cauſſarum patronos minime poſtremum, qui ab ſtudioſo juris adoleſcente contubernali ſuo de trita illa juris civilis partitione, qua ſcilicet Juſtinianus Cæſar univerſum jus Romanorum in quatuor libros, Pandectas, Codicem, Inſtitutiones & Novellas conſtitutiones diſtribuit, cum eſſet requiſitus, obmutuit; atque ita mente turbatus hæſit, ut ſi de aliqua Sinarum provincia, aut unde Nilus originem ducat, fuiſſet interrogatus. Quid ſi homo eruditus de XII. Tabulis, unde omnis publici & privati juris fons promanavit, de Prudentum reſponſis & jure non ſcripto, de Senatuſconſultis, de Prætorum edictis, de decretis aut de epiſtolis Principum ſimili ratione fuiſſet conſultus? Enimvero iſtiuſmodi homines, ſi id quod eſt, fateri volumus, indigni ſunt prorſus, qui ſibi jureconſulti nomen & dignitatem uſurpent, cum ipſa fundamenta legum ignorent, & uberrimos juris fontes & capita ne viderint quidem. Age vero hæc omnia ſi mavis

vis negligantur: in ea namque tempora delapſi ſumus, in quibus eruditionis nomen forenſium hominum auribus barbarum ſonat: ſed juriſprudentiæ potius vim ſolidam & ſuccum ipſum inquiramus. Enim vero quam amplum, quam immane doctrinæ corpus efficiunt, quæ unius civilis ſcientiæ ambitu continentur? Ut nihil dicam de amplitudine juris Canonici, cujus quidem fines longe lateque proferuntur; nihil de innumeris Conciliorum decretis, nihil de tam multis Romanorum Pontificum conſtitutionibus: quæ ſingula immenſi laboris aſſiduitatem & non impar diuturnæ vitæ ſtudium poſtulare nemo eſt, qui non videat. Huc accedit tot jam propagatas eſſe in utramque judicii partem opiniones Doctorum, ut his uniscapiendis vix ampla bibliotheca ſufficiat. Quorum ſententias cum ad examen revocari, & ſi quæ falſo obtruduntur interpretationes, expungi oporteat, facile omnes intelligunt, totos ingenii nervos & laboris vim maximam eſſe adhibendam. Quæ cum ita ſint, prodeat nunc in forum pexo capillo nitidus & barbatulus neſcio quis juvenis, qui vix levi quadam legum & judiciorum notitia reſperſus, audeat tamen ſeſe Urbis profiteri jureconſultum: qui videlicet triduo totam, quantacunque illa eſt, juris ſcientiam devoraverit. Ego quidem audaciam ejuſmodi propter ætatem excuſari poſſe non dubito. Mirari tamen ſatis non poſſum, quenquam tam amentem reperiri, qui novi & inexperti hominis fidei cauſſam committat. Hunc quippe & rebus

ſuis & fortunis & liberis peſſime conſuluiſſe quis non videt? Cladem quippe ſubeat neceſſe eſt, qui cæco & imperito duce cum hoſte confligit. Juvenes autem, qui ſic imparati ad forum accedunt, id quæſo caveant dum iter nimium properant, ne idem, ut in veteri proverbio eſt, ſerius abſolvant. In ipſos enim optime quadrat ſcitum illud Divi Auguſtini adverſus Petilianum, iis ſcilicet, qui plus nimio feſtinant, nonnunquam uſuvenire, ut veſtem, aut calceos perverſe induant, quæ res poſtea currentibus moram & tarditatem affert.

Jam vero de Theologia pauca dicam, ut inde de ceteris diſciplinis conjectura ampliſſime fiat & judicium. Equidem ſi e tanta Theologorum paucitate, quantam eſſe videmus, divinæ hujus ſcientiæ difficultatem & ſalebras deducere fas eſt, nemini obſcurum eſſe poterit, quantum amplitudine & dignitate ceteras diſciplinas Theologia antecellit; tantum illam & ingenii & laboris præ aliis exquirere. Nam ſi rationem recte ſubducere velimus, pro innumeris prope religioſis familiis, quæ hodie in ejuſmodi ſtudio unice verſantur, pauciſſimi quidem ſunt, qui tam amplæ facultatis non dicam membra omnia & partes, ſed partium articulos abſolutiſſime comprehendant. Niſi forte Theologos mihi nominas diſputatores neſcio quos acres & ſubtiles, qui nihil de abditioribus ſacrarum literarum oraculis, nihil de Eccleſiaſticæ hiſtoriæ notitia, nihil de monumentis tum Græcis tum Latinis ſanctorum Patrum attigerint; ſed Dialecticorum inſtar rem omnem a-

gunt

gunt diſputationibus & clamoribus. Hos enim cenſoria virgula notatos e Theologorum collegio diſpungit Melchior Canus vir dignitate & doctrina clariſſimus. Audite quæſo doctiſſimi antiſtitis teſtimonium. Intelligo, inquit, fuiſſe in ſchola quoſdam Theologos adſcriptitios, qui univerſas quæſtiones Theologicas frivolis argumentis abſolverint, & vanis invalidiſque ratiunculis magnum pondus rebus graviſſimis detrahentes, ediderint in Theologiam commentaria vix digna lucubratione anicularum; & cum in his ſacrorum Bibliorum teſtimonia rariſſima ſint, Conciliorum mentio nulla, nihil ex antiquis Patribus oleat, nihil ex gravi Philoſophia, ſed puerilibus fere diſciplinis; Theologi tamen, ſi ſuperis placet, vocantur. Ex qua graviſſima auctoritate cui perſpicuum non eſt quot doctrinæ præſidiis debeat eſſe inſtructus, qui præſtantiſſimæ facultati nomen dedit? Dubitari plane non poteſt, quin præter magnam ingenii vim diuturno quoque labore multiſque vigiliis ad tam amplam eruditionem comparandam opus ſit, ſine qua nemo poteſt jure dici Theologus. Equidem ſi paulo maturius cogitemus quæ ſuperiori ætate plena ſucci & ſanguinis monumenta literis elegantiſſimis tradiderunt & Bellarminus & Sirmondus & Petavius & Alphonſus a Caſtro & Melchior Canus & Thomaſſinus & Natalis Alexander aliique permulti, qui de rebus Theologicis acute ſimul & nervoſe ſcripſerunt, compertiſſimum nobis erit, ejuſmodi ſtudia complurium annorum induſtriam, imo vero diuturnæ ætatis maturitatem redolere.

Verum quid diutius graviſſimis diſciplinis immoramur, cum hæc noſtra mitiora literarum ſtudia, quæ Humanitatem appellant, tantum ſibi cum ingenii tum temporis poſtulare videamus? Nam præter univerſam illam ceterarum fere omnium artium, quam neceſſario exigunt, notitiam, præter hiſtoriarum, quam Græci & Latini ſcriptores memoriæ tradiderunt, cognitionem & ampliſſimam illam ubertatem rerum, quæ eruditio dicitur; quanti mehercule laboris eſt dictionem ſibi puram & elegantem conflare, varias dicendi notas internoſcere ac multiplices ſermonis formas exprimere? Quam paucorum ſemper fuit orationem ſic verbis & ſententiis inſtruere, ut ad veteris eloquentiæ decus & majeſtatem proxime accederet? Quid vero de poetica facultate dicam, cujus dignitas pluſne naturæ, an arti, plus ingenio, an induſtriæ eſſet tribuenda, merito viri ſapientiſſimi dubitarunt? Atqui Virgilium, cui ingenium bene limatum & omnibus fere diſciplinis excultum, ſeptem perpetuos annos in Georgicorum libris deſudaſſe accepimus. Neque ipſe annorum duodecim, quos in divino Æneidum carmine inſumpſerat, moram ſatis eſſe putavit ad ſempiterni ejus operis commendationem, quominus illud ut rem informem impolitamque teſtamento comburi juberet. Quid quod Jacobus Sannazarius poeta ſane elegantiſſimus tres illos aureos de Partu Virginis libros viginti annorum lima perpolivit? Nam quemadmodum Zeuxis ille celeberrimus in tabulis pingendis moroſus & difficilis dicere ſolebat, ſe diu pingere, quod æterni-

ta-

tati pingeret ; ita plane quæ immortalitati parantur, diu multumque cogitanda ſunt ; neque ante de tabula ponenda eſt manus, quam ſingula dilucida ſint admodum atque expolita. Quamobrem Horatius in præclara illa & immortali ad Piſones epiſtola ſæpiſſime inculcat, multa die multiſque lituris eſſe caſtigandum, quod propediem in lucem eſt exiturum : nec quicquam fore elaboratum ſatis atque perfectum, quod longa mora non concoqueret, nonumque in annum non premeretur. Quæ ſic dicta volo, ut omnes intelligant, citra ſudorem ſtudiumque plurimum neminem in re literaria fieri ſummum, nec poſſe paucis annis, ut ſtulte ſibi plerique arrogant, ad veram doctrinæ laudem pervenire.

At vero dicet aliquis, Picus ille Mirandulanus, cujus gloria in omnium ore & admiratione ſemper vivet, nonne tam brevi, quo vixit, trium circiter & triginta annorum tempore id eſt aſſequutus, ut & orator & philoſophus & mathematicus & theologus magni nominis eſſet, cum tam multa de omni fere doctrina & publice diſputaverit & literis tradiderit ? Quid quod præterita ætate, ut ne longius abeam, Hugo Grotius, Daniel Heinſius, Blaſius Paſchalius in ipſo adoleſcentiæ flore complura in lucem ediderint, quæ eruditionem minime vulgarem redolent? Profecto non negaverim, Picum alioſque permultos extitiſſe, qui ſiugularis ingenii felicitate pauciſſimis annis eo pervenerint, quo plerique homines longo ſtudio multaque ætate pervenire nequaquam potuerint. At vero præterquamquod

quæ paucorum felicitas eſt ad commune ceterorum exemplum trahi nullo modo poteſt, quis ignorat, non defuiſſe doctos & emunctæ naris viros, qui in Pico ipſo Mirandulano aliquanto amplius deſideraverint, & in eo neſcio quam præcocis ingenii acerbitatem culpaverint? Illud certe negari non poteſt, multos nævos & maculas illius ſcriptis eſſe aſperſas, quæ in eloquentia & elegantioribus literis hominem immaturum fuiſſe oſtendunt. De ceteris autem dico, homines quidem multos præceleri fervidoque fuiſſe ingenio, qui ſcriptis editis adoleſcentiam ſuam illuſtraverint: nego nihilominus omnem in præmaturis ejuſmodi fructibus deguſtari tum ingenii tum judicii maturitatem. Quod ne cui obtrectandi cauſſa, aut de gloria ſummorum virorum quicquam detrahendi ſtudio dictum eſſe videatur, literariæ Reipublicæ annales quæſo percurrite. Non pauci ſane vobis occurrent viri literatiſſimi, qui deinde confirmata jam ætate, ad incudem ea ipſa revocaverint, vel etiam cum pudore damnaverint, quæ pridem juvenilibus annis nimium feſtinanter effuderant. Hoc enim, ut antiquiores prætercam, & Laurentium Gambaram & Petrum Bembum & Franciſcum Petrarcam & Torquatum Taſſum alioſque magni ingenii homines feciſſe legimus. Nec ſane mirandum; cum oculis noſtris quotidie videamus, ſuccum non habere diuturnum, quæ nimis celeriter matureſcent, neque diu vigere, quæ præpropere & quaſi ex tempore gignuntur: contra vero arbores quæ in multas ætates manſuræ ſunt, altioribus humo defigi radicibus, ſero creſcere, ac pau-

paulatim robur & firmitatem tenere.

Quæ cum ita ſe habeant, jam intelligitis, Adoleſcentes optimi, quorum cauſſa potiſſimum hæc omnis oratio inſtituta eſt, nihil eſſe ſolidiori doctrinæ noxium magis aut inimicum, quam nimiam ſtudiorum feſtinationem. Non curſorum more, ſed lente, ſed maturo conſilio in optimis ſtudiis eſt properandum. Sat cito, dicere ſolebat ſapientiſſimus Cato, res fiunt, ſi ſat bene. Quid autem vobis ad ſcientiæ exitum celeriter perveniſſe proderit, niſi illius membra omnia & partes plene cumulateque teneatis, aut in ea quid primo, quid poſtremo loco ſit, haud ſatis percipiatis? Agite itaque rem veſtram naviter, & ad quam ſemel animum appuliſtis diſciplinam, ad eam diligenter conſtanterque incumbite quouſque illam a vobis revera poſſideri & utilitatis & gloriæ veſtræ fundum fieri contingat.

DE EXPEDITA DISCENDI R·A T I O N E.

ORATIO VIII.

Habita XV. *Kal. Novembris*, *anno* MDCCXIX.

CUM anno ſuperiore ex hoc loco eam more majorum orationem haberem, in qua quotannis quiſpiam de dignitate ac præſtantia bonarum artium præfari ſolet; illud, ſi meminiſtis, contendebam, in optimis ſtudiis lente quidem

dem eſſe feſtinandum ; nec ſtudioſæ juventuti quicquam eſſe perniccioſum magis, aut inimicum, quam pauciſſimis annis graviſſimarum diſciplinarum ſtudiis immorari, quæ multum & temporis & laboris omnino requirunt . Quod argumenti genus his plane temporibus neceſſarium etſi ſapientiſſimis, qui aderant, viris probatum fuiſſe certe ſcio ; non defuerunt tamen aliqui, qui inde occaſionem obtrectandi arripuerint : quaſi vero, propoſita hac tanta ſtudiorum difficultate, juvenes ab ſuſcepto eorundem curſu retardari & magnos illos, quos ad Academiam attulerant, animos deſpondere contingat . Quorum opinio tametſi & ratione & communi experimento refutari facile poſſit ; cum compertiſſimum ſit, quæ obvia & unicuique expoſita maxime ſunt, homines ea negligere atque contemnere ; ad illa vero, quæ ardua & multo difficillima, eos fortiter aggredi & majori ſtudio & voluntate duci : malo tamen mitiori ejuſmodi hominum ingenio indulgere, quam erga ipſos durior, aut parum officioſus videri . Temperabo itaque hoc anno auſteram illam dicendi rationem, & molliori ſuſcepto argumento, tyrones milites, ſi qui forte ſeveritatis metu a nobis olim dilapſi ſunt & in fugam conjecti, ad muſarum caſtra hodierno die revocare conabor. Quare aditus quoſdam breves admodum & expeditos cupidæ literarum juventuti indicare ſtatui, per quos, ſi velit, propere poſſit ad veram doctrinæ laudem pervenire. Hæc autem ne quis forte dici putet adulandi ſtudio, aut oſtentandi ingenii cauſſa, quod a natura mea ſem-

ſemper abhorruit, nihil de meo proponam : ſed preſſo pede ſummorum virorum veſtigia perſequens, quem ipſi tenuerint breviſſimum diſcendi curſum, oſtendam. Sic enim omnes intelligent, non me meo conſilio, ſed ipſos veteres ſapientiæ magiſtros, hoc unum expeditiſſimum muniviſſe ad doctrinam iter, quo nullum poſſit aut magis certum, aut compendioſius excogitari.

Duo ſunt omnino, quantum ego intelligo, quæ cum in omni vita, tum præſertim in bonarum artium ſtudio plurimum valere majores noſtri ſemper exiſtimarunt, amor nimirum & diligentia. Quorum alter animum excitat, & ſubjectis veluti facibus ad agendum inflammat: altera vero facit, ut id, quod eximium & laude dignum, homines magno conatu ſummoque labore aſſequantur. His quidem ducibus ad optimas diſciplinas iter facile & expeditum majoribus noſtris ſemper patuit. Hanc unam illi brevem & rectiſſimam ad literarum ſtudia viam nobis tritam reliquerunt. Amor ſcilicet, amor doctrinæ fuit, qui Platones, qui Ariſtoteles, qui Archimedes, Hippocrates, Papinianos aliaque clariſſima ſcientiarum lumina olim peperit, & ad gloriam extulit ſempiternam. Putant nonnulli, & falſo quidem, ætatis noſtræ ingenia tardiora eſſe atque hebetiora, quam antiquorum fuerint. Putant effœtam jam eſſe naturam, & magnorum ingeniorum ſemina penitus interiiſſe. Cum enim videant noſtris hiſce temporibus tantam adoleſcentium frequentiam in literario pulvere deſudare; nihilominus paucos admodum

ſingularis doctrinæ palmam referre : nullumque memoria noſtra exiſtere , qui ſcientiæ gloria cum antiquis decertare audeat : nullum , qui in poetica facultate cum Homero , aut Virgilio , nullum, qui in eloquentiæ caſtris cum Demoſthene aut M. Tullio ſit conferendus ; in eam facile ſuſpicionem veniunt, iccirco veteres tantopere excelluiſſe tantoque nos ab illis doctrinæ intervallo diſtare, quod aureo ſeculo nati ſint primo naturæ partu, cum vis ſeminis eſſet acerrima & terræ benignitas tanta, ut centeſimis ſemper & cum anatociſmo reſponderet. Nos autem deteriori ætate, cum jam ſolum laſſum & emaciatum eſt, exortos non æqualem mentis aciem, neque eandem ingenii vim, aut perſpicaciam habere! Quæ ſi vera eſſent ; liceret utique nobis de natura graviſſime conqueri , quod erga nos non parentem egiſſet, ſed novercam ; quodque illorum mentibus ingenii florem inſtillaſſet & ſuccum , nobis autem quiſquilias & porriginem reſervaſſet. At vero cum ex multis , quæ hoc noſtro tempore longe ſubtilius inventa ſunt, aut quæ ingenioſius quam antiquis temporibus pertractantur, facile ſit intelligere , non tardiora nunc eſſe, quam olim fuerunt ingenia ; cum inſuper & plura & uberiora nobis quam illis præſto ſint ad diſcendum ſubſidia , quid aliud tandem in cauſſa eſſe dicemus, niſi quod nos non eodem amore, neque eodem, quo veteres, ſtudio honeſtiſſimas diſciplinas proſequamur? Et quidem incredibile ac prope immenſum erat illorum in perſcrutanda veritate deſiderium ; at-

que

que adeo inexplebili ſciendi cupiditate conflagrabant, ut nihil tam arduum, nihil tam alte poſitum, ad quod eorum diligentia & induſtria non pervaderet. Non inauditum aliquid, aut in hoc genere novum dico. Plena ſunt hiſtoriarum monumenta, plena vetuſtatis exempla, plenæ omnium gentium literæ. Quis enim ignorat, Ariſtotelem hoc ipſo diſcendi ſtudio inflammatum annos viginti perpetuos divinum Platonem ſic audiviſſe, ut ne unam quidem interim ejus lectionem prætermiſiſſe dicatur? Quis ignorat, Platonem ipſum, Pythagoram, Democritum, Anaxagoram alioſque bene multos ſummo vitæ incommodo maxime diverſas ac remotas regiones peragraſſe, ut ampliorem ſibi doctrinæ cenſum compararent? Quid quod Euclides ille Megarenſis auditor Socratis tanta ſciendi cupiditate incenderetur, ut ejus rei cauſſa capitis etiam periculum adire ſæpiſſime non dubitaret? Nota res eſt & apud omnes gentes ſatis ſuperque pervulgata; digna tamen, quæ ſæpius repetatur & ad omnem poſteritatis memoriam ſummis laudibus efferatur. Caverant Athenienſes edicto, ut ſi Megarenſium quiſpiam pedem Athenas inferret, ei capitale fieret. Euclides autem, qui Megaris natus, quique antea & eſſe frequenter Athenis & Socratem audire conſueverat, tantum hinc accepit dolorem tantamque animi ægritudinem, ut mori ſatius quam ab ipſo Socrate diutius abeſſe duceret. Quid ergo conſilii ceperit, quæſo animadvertite. Sub noctem homo ſagax & acutus muliebri ſtola & pal-

pallio ornatur, ac fœminarum more capillis reticulo collectis, Athenas per ſummum vitæ diſcrimen ad Socratem adit; quodque mirandum magis eſt, rurſus ſub lucem millia paſſuum prope viginti eadem illa veſte tectus domum commigrabat. Quis ſummam hominis conſtantiam non admiratur? Quis diſcendi ardorem incredibilem non videt? Quantum autem fuiſſe putabimus ſciendi deſiderium, quod hominem domi ſuæ nobilem a quiete nocturna, a Diis penatibus tectiſque patriis, ab omnibus vitæ commodis diſtraheret, & tam apertum capitis periculum ſubire ſæpius impelleret? Si revera idem nobis eſſet erga literas amor, ſi eadem diſcendi cupiditas, dubitandum non eſt, quin magni nunc quoque in omni diſciplinarum genere progreſſus fierent. Non eſſet profecto, cur ætas noſtra heroicis illis temporibus tantopere invideret, in quibus præſtantiſſima ac prope divina ingenia floruiſſe miramur. Non deeſſent in unaquaque ætate Platones & Archimedes, non deeſſent Demoſthenes & Tullii, ſi eorum ſtudium ac diligentia minime deeſſent. Et quidem altero abhinc ſeculo tot in omni facultate extiterunt viri clariſſimi, qui ut veteres illos ſapientiæ antiſtites ingenio ſuperare haud potuerint, ad eorum tamen gloriam quam proxime quidem acceſſiſſe videntur. Neceſſe non eſt hic vobis ad memoriam revocare Scaligeros, Sigonios, Lipſios, Grotios, Galilæos, Cujacios alioſque complures, qui magna cum ingenii laude & ſingularis doctrinæ fama floruerunt. Quot præterea fuere

præ-

præclara eruditione adoleſcentes, qui in ipſo ætatis flore quaſi caneſcere & doctrinæ maturitatem quandam ac ſenectutem habere viſi ſunt? Nolo in illis nominatim recenſendis immorari, cum præſertim in oculis omnium ſint evulgata ab Adriano Bailletto viro clariſſimo monumenta, quæ ex omni fere literarum memoria collegit de unis adoleſcentibus, qui ſtudiis ſcriptiſve editis inclaruerunt. Quid autem illis tantum animi tantumque virium dedit, ut imbecilla ætate graviſſimas diſciplinas profiterentur, & puerilem prætextam cum philoſophorum pallio commutarent? Doctrinæ profecto amor fuit, qui eoſdem impulit, incitavit, & quemadmodum poeta ait, alas addidit, ut feſtinato curſu & incredibili velocitate ad ampliſſimæ gloriæ faſtigium properarent. Equidem nihil eſt, ut M. Tullius affirmat, quod ſtudio & amore effici non poſſit, nihil tam arduum, tam eminens, quo amor eniti non valeat.

Quanta vero fuerit ejuſmodi vis amoris, quantaque cupiditate homines ſapientiſſimi ad optimarum artium poſſeſſionem aſpiraverint, nullo ſane luculentiori argumento dignoſci poſſe crediderim, quam ut videamus diligentiam prope incredibilem, qua eoſdem doctrinæ aſſequendæ cauſſa uſos fuiſſe ex annalium teſtimonio accepimus. Cum enim probe perciperent, inane eſſe ac perridiculum illud ſciendi deſiderium, quod cum ſumma induſtria ac diligentia minime conjungeretur; nulla erat difficultas, nulla vis, nullum incommodum, quo ipſi ab inſtituto ſtudiorum curſu retardarentur; & quominus perpetuos dies no-

ctеſ-

ctaeſque ſcriberent, aut ſeſe immenſis lectionibus occuparent. Quamobrem Cicero ad Atticum ſcribens de ſe ipſo teſtatus eſt, incredibile eſſe omnino quantum ſcripſerit die, quin etiam noctibus. Nihil enim, inquit, eſt ſomni. De Ariſtotele autem Laertius memoriæ prodidit, ejus libros ad quadringentorum pene numerum perveniſſe, de quibus nemini ſit ambigendum, præter complura alia volumina, quæ ipſimet tribui ſoleant. Quid vero de Galeno medicorum principe dicam, quem libros de re medica quadringentos, de aliis autem diſciplinis ducentos quadraginta conſcripſiſſe, auctor eſt Joannes Fernelius? Quid de Ser. Sulpicio viro ſummo atque doctiſſimo, quem juris civilis ſcientiam centum & octoginta voluminibus illuſtraſſe accepimus? Quid demum de Ariſtarco Grammatico, qui de multiplici reconditaque eruditione commentarios ſupra mille literis conſignavit? Ut nihil de Theophraſto, nihil de Didymo Alexandrino loquar, quorum ille trecenta volumina, hic vero quatuor millia poſteritatis memoriæ mandaſſe dicitur. Quæ quidem utcunque vera ſint, certe ſanctiſſimus Eccleſiæ Doctor Hieronymus ſe librorum Origenis ſex millia non vidiſſe modo, verum etiam perlegiſſe affirmat. Quocirca in altero ſcribendi labor, in altero autem legendi ſtudium admirationis habet plurimum. Quamobrem omnes jam, puto, ſatis intelligunt, quo majores noſtri curſu ad ſolidam doctrinæ laudem venerint: quo animi ardore, vigilantia, aſſiduitate, utque omnia uno verbo complectar, qua diligentia in optimis ſtu-

ſtudiis ſe geſſerint; omne ſibi tempus periiſſe rati, in quo aliquid non didiciſſent: adeo ut fama ſit, Catonem Uticenſem virum celeberrimum in ipſa quoque Romana curia, dum Senatus cogeretur, Græcos libros lectitare conſueviſſe. At noſtra ætate juvenes, qui non labori, ſed otio non vigiliis, ſed ſomno, non libris, ſed ludis libentiſſime vacant, literas tamen ſe amare & in deliciis habere profitentur. Imo, quæ incredibilis amentia eſt, cum laborem & induſtriam fugiant ut nihil ſupra, ita tamen ſibi de ſuo ingenio blandiuntur, ut viros perquam doctos & literatos ſe poſſe fieri ſibimet ſtultiſſime perſuadeant. Enimvero nobis etiamſi ſuadeant, ut ait Comicus, non perſuadebunt. Nam quæ major excogitari poteſt temeritas, quam oſcitanter & quaſi per otium id velle aſſequi, ad quod obtinendum majores noſtros tot labores ſuſcepiſſe videmus? At dicet aliquis: non pauci juvenes præceleri præditi ſunt ingenio, & memoriæ vi multa pollent. Quaſi vero majores homines natura tardi atque ingenio hebetes fuerint. Quem autem unquam poſt homines natos invenias, qui cum Pythagora, cum Platone, cum Ariſtotele, cum M. Tullio ceteriſque ejus diſciplinæ viris ſit ingenii præſtantia & amplitudine conferendus? Quam ergo illi ſibi ſapientiæ laudem diu multumque laborando compararunt, hanc tu homo ingenioſior minimo negotio, vel etiam, ſi Diis placet, pauciſſimis diebus referes? O ridicula capita! O ſtultitiam ſingularem! At longius jam, quam par erat, progreſſi ſumus. Ut finem di-

cendi faciam, ad vos quotquot adeſtis, ingenui Adoleſcentes, ſe convertit oratio mea: vos magnopere hortatur atque obſecrat. Si majorum gloriam æmulamini, ſi dignitatem literatorum hominum, quod ſane præclara veſtra indole digniſſimum eſt, præoptatis; eorum pariter in diſcendo ardorem, eorum labores & ſtudium, eorum diligentiam atque induſtriam imitari velis remiſque contendite. Breve profecto vobis atque expeditum patebit ad Doctrinam iter, ſi eorundem veſtigiis inſiſtere vos minime pigeat. Magnum quidem & arduum negotium ſuſcepiſtis: non inficior. Sed illud primo cogitate: nihil eſſe amanti difficile, nihil arduum, nihil impervium. Volat, ut ajunt, amor, ſi quo aliter pervenire non poſſit. Deinde tantam eſſe ſciendi voluptatem, ut omnis ſtudiorum labor ſuaviſſimus fiat; atque etiam ſæpe, licet ſit revera durus & diuturnus, minime tamen ſentiatur.

San-

Sanctiſſimo Domino Noſtro

INNOCENTIO XIII.

PONT. OPT. MAX.

Paulinus a S. Joſepho Scholarum Piarum.

ORATIONEM *hanc, quæ de argumenti magnitudine dignitatem ſibi aliquam comparavit & ornamentum, ſupplex & qua maxime decet veneratione tibi offero, Innocenti Pontifex Maxime. Quod plane volens lubenſque facio, cum ea, quæ in Leone X. ſuſpeximus & admirati ſumus, in te quoque & virtutum ſimilitudine & ſupremæ, quam ſuſtines dignitatis majeſtate, mirifice conſpirare videamus. Etenim quis non intelligit, conſtituta eſſe auſpicatiſſimi tui initia principatus ea ipſa duo, quæ Leonis nomen immortalitati maxime commendarunt, amorem ſcilicet & majeſtatem? Humanitas quippe illa ſingularis & amor eximius, qui in te tuaque clariſſima familia non tam innutritus eſſe videtur, quam innatus penitus atque inſitus, nihil de Pontificia Majeſtate tua detrahit, imo vero ornat glorioſius. Proinde in Apoſtolicæ dignitatis au-*

ctoritatem & decus dum omni cogitatione curaque incumbis, urget interea animum tuum populorum amor & Patriæ charitas: cujus inopiæ ſublevandæ & publica vectigalia imminuta & alia plura commode opportuneque proviſa vidimus. Ex quibus ſane fauſtiſſimis regni auſpiciis cur eam nobis reducem feliciſſimam ætatem non ominemur, quam plane beatam atque auream ſuis temporibus Leo X. condidiſſe dicitur? Quod enim ille in omni vita ſua, ut Paulus Jovius ſcribit, id præcipue ſpectaverit, ut benefaciendo & promerendo ab omnibus hominum ordinibus amaretur, nemo eſt, qui te in ejuſmodi beneficentiæ ſtudio Leonis ſimillimum eſſe non videat: cum erga omnes, qui de rebus tuis vel minimum meriti ſunt, gratiſſimum animum beneficentiſſimumque probaveris. In hoc tamen uno te Leonis omnino diſſimilem fore optamus, ut videlicet quam ille felicitatem e vivis immature præreptus brevem admodum & caducam fecit, eam Sanctitas tua ad populi Romani votum & ad commune Eccleſiæ bonum diu incolumis niſi immortalem, at diutiſſime duraturam exhibeat.

DE

DE LAUDIBUS LEONIS X.

In anniverſariis ejus parentalibus.

ORATIO IX.

Habita III. *Idus Februarii*, *anno* MDCCXXII.

CUm de Leone X. Pont. Max. præclariſque ejus laudibus in hac tanta literatorum hominum frequentia verba de more facere meditarer, & dubius animo hærerem, quid eligi potiſſimum ad dicendum poſſet, quod & immortali Viro dignum & a majeſtate hujus loci non alienum eſſe videretur; novæ quædam admirabileſque virtutum ſpecies cogitanti mihi occurrebant. Obverſabatur quippe ante oculos regia illa atque excelſa animi magnitudo, qua Leo X. in omni vitæ ſtatu tanto ſe ceteris mortalibus ſuperiorem exhibuit, quanto & nobilitate generis & dignitate fortunæ ceteros anteibat. Occurrebat quoque beneficentia illius & liberalitas pene incredibilis; qua factum eſt, ut ea tempeſtate auream ætatem poſtliminio ab ipſo revocatam homines ſibi gratularentur. Rapiebat animum ſumma ejus & quaſi divina in adverſis fortiter ferendis conſtantia; prudentia & ſagacitas in agendis ſingularis, ſapientia denique ab ineunte ætate tam eximia atque admiranda, ut in ipſa adoleſcentia ea virtutis & dignitatis præmia præoccupaverit, quæ alii vix extrema conſequuntur ſenectute. Ex qui-

bus ſane tot tantiſque virtutibus etſi nullam eſſe intelligebam, quæ argumenti magnitudinem quandam & novitatem non præſeferret; nihil tamen mihi tam novum inuſitatumque viſum fuit in omni Leonis X. vita, quam videre majeſtatem in eo una cum amore fuiſſe conjunctam. Hoc mihi profecto perquam rarum apparuit maximeque admirandum. Quandoquidem veterum poetarum judicio, tum etiam communi hominum ſermone percrebuit: non bene convenire, neque in una ſede morari poſſe amorem & majeſtatem. Sed ex hac ipſa rei novitate, unde breviſſimæ orationis meæ argumentum erit, vos PP. ampliſſimi facile intelligetis, quid de virtute ac ſapientia Leonis X. judicandum, cum ea, quæ quaſi oppoſita difficillime conjunguntur, in ſe uno ipſe feliciter perpetuoque copulaverit, amorem ſcilicet & majeſtatem.

Neſcio quo fato fieri dicam, ut pleri que mortalium, quos avitæ nobilitatis ſplendor, aut honoris dignitas & amplitudo ſupra ceteros extulit, adeo ſtatim ſupercilium attollant ceteroſque faſtidiant, ut ipſi non ex hominum numero, ſed quaſi e Deorum concilio delapſi eſſe videantur. Putant nimirum cum imperii majeſtate eas locum obtinere non poſſe virtutes, quæ quaſi communes & populares habentur, humanitas ſcilicet, benignitas, ſermonis facilitas, atque manſuetudo. Putant de dignitate ſibi detrahi plurimum, niſi ſuperbia & faſtu a ceteris internoſcantur. Ex qua profecto falſa hominum opinione natum fuiſſe arbitror pervulgatum illud proverbium, honores nempe in mores mutationem inducere. Longe

ge tamen aliter Leo X. in omni vitæ ſuæ fortuna ſtatuit. In tanta enim domeſticæ gloriæ amplitudine, in tot ſummis maximiſque honoribus conſtitutus nunquam ſe hominem eſſe oblitus, & nihil humani a ſe alienum eſſe putavit. Proinde quemadmodum natura in ejus ore atque oculis gravitatem quandam cum incredibili benignitate conjunxerat; ita virtus & præclara majorum exempla illius animum ad humanitatem ſic informarunt, ut auctoritas cum gratia, amor cum majeſtate veluti inito fœdere conſociarentur. Nam præterquam quod in ea fuerat ampliſſima domo educatus, unde ſuperbia & audacia, ut Paulus Jovius ſcribit, penitus excluſis, veræ munificentiæ, jucunditatis, elegantiæ virtutumque omnium cunctis officina patebat; duo præterea ſibi præ oculis erant domeſticæ gloriæ lumina, magnus videlicet Coſmus & Laurentius pater, quorum alter ob præclara erga rempublicam merita Pater patriæ publici amoris decreto appellatus fuerat, alter ob ſingularem benevolentiam & charitatem non modo ſuorum civium, verum etiam totius Italiæ deliciæ atque amor æſtimabatur. His ergo prælucentibus ſibi majorum exemplis, non obſcure intellexit Joannes Medices, principibus viris nihil eſſe glorioſius, quam dignitatis majeſtatem humanitate ac benevolentia temperare. Cum itaque in ipſo ætatis flore ab Innocentio VIII. Cardinalis, deinde etiam paulo poſt Legatus totius Etruriæ renunciatus fuiſſet, in ea amplitudine dignitatis ita ſe geſſit, ut incertum fecerit, pluſne admirationis haberet ado-

leſcentem videre tanta prudentiæ laude ornatum tantaque morum gravitate compoſitum, an vero cum ea, quam ſuſtinebat, Eccleſiaſticæ perſonæ auctoritate tantam ingenii ſuavitatem humanitatemque conjunctam. Permirum ſane videbatur, homini adoleſcenti ad maximas imperii difficultates expediendas, & ad conſilia cum de rebus privatis tum publicis capienda, parem ineſſe animi maturitatem atque prudentiam. Sed admirationem hujuſmodi ſuperabat, quod non tam Legati auctoritatem, quam optimi civis amorem erga omnes ſtudiumque patefaceret. Quo plane miraculo factum eſt, ut per Etruriam univerſam ejus ſapientiæ fama nomenque celebraretur; & non modo ſingulæ illius provinciæ civitates honores ei publice ſtatuerent, ſed ii quoque omnes, qui ex tanta Mediceorum gloria invidia dudum diſrumpebantur, eximiam ejus virtutem admirari cœperint atque amare. Uſque adeo ſingularem ſibi conciliat gratiam virtus cum dignitate conjuncta.

At fortaſſe mirandum non eſt, quod cives invidos & inimicos humanitate ac benevolentia deliniret, cum efferatos quoque militum animos in ſui amorem pertraxerit ac venerationem. Ardebat jam multos annos Æmilia prope univerſa bello teterrimo ac periculoſo. Vaſtati ubique agri, ſuccenſæ domus, direptæ bonorum fortunæ; atque Urbes civilibus odiis magis quam bello conflagrantes partim a Romani Pontificis imperio defecerant, partim in exterarum gentium poteſtatem aut ultro ſe dederant, aut vi armiſque re-

redactæ fuerant: omnia poſtremo armornm terror ac belli furor invaſerat. Ut igitur tot tantiſque malis, quibus jampridem divina atque humana omnia permiſcebantur, Julius II. Romanus Pontifex tempeſtive occurreret, ad arma veniendum eſſe putavit, agendumque vi & gladio, ubi religione contempta, neque paternæ reverentiæ dignitas, neque Romanæ Sedis auctoritas valuiſſent. Comparato itaque inſtructiſſimo longe omnium exercitu, Joannem Medicen Cardinalem ad eam provinciam Legatum Apoſtolicum renunciavit. Qua quidem ardua ac periculorum plena legatione ſuſcepta Joannes ita non modo fidem ſuam, operam diligentiamque eidem Julio acris ſane ingenii ac judicii viro probavit, ſed tantam etiam apud omnes exiſtimationem obtinuit, ut milites ipſi Joannem Medicen non legatum ex hac urbe miſſum, ſed hominem quaſi de cœlo delapſnm intuerentur. Quoties enim prodiret in publicum, quoties in conſpectu exercitus ſtaret, tantus fieri ſolebat centurionum ac militum concurſus ſacram purpuram manu tangere atque oſculari cupientium, ut nimia pietate ſigna deſeri, & quaſi diſſolvi militares ordines viderentur. Unde autem tam præclara atque inſignis hominum opinio? Unde tam illuſtria religioſæ venerationis officia? Opinentur ſane alii, tantam fuiſſe in ea legatione Joannis ſapientiam, tantum conſilium, pietatem ac religionem, ut non immerito omnium erga ſe ſtudium excitaverit atque amorem. Ego profecto non repugnabo; cum proditum ſit memoriæ, pecuniam ſæpe ad licentiam militum

coer-

coercendam eorumque explendam cupiditatem, illum ſumma liberalitate impertiviſſe; imo etiam aliquando ſeſe vulneribus objectare non dubitaſſe, ut matronarum dignitati, aut virginum pudori conſuleret. Verum ſic exiſtimo, etſi nihil ceteris virtutibus detrahendum eſſe videtur, negari tamen non poſſe, quin beneficentia atque amore omnium ſibi ſtudia ac venerationem promeruerit. Auctoritas enim cum gratia, ut Stoicus inquit, homines non ſolum amabiles, ſed venerabiles efficit. Quamobrem etſi imperatoria dignitas milites continet; ita tamen continet, ut imperatorem aut metuant, aut oderint. Imperii autem majeſtas cum beneficentia ad obſequium pariter atque amorem impellit.

Quid vero diutius obſequia militum demiramur, cum & hoſtis, qui natura tum etiam victoria inſolens ac ſuperbus erat, Joannem Medicen imperio exercituque ſpoliatum ſumma religione colat ac mirandum in modum veneretur? Nam ingenti a noſtris calamitate ad Ravennam accepta cæſoque ex majori parte exercitu, cum Legatus ipſe, qui in hoſtium poteſtatem venerat, Mediolanum captivus & quaſi per triumphum ductus fuiſſet, nequaquam tamen animo concidit, nec dignitatis, qua præditus erat, majeſtatem abjecit. At ſereno placidoque vultu milites alloquutus, tam graviter ſapienterque Romani Pontificis cauſſam egit, ut Piſani Concilii improbitate damnata, totus ille in Jullii Pontificis odium concitatus exercitus errorem agnoſceret ſuum, ac ſupplex veniam deprecaretur. O ſingularem homi-

minis virtutem! O ſapientiam admirabilem atque omni laude, prædicatione, literis monumentiſque decorandam! Deſinant veterum annalium hiſtoriæ ſummis laudibus ad cœlum extollere Scipiones Africanos, Julios Cæſares, Cn: Pompejos alioſque clariſſimos Imperatores, quod clementia & inuſitata quadam imperii dignitate, non ſuis tantum, ſed hoſtibus etiam divini quodammodo ac venerabiles eſſent. Illi ſiquidem victores gentium, expugnatis urbibus ac provinciis igne ferroque ſubactis, vi & armis ſuam & Pop. Rom. majeſtatem vindicabant. Quod vero Joannes non imperio munitus, non exercitu inſtructus, non victor, ſed victus, ſed captivus Apoſtolicæ dignitatis auctoritatem propugnaverit, quod armatæ multitudinis animos non armorum terrore ac minis, ſed benignitate atque humanitate devicerit & ad Romani Pontificis voluntatem deduxerit, quis pari eloquentia explicare poterit? quis unquam ſatis pro dignitate laudare?

At majora nobis occurrent amoris & majeſtatis argumenta, ſi Joannem ipſum ad Vaticani faſtigium jam evectum & magnanimo Leonis nomine decoratum contemplemur. Quid enim magnificentiſſimus ille apparatus atque ea ſolennis pompa, qua Pontifex ſalutatus ad Baſilicam Lateranenſem primo perrexit; tanto videlicet Purpuratorum Patrum ſplendore, tot clariſſimorum Principum comitatu ac tam incredibili hominum concurſu, ut à Gothicis temporibus Romæ nec illuſtrius, nec magnificentius ſpectaculum viſum fuiſſe Paulus Jovius teſtetur? Hoc autem totum

etſi,

etſi ad illius majeſtatem referri debet, amoris tamen ſingularis argumentum certe fuit ſparſa a Quæſtoribus per omnes Urbis ragiones aurea & argentea pecunia tam liberaliter effuſeque, ut centum millibus aureis eam liberalitatem Pontifici ſtetiſſe Quæſtores ipſi faterentur. Quid præterea veteres paternæ domus inimici omnes ſtatim in gratiam perhumaniter recepti, quorum alii e longinquis regionibus, ubi miſere degebant, benigne evocati ſunt & re familiari atque honoribus aucti; alii e vinculis, quibus detinebantur, ſoluti ac libertati patriæque cumulatiſſime reſtituti? Intelligebat enim Pontifex ſapientiſſimus, nihil eſſe tam regium, ut M. Tullius inquit, tam liberale tamque munificum, quam opem ferre ſupplicibus, excitare afflictos, dare ſalutem, liberare periculis homines. Intelligebat, nihil eſſe laudabilius, nihil magno & præclaro viro dignius placabilitate & clementia.

Dum autem mente mecum ipſe reputo, quæ Leo X. in abſolvendo Lateranenſi Concilio, quod jampridem Julius Pontifex inchoaverat, opportune ſapientiſſimeque conſtituit; dubius plane hæreo, majoremne in eo ſibi partem vindicaverit amor, an vero majeſtas: imo ut verum fatear, magnum & acre video diſſidium inter amorem & majeſtatem, utri videlicet gloriæ tribuendus ſit principatus. Nam etſi frænata ſanctiſſimis legibus nefariorum hominum audacia, ſpoliati jure imperii principes perduelles, ſancita plurima cum potentiſſimis regibus fœdera, inſtructæ ingentes claſſes, repreſſi conatus atque arma Selymi crude-

deliſſimi Turcarum Imperatoris & ſexcenta alia graviter providentiſſimeque conſtituta incredibilem Leoni X. conciliaverint majeſtatem: cum tamen nemini dubium ſit, quin ille hæc omnia cogitaverit atque perfeeerit ob ſummum Chriſtianæ religionis propugnandæ amplificandæque ſtudium, quo nimirum vehementiſſime incenſus nuncios & epiſtolas miſit tum ad Abiſſinorum regem, tum ad magnum Moſchorum ducem, tum etiam ad alias plurimas remotiſſimas Aſiæ gentes, ut deterſa, ſi fieri poſſet, errorum labe, in Eccleſiæ Romanæ ſinum reciperet univerſas; quis facile dijudicare poſſit amorine, an majeſtati magis ſit tribuendum? Quod autem ad tollendas e Chriſtiana republica turbas, iis omnibus veniam indulgeat, qui turbulentiſſimis factionibus Julium II. diu oſtinateque vexaverant; quodque Carvajalem & Sanſeverinum perduellionis reos ab ipſo Julio Pontifice Purpuræ dignitate & ſacerdotiis omnibus expoliatos ſumma clementia paternoque amore complectatur & ad omnem priſtinæ dignitatis ſplendorem reſtituat: in hoc ſane dedit præclarum amoris ſui teſtimonium. At enim ex ampliſſimo ſenatu neſcio quem majeſtatis reum plane convictum more majorum a Leone X. fuiſſe mulctatum teſtantur hiſtoriæ. Ita profecto: at vero vindicis majeſtatis pœnas amor quidem excepit. Quandoquidem in ipſo capitalis ſententiæ die unum atque triginta Cardinales, viros ex omni prope natione virtute, doctrina nobilitateque clariſſimos ſumma & inuſitata liberalitate cooptavit. Quo quidem tam amplo atque illuſtri ſenató-

rorum delectu non modo populo Romano, ſed omnibus fere gentibus ſingularem ſuum probavit amorem ac voluntatem beneficentiſſimam.

Verum populo Romano beneficentia hujuſmodi communis quidem cum ceteris gentibus interceſſerit. Quis autem dicendo complecti valeat, quibus maximis eundem beneficiis cumulaverit ejuſque nomen ad ſempiternam poſterorum memoriam illuſtraverit? Mitto publica vectigalia imminuta, prætereo Triumviralem Conſervatorum Urbis poteſtatem amplificatam, nihil loquor Romanos cives cum præmiis, tum immunitatibus privatim publiceque donatos & alia plurima, in quibus plane amor cum majeſtate triumphare viſus eſt. Quantum vero ſplendoris atque amplitudinis hanc Urbem conſequutam fuiſſe putabimus, tot viris ingenio, doctrina ſapientiaque clariſſimis ab eo Romam, magnis propoſitis præmiis, evocatis; ex quorum domicilio Roma ipſa, ut olim de Athenis fama eſt, diſciplinarum omnium altrix & mater facta eſſe videbatur? Negari profecto non poteſt, quin ex florentiſſimis hiſce ingeniis aurea illa literarum ætas, quæ Auguſti ævo floruiſſe dicitur, Leonis beneficentia in hac ipſa Urbe reſtituta populum Romanum ad veteris gloriæ poſſeſſionem, unde a Gothicis uſque temporibus turpiter dejectus fuerat, ampliſſime revocaverit. Quamobrem mirandum non eſt quod idem Romanus populus ſolenni ordinum omnium decreto ſtatuam marmoream optimo liberaliſſimoque Pontifici in Capitolio dedicaverit, ut gratiſſimi animi ſui ſtudium & immorta-

les

les gratias publici amcris monumento profiteretur.

Jam vero temporis anguſtia eo me ductum video, ut vela colligere neceſſe ſit & quaſi in medio orationem abrumpere. Unum tamen, de quo & parentalia hæc ſacra & ampliſſimi hujus loci parietes me quodammodo admonere videntur, præteriri nullo modo poteſt; hoc ipſum ſcilicet Romanum Archigymnaſium a ſapientiſſimo Pontifice tam ſplendide, tam magnifice reſtitutum. Qua quidem in re quantum magnanimi Principis regia beneficentia effulgeat, cui tam rude, aut tam plumbeum ingenium, ut non agnoſcat? Reſtitutis enim optimis diſciplinis, nonne uberrimos in hac Urbe reclufit fontes, unde tum populus Romanus tum ceteræ gentes & ornamenta pacis & belli præſidia perpetuo ſibi compararent? Quod autem illuſtrius paterni amoris indicium, quam ſingulari ejuſmodi beneficio non præſentibus tantum prodeſſe, ſed poſteris, non uni civitati, ſed terrarum Orbi prope univerſo? Quanta vero Pontificiæ majeſtati dignitas, quantus Romanæ Urbi ſplendor ex hac doctiſſimorum virorum paleſtra acceſſerit, quis dicendo paucis complecti valeat? Quot enim in omni ætate ex graviſſimo iſto magiſtratu, ex his ſubſelliis, homines eximia virtute ac doctrina ornati ad ſacras infulas, tum etiam ad Romanæ purpuræ dignitatem fuerunt evecti? Quamobrem etſi cetera omnia argumenta deſint, hoc unum tam regium, tam munificum ſapientiſſimi Pontificis opus longe quidem melius quam mea dicendi imbecillitas ad omnem poſteritatis me-

memoriam prædicabit Leonem X. virum beneficentiſſimum, parentem Orbis amantiſſimum unoque verbo, Principem amoris plenum & majeſtatis.

DE INGENIORUM DELECTU AD STUDIA LITERARUM HABENDO.

ORATIO X.

Habita IV. *Idus Novembris*, *anno* MDCCXXIV.

NEmo veſtrum ignorat quid valeat, quantamque vim habeat cum in homine, tum in ceteris animantibus diſciplinæ ratio atque induſtria. Nam ut de equorum ingenio, qui in oculis noſtris aſſidue verſantur, nihil dicam, qui etſi primo furentes & effrænes nullius imperio regi poſſe videntur, ita tamen paulatim domitoris induſtria atque arte flectuntur, ut omni ferocitate poſita, admirandam plane docilitatem induant; quid eſt, quod pſittacos picaſque docuit humanas voces expedite reddere, & quaſi hominum more, ut Plinius inquit, ſermocinari? Mens autem hominis per ſe rudis, & quemadmodum Ariſtoteles ait, quaſi nuda pictorum tabula, ſi ſtudium acceſſerit & diſciplina, nonne ad id ſapientiæ pervadit, ut nihil tam arduum ſit, quo non pertingat, nihil tam ſublime, quod aſſequi minime valeat? Quo quidem in genere

ut

ut cetera, quæ ad literarum ſtudia nequaquam pertinent, recordari omittatis; quid Platones & Archimedes ingenii principes ac doctrinæ, quid Homeros & Virgilios clariſſima poetarum lumina, quid demum Hippocrates & Galenos medicorum ſigniferos eo dignitatis & gloriæ provexit, ut de illis ſine laude dicere nemo poſſit, eoſque homines quaſi divinos & ad nos erudiendos e cœlo miſſos omnis poſteritas veneretur? Induſtria nempe fuit & diligentia, qua animi & ingenia mortalium mirum in modum excoluntur, & quæ a ſtudio bonarum artium honeſtiſſimo ſejungi ac dimoveri nullo modo poteſt. Hinc enim accepimus immenſos eorum labores, diuturnas vigilias, permoleſtas peregrinationes, creberrima itinera & ſexcenta alia doctrinæ cauſſa incommoda vitæ ſuſcepta: ut facile dijudicari non poſſit, utrum plus induſtriæ, an ingenio accepta referri debeat eorum tota quanta eſt ſapientiæ ratio & amplitudo. Quanquam autem in labore & induſtria ſita tanta vis eſt, ut nihil ſupra; undenam fit, ut in optimis artibus addiſcendis haud raro ſummæ contentioni & complurium annorum induſtriæ nullus, aut certe exiguus doctrinæ fructus reſpondeat? Sentiant alii quod volunt. Ego quidem ſemper in ea ſententia fui, nec ad literarum ſtudia omnia ingenia apta eſſe, nec ad ſingulas diſciplinas ſingula ingenia. Atque hinc fieri non dubito, perplures adoleſcentes in literarum curſu labore quidem maximo ac diuturno defatigari, at vix mediocrem aliquem pro ejuſmodi conatu ac dili-

gentia progreſſum facere. Qua quidem in re quia multos eſſe intelligo, qui cum magno liberorum ſuorum incommodo, tum etiam ſummo rei literariæ damno miſere hallucinantur, me operæ pretium facturum exiſtimavi, ſi in hoc primo ſtudiorum aditu ea in medium afferrem, quæ & falſam eorum opinionem convellerent, & ingeniorum delectum ad literarum ſtudia maxime neceſſarium eſſe demonſtrarent.

Quod autem ſint ſemperque fuerint homines ſic mente & ingenio deſtituti, ut ad optimarum artium ſtudia inepti prorſus exiſtant, nemini obſcurum eſſe arbitror. Quemadmodum enim natura non omnibus agris fertilitatem eſt impertita, ſed infœcundos ſterileſque nonnullos deſeruit, qui quocunque labore aut induſtria excolantur, frugem nullam afferunt: ita juvenum ingenia aliquando videas ſic effœta atque arida, ut ab iis nullus doctrinæ fructus ſit expectandus. Ejuſmodi olim fuiſſe ſive cœli atque aeris craſſitie, ſive alio quovis ejus regionis vitio Bœtii atque Thebani dicuntur, quos multum virium, ingenii minimum habuiſſe legimus. De Thracibus autem Ariſtoteles tradidit, eos ingenio tam pingui fuiſſe ac memoria propemodum nulla, ut ne quaternarium quidem numerando tranſcendere valerent. Ex hoc nimirum genere procreatos crediderim eſſe non paucos adoleſcentes, quorum cum ingeniis qui confligatur, litus quidem arare, quod ajunt, aut Iſthmum fodere ſuſcepit. Hæc tamen calamitas non tam ſæpe accideret, ſi bonarum artium profeſſores aut miſe-

ſericordia erga miſeros iſtiuſmodi juvenes commoti, aut conſcientiæ ſtimulis acti, Alabadenſis Apollonii rhetoris præclaro ſatis exemplo ineptos hoſce diſcipulos operam apud ſe perdere nequaquam paterentur, & ad quam unumquenque artem idoneum judicant, ad eam ſerio cohortarentur atque dimitterent. Sed valeant jam, valeant quotquot invita Minerva nati muſas & Apollinem averſantur. Vos enim compellat oratio mea, Adoleſcentes optimi, præſtantiori indole ac felici ingenio ornati, quos Iſocrates Deorum immortalium filios appellare ſolebat, quippe qui intelligendi facilitate ac divino ingenio parentes Deos referre videmini. Vos, inquam, ſpectat quicquid de ingeniorum delectu inſtituendo dicam. Inter vos enim alios in mathematicis diſciplinis, alios in phyſicis, alios in arte medica, alios in jure civili, partim in re poetica, partim in dicendi facultate præſtantiſſimos fore non dubito; ſi unuſquiſque veſtrum in id ſtudendo ſedulo incumbat, ad quod natura duce propendet, & ad quod prope factus eſſe videtur. Quemadmodum enim, ut poeta inquit, non omnis fert omnia tellus; ita ſane non omnes, qui noſtra vel majorum ætate claruerunt homines ſapientiſſimi, omnem artem aſſequutos fuiſſe videmus, ſed ſingulos in ſingulis præſtitiſſe.

Verum ut inde orationi aditus pateat, unde potiſſimum omnis ratio ducenda eſſe videtur; primo quidem nobis diligenter eſt attendenda mira illa ingeniorum varietas, qua homo alter

alteri non minus eſt, quam vultu atque ore diſſimilis. In aliis enim intelligendi acumen & ſagacitatem incredibilem admiramur, qua facile omnium oculos ad ſe convertunt oratione venuſta atque expedita, tum etiam ſalibus & jocis, quos ſemper in promptu habent, quibus ipſi ſæpe majorem ſibi opinionem, quam alii multo ſtudio ac diligentia creant. In aliis vero tarditatem & quaſi ſtuporem quendam mentis videmus: qui ſermone parci ſunt ac ſtatarii, ut proinde illis oratio non tam fluere, quam ſtillare videatur. Alii autem intelligendo minus acuti, nihilominus memoria pollent firma & præſtantiſſima: alii contra ingenioſiores, ſed omnium maxime obliviosi: alii denique tum memoriæ vi, tum intelligentiæ acumine inſtructi, utraque facultate mirum in modum excellunt. Nolo hac in re Aſtrologorum deliramenta conſectari & varietatem ejuſmodi ad neſcio quas Planetarum coitiones referre: nolo Philoſophorum ſectas & opiniones excutere. Illud mihi nec abſurdum, nec a veritate alienum eſſe videtur, varias hujuſmodi ingeniorum formas e multiplici diverſoque, quod unicuique ineſt, temperamento proficiſci: cum ſatis exploratum ſit, non æqualem ſemper in nobis percipiendi facultatem, quæ a ſenſibus ortum habet, vigere; ſed pro diverſa corporis temperie illam modo acrem & robuſtam, modo fractam & imbecillam exiſtere. Cum itaque tanta ſit ingeniorum diſſimilitudo, quanta vix corporum eſſe ſolet; quis non videt diſſimilem inde ſingulorum virtutem fore, nec eundem un-

unquam ab univerſis progreſſum eſſe ſperandum? Platonem legimus ingenia hominum cum metallis comparare fuiſſe ſolitum : quorum alia quidem aurea, alia ferrea, aut plumbea, partim ſtannea, partim argentea, partim denique e variis conſtata metallis eſſe dicebat. Quod plane in rem noſtram quadrare ſatis apte videtur. Quandoquidem ad divinas & ſublimiores ſcientias, quæ aurea nimirum ingenia exigunt, is fruſtra incumbit, cui ferreum, vel plumbeum, ut Platonis more dicam, ingenium habere contigit. Fruſtra ſubtiliora Geometriæ problemata, fruſtra reconditos naturæ aditus rimari tentant ii, quibus hebetior mens & tardi ad percipiendum motus. Reptare humi contenti ſint, quibus natura volucre negavit ingenium, quo ad alta ferantur, ne Icari audaciam imitari velle videantur. Quemadmodum autem non eadem eſt, ut paulo ante dixi, in omnibus intelligendi facultas, ſed varia admodum & multiformis; ita quoque multiplex & diverſa eſt natura ſcientiarum, quæ non omnes idem ingenii acumen, ſed diverſos intelligendi gradus virtuteſque depoſcunt. Quædam enim, ut Algebra, ut Methaphyſica, ut Theologia aliæque plures ad contemplandum natæ ſingularem percipiendi celeritatem & igneam vim mentis poſtulant. Quædam vero tarditatem magis quandam amant cum ingenii maturitate conjunctam, ut Medicina & Juris ſcientia. Aliæ peramplum volunt, ubi ſpatientur memoriæ campum, quemadmodum Hiſtoria, Geographia & omnia fere linguarum ſtudia. Aliæ denique cum tenaci memo-

M 3 ria

ria ingenium vividum & bene ſubactum, quales ſunt dicendi facultas, ars Critica, & quæ de Theologicis dogmatibus agit divina ſcientia. Quocirca etſi per ſe difficile eſt rem ampliſſimam definire & certam unicuique diſciplinæ menſuram ingenii tribuere; hoc tamen ex eo difficilius eſſe video, quod præoccupatam quiſque habeat de ea, quam profitetur, ſcientia opinionem; ad quam ingenium longe omnium optimum depoſci omnino ſibi perſuadeat, & alter alteri concedere haud quaquam velit. At vero negari non poteſt id, quod experientia fere quotidiana exploratum eſt atque perſpectum, duos ſcilicet homines & ingenio & pari induſtria præſtantes perſæpe in una eademque facultate atque eodem magiſtro non æqualiter proficere: imo aliquando fieri, ut alter incredibiles in eo ſtudii genere progreſſus faciat, in quo alter ſic hæret atque implicatur, ut ab ejuſmodi vadis emergere nullo modo poſſit. Quid ita? Nonne quod alter quanquam intelligendi vi multa præſtet; eo tamen ingenii temperamento caret, quod ad ejus generis diſciplinam eſt apprime neceſſarium? Multos ego novi adoleſcentes, qui in elegantioribus literis & eloquentiæ ſtudiis nullum egregiæ indolis ſpecimen dederant, magno deinde ingenio in Dialectica, in Geometria, tum etiam in jure Civili inſtructos apparuiſſe.

Uſurpari ſolet communi ſermone, & quaſi proverbii locum obtinuit: poetas quidem naſci eoſque non tam arte ac ſtudio, quam natura & divino quodam inſtinctu valere. Homines enim cum viderent aliquos ad pangendum carmen mira in-

ingenii facilitate duci, aliis vero per diuturnos labores ac vigilias id minus licere; poetas cœleſti quadam vi ac divino ſpiritu afflari putarunt. Quocirca ſi quid fingere ac poetice ludere velint, non intercedo. Si vero quæ cauſſa ſit, ſerio requirant; hoc pro certo habeant, ad poeticam facultatem ebullientem ingenii fervorem & ingentem mentis impetum poſtulari, quo homines quodammodo furere & œſtro quodam perciti eſſe videntur. Hoc autem qui carent, fruſtra muſis & Apollini litare contendunt. Quamobrem ut Quintilianus animadvertit, optimus quiſque poeta eſſe debet εὐφαντασίωτος, is ſcilicet qui ſibi & res & actus ſimillimos veri ſcite ac venuſte confingere valeat. Quod quidem de poetis argumentum nemo non videt in ceteras quoque diſciplinas ſatis commode cadere. Atque hinc M. Tullius ad informandum eum, quem ipſe in libris de Oratore inſtituit, optimum dicendi magiſtrum, id maximæ curæ eſſe debere ac præ ceteris attendendum monet, ut primo ingeniorum delectus diligenter, accurateque habeatur. Præcipuum eſt, inquit, ut doctor animadvertat ingenium & naturam diſcipulorum. Quintilianus autem, de quo paulo ante, æſtimandorum & ipſe ingeniorum peritiſſimus, examen hujuſmodi tanti quidem fecit, ut illud jam inde a pueritia omnino fieri jubeat. Tradito ſibi puero, ait, docendi peritus ingenium ejus in primis naturamque perſpiciat. Intelligebant quippe homines ſapientiſſimi, naturæ non debere vim fieri, ſed ad quod unumquodque natum eſt, eo eſſe adhibendum. Siquis enim a teneris, ut Græ-

ci dicunt, unguiculis pingendi artem non alio niſi natura duce imitetur; non eſt, cur in confectandis latinæ linguæ elegantiis, aut in Dialecticorum ſubtilitatibus extricandis ætatem atque operam fruſtra conſumat. Ea ipſe fervet phantaſiæ vi, ut quotquot ſibi ob oculos rerum imagines veniunt, totidem adumbrare coloribus & non inſcite exprimere valeat. Erit profecto, erit in pingendi facultate dux & imperator: at vero in humanioribus literis, in Philoſophiæ caſtris vix erit inter calones, aut gregarios milites recenſendus. Neminem veſtrum latet, quod de Andrea Veſalio, viro cum Medicinæ, tum Anatomiæ peritia clariſſimo, memoriæ traditum legimus: qui adhuc puer quotquot mures, talpæ, glires, vel etiam canes atque feles ſibi in manus veniſſent, totidem diſſecare & in ſingulorum membranas, omenta ac inteſtina penitus introſpicere ſolebat: eo videlicet illum natura ducente, ut ætate maturus Anatomiæ ſcientiam jam pene intermortuam in lucem reſtitueret. Exploranda eſt itaque, & quidem ſedulo, antequam diſciplinis inſtituenda tradatur juventus; ut in re tam ardua uniuſcujuſque quid ferant humeri, ut ajunt, quid ferre recuſent, probe internoſcatur. Jure quidem merito permirum Diogeni videbatur, homines, qui neque ollam, neque operculum emerent, niſi primo idem pulſu & tinnitu ſatis exploratum habuiſſent, at vero in homine emendo uno aſpectu eſſe contentos. Quid vero de adoleſcente ſummæ ſpei atque egregiæ indolis, unde familiæ ſplendor omnis ac dignitas, in una vel altera di-

diſciplina collocando? Nullumne fieri debet experimentum, nulla habenda naturæ ratio, nulla de ejus ingenio ſolicitudo, perinde quaſi mancipii alicujus emptio ageretur? Quid ergo miramur, juvenes navos & induſtrios in Academia tempus non minus quam ætatem terere; cum non ſua, ſed parentum voluntate iis ſtudiis animum apulerint, a quibus maxime abhorrent? Iſtis nimirum culpa parentum eorundem accidit, quod de Periandro quodam medico Plutarchus memorat. Is enim cum medendi arte ſatis abunde præſtaret, in eam dementiam venit, ut poeta fieri vehementer cuperet, & ſe ſe totum pangendis carminibus daret. Sed cum id muſis adverſis faceret, pro laude cachinnos & ludibria referebat. Quare Archidamus ejus neceſſarius ad ſanandum tam mali poetæ furorem, eundem graviter objurgàns, quid, inquit, tibi accidit Periander, quod pro eleganti medico malus poeta vocari appetas? Non diſſimili plane ratione plerique homines, qui oratores, aut philoſophi, aut geometræ præſtantiſſimi evaderent, quod ad ejuſmodi diſciplinas ingenium longe omnium aptiſſimum a natura acceperint; ab aliis, in quibus invita Minerva occupantur ſtudiis, ſummam referunt pro dignitate ac laude vituperationem. Hoc autem quanto & profeſſorum incommodo & optimarum artium damno fiat, paucis quidem explicari non poteſt.

At enim a Quintiliano, cujus doctrinam & auctoritatem prædicas, illud accepimus, neminem reperiri, qui nihil ſtudio ſit conſequutus. Præterea quot extiterunt hebeti tardoque ingenio viri,

ri, qui ad dicendi facultatem, vel ad Philoſophiæ ſtudia ineptiſſimi eſſe videbantur, qui nihilominus eam naturæ tarditatem ſic pertinaci labore vicerunt, ut oratores elegantiſſimi, & non barba ac pallio tantum, ſed moribus quoque & doctrina philoſophi illuſtres evaſerint; quemadmodum de Heraclide, de Cleante, de Xenocrate aliiſque pluribus hiſtoriæ loquuntur? Itane vero? Si liberorum veſtrorum voluntatem erga literarum ſtudia ita cognitam habetis eamque non minus quam in Cleante & Xenocrate perpetuam atque conſtantem; non repugno. Quamcunque ipſis fortuna dederit ſtudiorum rationem, eam ſtatim complectantur: utique laudem plurimam ex aſſiduo hujuſmodi labore conſequentur. Quod ſi in illis neque ingenij, neque induſtriæ par ratio fuerit; non eſt, cur aliquis ſibi ſtulte blandiatur: nullum omnino fructum decerpent ex eo ſtudiorum genere, in quo invito reluctantique animo detinentur. Quid ſi nec valetudine ſatis firma, nec ad diuturnas vigilias graviſſimoſque labores perferendos ſatis apti? Huc accedit, auſteram illam veterum diſciplinam, qua ipſi ob incredibilem doctrinæ amorem ab omni prorſus voluptate, a ludis jociſque interdictum ſibi eſſe volebant, ita jam in deſuetudinem abiiſſe, ut quod aurei illius ſeculi virtus extitit, nunc fere vitium & ruſticanæ vitæ genus eſſe videretur.. Ego vero cum pleroſque ætatis noſtræ adoleſcentes intueor, cum eorum comas molliter fluentes & ipſos ſibi uno digito ſcalpentes caput contemplor; vix animum inducere poſſum, ut eoſdem

tam

tam gravi labori ferendo pares eſſe concipiam. Minuatur igitur, quantum fieri poteſt, ſtudiorum labor. Mollis & delicatulæ noſtrorum temporum juventutis ratio habeatur, ut nimirum in literis minimo ſudore proficiat. Hoc autem tum commode fiet, cum exploratis ingeniorum viribus, ad eam unuſquiſque liberalem artem aptabitur, ad quam voluntate & ſuapte natura ducitur. Non erunt tunc ſane juvenes ad ſcholas tanquam ad piſtrinum metu pœniſque cogendi. Amabunt ipſi quoque literas, & expedito ſatis curſu doctrinæ metam attingent.

Arithmeticam pueris, ut Laertius refert, objiciebat Pythagoras, nihil opportunius eſſe ratus ad aciem mentis examinandam exacta computandi ratione: quod videlicet ingenii difficultas ab ipſa numerandi tarditate non ægre dignoſcatur. At Græci omnes, homines ſapientes & peracuti, ingeniorum naturam & amplitudinem non alio ſane modulo niſi Geometriæ ſtudio metiendam eſſe exiſtimabant: neque ad Philoſophiæ arcana quenquam recipiebant, cui non fuiſſet ingenium geometricis rationibus bene excultum atque limatum. Utinam ejuſmodi conſuetudinem a Græcis traditam majores noſtri tenuiſſent eamque ad nos ſartam tectam deduxiſſent. Profecto aut ego fallor, aut incredibile jam nunc habuiſſet rerum naturalium ſcientia, tum etiam ceteræ diſciplinæ incrementum. Verum aliæ quoque ſunt ab aliis ſapienter excogitatæ explorandorum ingeniorum rationes, quas ego minime reprehendo: quippe quæ ſi prudenter adhibeantur, ſuum robur ſuam-

que

que vim ſint habituræ. At ne longius rem proſequendo patientia veſtra abuti velle videar, orationis filum abrumpo; eaque plura, quæ de ipſo ingeniorum delectu recte inſtituendo dici poſſent, ſapientiæ judicioque veſtro decernenda relinquo.

DE LAUDIBUS LEONIS X.

In anniverſariis ejus parentalibus.

ORATIO XI.

Habita III. *Kal. Martii*, *anno* MDCCXXVI.

SI quis eſt, qui forte putet, hæc parentalium ſolennia, quæ Leoni X. Pont. Max. quotannis in hoc ampliſſimo loco & hac tanta celebritate fieri conſueverunt, ad hanc unam Romanæ Sapientiæ ſedem & ad vos tantummodo P. C. gratique animi veſtri ſignificationem pertinere, is certe fallitur atque in ſumma rerum ignoratione verſatur. Illuſtris enim ac ſempiterna tanti Pontificis recordatio non his ſolis parietum anguſtiis, non uno hujus loci ambitu continetur; ſed ad totam, quantacunque eſt, Urbem Romam, ad Italiam univerſam, ad Germaniam & Galliam, imo ad omne genus hominum latiſſime pervagatur. Quis enim eſt hodie tam inacceſſus, aut tam remotus in terris locus, quo ſapientiſſimi hujus Principis fama, aut ejus regiæ beneficentiæ fructus aliquis non pervaſerit?

Quæ

Quæ gens, quæ hominum natio, cui vel minima bonarum artium diſciplina acceſſerit, quam celebratiſſimum Leonis X. nomen divinaque virtus admiratione non compleverit? Omnes profecto literæ, omnes Academiæ quotquot ſunt celeberrimæ Leonem X. ad cœlum ſummis laudibus efferunt; eumque optimarum artium felicitati natum & communem literarum parentem omnes una mente atque uno ore conclamant. Quid igitur ego in hac mea mediocritate ingenii dicendique tenuitate potiſſimum afferre potero, quod neque a ſumma laudatiſſimi viri amplitudine alienum eſſe, neque a dignitate ornatiſſimi hujus loci, cujus ipſe inſtaurator fuit beneficentiſſimus, abhorrere videatur? Satis mihi erit verbis pauciſſimis indicare, quibus tandem ſolidis fundamentis hæ tantæ Leonis X. laudes ubique excitatæ fuerint ad omnem poſteritatis memoriam ſtabiles firmæque permanſuræ. Quod quidem me ſatis commode ſpero conſequuturum, ſi ceteris quamplurimis & clariſſimis ejus virtutibus hodierno die prætermiſſis, uno mihi argumento ſumam amorem illum ingentem ac prorſus incredibilem, quo Leo X. literas literatoſque omnes avidiſſime proſequebatur. Nam hinc facile erit intelligere, hoc uno nomine ſapientiſſimum virum omnium gentium ſibi ſtudia promeruiſſe & omnium ætatum prædicationem. Atque hoc ipſo jure Romana hæc noſtra Academia quotannis eum publice laudare ac ſolenni ritu gratias agere conſuevit.

Fuerant ſane ſuperiori ætate complures Roma-

mani Pontifices, homines ſapientiſſimi, qui optimarum artium ſtudia promovere, tum etiam præmiis exornare operæ pretium duxerunt. Ejuſmodi laudem aſſequutos fuiſſe Innocentium & Eugenium IV. Clementem & Nicolaum V. Pium II. alioſque plures ex annalium memoria accepimus. At vero, qui ardentiori ſtudio, aut propenſiori voluntate erga ingenuas diſciplinas cum Leone X. comparari poſſit, neminem fuiſſe contendo. Quod enim in ſumma reipublicæ tranquillitate atque otio, cum opes integræ atque ærarium opulentum literarum ſtudia tutelam ac patrocinium inveniant, non eſt valde mirandum, neque a veteri conſuetudine alienum. Tunc equidem Romana reſpublica rhetores ac poetas alioſque liberalium artium profeſſores ad hanc Urbem invitavit benigneque complexa eſt, cum jam Punico ſecundo bello confecto, & Chartagine illa Romani imperii æmula funditus everſa, in otio paululum reſpiravit. Ubi enim tubarum lituorumque clangor inſonat atque omnia late armorum ſtrepitu perturbantur, quis eſt, qui muſarum cantu delectetur, ac de eruditione magis quam de capite, ac de ſalute civium ſolicitus eſſe poſſit? Jacet tunc omne ſtudium, ut inquit Tullius, & in pretio eſt horridus miles, non valde bonus ac diſertus orator. Quæ cum ita ſe habeant, quis mirari ſatis poſſit, Leonem X. vix Pontificio diademate coronatum ſtatim de optimis ſtudiis in hac Urbe reſtituendis potiſſimum cogitaſſe & nihil antiquius habuiſſe, quam hanc Romanam Academiam in ſummum ſplendorem

at-

atque amplitudinem excitare? Nemo veſtrum ignorat, quibus ille temporibus turbulentiſſimis Vaticanam ſedem conſcenderit. Longum eſſet ac permoleſtum hoc loco ſingulas & miſerrimas ejus temporis calamitates recordari. Prætereo itaque Italiam tunc fere omnem diuturni ac periculoſi belli incendio conflagrantem. Non loquor urbes atque oppida hoſtium cæde, aut civium ſanguine redundantia. Taceo vaſtitatem in agris, in templis ſolitudinem; ac florentiſſimas civitates ex aſſiduis Germanorum, Hiſpanorum Gallorumque incurſionibus diutiſſime vexatas atque direptas. Satis ſit ad memoriam vobis id unum revocare, Pontificium exercitum ſuperiore anno ad Ravennam cæſum fuiſſe atque deletum. Licet enim Julius II Romanus Pontifex nihil impenſius quam publicæ totius Italiæ tranquillitati ſtuderet, non tamen illi defuit ad ſuſcipienda plurima ac periculoſa bella militaris animi virtus & nimia quædam gloriæ cupiditas. Hinc ærarium inops atque exhauſtum: hinc vectigalis pecunia ad ſtipendia militum alioſque belli uſus impenſa atque diſtracta. Quanquam igitur Leo. X. tam alieno reipublicæ tempore Romanus Pontifex renunciaretur, illico tamen bonarum artium ſtudiis, quæ ubique fœda ſitu ac ſqualore jacebant, erigendis animum manumque præbuit: neque Pontificii ærarii calamitas atque inopia, neque bellorum per Italiam nondum ſedati tumultus, neque graviſſima alia, quibus initia principatus urgeri maxime ſolent, negotia retardarunt. Sed accerſitis Romam profundioris literaturæ viris, ampliſſimum hoc Gymnaſium,

ſium, hoc muſarum domicilium, hanc ſempiternam bonarum artium ſedem inſtauravit; atque ita inſtauravit, ut quemadmodum eorum temporum annales loquuntur, Romanum Gymnaſium neque Bononienſi, neque Patavino vel doctorum præſtantia, vel auditorum concurſu concederet.

Ex quibus ſane fauſtiſſimis regni auſpiciis quis non videt ſapientiſſimi Principis voluntatem erga optimas diſciplinas & conteſtatam jam præclare ſatis erga literarum ſtudia ingentis amoris ſui ſignificationem? Inſtabat Lateranenſe concilium, quod Julius II. jam inchoaverat, mature proſequendum perficiendumque. Urgebant Pontificis animum Carvajalis & Sanſeverini cum Romana Eccleſia ſimultates inveteratæ atque odium, quod illos tanquam publicos hoſtes ipſemet Julius purpuræ dignitate ac bonis omnibus expoliaverat. Imminebat Italiæ cervicibus cum ingenti exercitu rex Gallorum Ludovicus XII. Neapolim ac Mediolanum, unde turpiſſime pulſus fuerat, repetendi deſiderio ac furore inflammatus. At Leo quanquam nihil eorum, quæ ad Eccleſiæ dignitatem, vel ad Italiæ ſalutem pertinere videbantur, negligeret; ut proinde & Lateranenſe concilium ſumma animorum conſenſione plauſuque confecerit, & fœdus a Julio II. ſancitum pro Italiæ libertate providentiſſime inſtauraverit, & Sfortianis militibus opem ſuam implorantibus viginti quinque millia aureorum per Hieronymum Moronum legatum ſtatim perſolverit; nihilo tamen unquam remiſſius egit in optimis ſtudiis promovendis ampliſſimeque exornandis. Nam præter ea clariſſima

ingenii lumina, Auguſtinum Sueſſanum, Chriſtoforum Aretinum, Hieronymum Buttigellam, Parrhaſium Conſentinum, Baſilium Calchondylem aliosque doctiſſimos viros, quos ad hujus Academiæ famam longius proferendam, magnis propoſitis præmiis, ad Urbem invitaverat: præter duos illos ſummæ eruditionis ac doctrinæ principes, Bembum & Sadoletum, quos ab epiſtolis ſibi eſſe voluit, nemo unus fuit alicujus ingenii colore tinctus, quem ipſe quaſi publicus literarum parens peramanter non exciperet & ad meliora de ſe ſperandum non inflammaret. Audite quæſo luculentiſſimum Pauli Jovii teſtimonium ad ſempiternam tanti Pontificis laudationem memoriæ poſterorum demandatum. Singulos, inquit, exquiſitis nobilioribus artibus inſtructos, vel mediocris etiam nominis poetas tanta benignitate ſuſcipiebat, ut omnes jam excitatis animis ad excolenda literarum ſtudia vehementer accenderentur: cum a tanto armorum ſtrepitu, quo neglectis literis, Julii Pontificis aures magnopere gaudebant, tandem virtuti locus patefactus eſſe videretur. O laudem ſingularem! O prædicationem principibus viris & regibus plane invidendam! Intelligebat equidem vir ſumma ſapientia præditus, Chriſtianæ reipublicæ maxime intereſſe egregios & exquiſito ingenio viros ubique locorum haberi, qui tam Latinorum quam Græcorum Patrum monumenta probe perciperent, & venerabilem divinarum literarum auctoritatem qua ſcriptis, qua voce defenderent. Quamobrem etſi regiæ liberalitatis ac munificentiæ ſplendore ceteros ejus ætatis princi-

pes unus longe omnes multumque ſuperabat, utpote qui in ea domo fuerat ſplendide ac liberaliter educatus, cujus ampliſſimum patrimonium beneficentia ſemper fuit & gloria: ubi tamen de optimis ſtudiis augendis conſilium erat, non modo ceteros, at ſeipſum quoque liberalitate vincere videbatur. Nullus enim erat magiſtratus, nulla dignitas, nullum ſacerdotium tam opulentum, quod literarum cultoribus libentiſſime non indulgeret. Ut proinde quemadmodum de Artaxerxe illo Perſarum rege clariſſimo, cui ob manum dexteram ſiniſtra longiorem Longimani cognomen fuit, Plutarchus refert, eum gloriari ſolere, ſibi tanquam optimo Principi naturam tribuiſſe, ut alteram manum haberet ad largiendum ampliſſimam atque longiſſimam, alteram vero ad accipiendum breviorem & contractam; ita quoque Leo X. merito gloriari poſſet, ſe ampliorem, quam ceteri principes, animum divinitus accepiſſe, ut erga homines literatos incredibilem ſuam beneficentiam expleret. Quam vero diligens, quam ſedula, imo quam ingenioſa fuerit ejuſmodi liberalitas, quis oratione complecti valeat? Non intra Urbis muros, vel intra anguſtos Italiæ fines ſeſe continuit, ſed remotiſſimas quoque Europæ regiones prætervecta eſt ad novas & inuſitatas exquirendas rationes, quibus tam literæ quam literati omnes promoverentur. Nihil artificioſe, nihil amplificandi ſtudio dicimus, cum ſingula per ſe ſatis admiranda eſſe videantur. Quis enim non ſtupeat, a Leone X. Miſſum fuiſſe ad inclytas nationes Germaniæ, Daniæ, Svetiæ, Norvegiæ,

giæ, & Gothiæ Joannem Heytmers de Zonverbem Apoſtolicæ Sedis nuncium, ut veteres libros, qui temporum injuria periiſſent, diligenter accurateque perquireret? Eo vero præcipue conſilio, ut literato cuique latiſſimus excolendi ingenii campus pateret. Extat Leonis ipſius epiſtola ad Albertum Archiepiſcopum Moguntinum Principem Electorem & Germaniæ Primatem, in qua de comparandis ejuſmodi voluminibus rationem cauſſamque ſatis luculenter exponit. In hac re, inquit, nec ſumptui, nec impenſæ alicui parcimus ſolum, ut, ſicut uſque a noſtri Pontificatus initio propoſuimus, quod Altiſſimo tantum ſit honor & gloria, viros quovis virtutum genere inſignitos, præſertim literatos, quantum cum Deo poſſumus, foveamus, extollamus ac juvemus, Quid eſt, Auditores, quod ſtudioſiſſimus ingeniorum fautor ad laudem illuſtrius excogitare poſſet? Haud ſatis illi fuit in doctis hominibus exornandis majorum veſtigiis inſiſtere Voluit quoque inuſitata quadam ratione de illis longe omnium optime mereri; atque ipſis cum ad ingenii famam extendendam, tum ad opes ſibi comparandas munire iter novum & expeditum. Ob quam ſane præclaram liberalitatem Petrus Cælius, Romanorum Pontificum cenſor iniquus & obtrectator maledicentiſſimus, ſibi tamen temperare non potuit, quin poſterorum memoriæ ſcriptum relinqueret, neminem eſſe literatorum ex quocunque genere, aut religione ille ſit, qui Leonis X. nomen colere & ad cœlum extollere non debeat, quod obſoleta, aut perdita

veterum ſcriptorum monumenta ſtudioſe conquiri ac typis elegantiſſimis evulgari curaverit. Et vero neminem veſtrum latet, Leonis munificentiæ deberi Cornelii Taciti Annalium libros quinque primos deperditos jam & omnium opinione deſperatos, at revera in obſcuro Germaniæ angulo latentes, quos ipſe Leo e barbarorum manibus, ut Andreas Alciatus inquit, quingentorum aureorum ſumma redemit, ac Romæ primo typis edi juſſit: unde immortalem ſibi laudem peperit, quod hiſtoricum præſtantiſſimum quaſi ab inferis excitatum nova luce ac vita in hac Urbe donaſſet.

Ex hac autem tanta Leonis X. erga literas beneficentia factum eſt, ut per eadem fere tempora non modo in Italia viri principes, Sabaudi, Eſtenſes, Cararienſes & Vicecomites de eruditis hominibus complectendis mutuo inter ſe ſtudio decertarent; verum etiam in Germania Maximilianus Cæſar, in Gallia rex Franciſcus I. ad honeſtiſſima ſtudia poſtliminio revocanda ac melioris fortunæ ſpe erigenda quaſi uno eodemque tempore excitarentur. Ille enim Viennenſem Academiam nunc quoque florentiſſimam erexit: hic Pariſienſem a Carolo Magno præclariſſime fundatam, ſed jam vetuſtate collapſam, regia liberalitate reſtituit. Uterque vero literas plurimi deinde facere ac literarum ſtudioſos, Leone ipſo hortatore & duce, præmiis ampliſſimis cumulare ſibi gloriæ duxit. Ut propterea ſi verum fateri velimus, incrementa illa ſcientiarum, quæ conſequutis inde uſque ad hæc noſtra tempora æta-

ti-

tibus in Italia, in Galliis, in Germania aliiſque nobiliſſimis regnis habita ſunt maxima & admiranda, uni Leoni X. accepta referri potiſſimum debeant, qui barbarorum caſtra perfregit & ſcientiarum aſſeclis ſignum ſuſtulit libertatis & gloriæ. Ipſe enim fuit, qui clariſſimis regibus documenta illuſtria dedit, quo tandem loco habenda ſint doctrinæ ſtudia, quæ id temporis ubique neglecta erant ac prope depoſita. Ipſe fuit, qui bibliothecam Vaticanam conquiſitis per omnem Europam & ab Oriente uſque exportatis voluminibus amplificavit, quam etiam publicæ utilitati patere voluit. Ipſa Græcorum literis & diſciplinis è patria ſede miſerrime deturbatis in hac Urbe omnium principe domicilium præbuit honeſtiſſimum: cum propterea Joannem Laſcarem Bizantinum, hominem in primis nobilem & eruditum cum aliis multis Græcorum doctiſſimis Romam ab omni Græcia ſumma liberalitate advocaſſet. Dies me profecto deficeret, ſi dicendo numerare ſingula vellem, quæ Leo X. ad rem literariam augendam atque omni dignitate honeſtandam uſque ad extremum ſpiritum conſtantiſſime geſſit. At vero quicquid hactenus dixi ut ad unam ſummam referam, illud meo judicio eſt omnium admiratione digniſſimum, quod homo valetudine non ſatis proſpera, frequentiſſimis ſuorum calamitatibus, tum etiam ſæpe acerbo eorundem funere exulceratus, iniquiſſimis amicorum conjurationibus in vitæ pericula non ſemel adductus, ad multa & graviſſima bella, tum ad tuendam Italiæ libertatem, tum ad exultantem Selymi Tur-

ca-

carum Imperatoris furorem reprimendum compulſus; acerbiſſimis præterea curis affectus ex pernicioſis opinionibus a Luthero in Apoſtolicæ Sedis majeſtatem ac veterem religionem in Germania late diſſeminatis, homo denique in ea rerum amplitudine atque imperio collocatus, ut maximis ſemper occupationibus eum detineri neceſſe eſſet; nunquam tamen literarum patrocinia intermiſerit, nunquam vel minimum in iis ornandis induſtria aut voluntate defuerit perinde ac ſemper in ſummo otio ac vitæ tranquillitate vixiſſet. O incredibilem & inauditum literarum amorem! O virum ſapientiſſimum omnium gentium vocibus, literis & prædicatione celebrandum! Quinam progreſſus ſcientiarum, aut quantus gloriæ cumulus liberalibus artibus acceſſiſſet, ſi eum diutius vivere, aut tranquilliori cœlo imperii clavum tenere contigiſſet? At vero exiguum illud vivendi ſpatium a natura Leoni datum, & difficillima Chriſtianæ reipublicæ, quibus ipſe regnavit, tempora nonne luculentiora ſunt argumenta ejus ſummi ſtudii erga optimas diſciplinas & beneficentiſſimæ indicia voluntatis? Utinam Deus Benedictum XIII. Pont. Max. diu nobis incolumen ſervet; ut quemadmodum ſanctiſſimus ſenex regia liberalitate ceteriſque virtutibus Romanorum Pontificum nemini concedit, ita quoque ad literarum ſtudia promovenda atque ornanda animum referat, ingenitamque ſibi beneficentiam erga doctos & eruditos largiori manu convertat. Sic enim fiet, ut triſte illud & acerbiſſimum deſiderium ſui, quod Leo X. moriens apud omnem literatorum me-

memoriam reliquit, nunc tandem, BENEDICTO XIII. Pontifice, lenitum quodammodo eſſe lætemur.

F I N I S.

NOI

Digitized by Google

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

Avendo veduto per la Fede di Reviſione, ed Approvazione del *P. F. Filippo Roſa Lanzi* Inquiſitore Generale del Santo Officio di Venezia nel Libro intitolato: *P. Paulini a S. Joſepho Orationes habitæ in Archigymnaſio Romanæ Sapientiæ*, non v'eſſer coſa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per Atteſtato del Segretario Noſtro, niente contro Principi, e buoni coſtumi; concediamo Licenza a *Simone Occhi Stampatore di Venezia*, che poſſi eſſere ſtampato, oſſervando gli ordini in materia di Stampe, e preſentando le ſolite Copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 13. Agoſto 1763.

(*Sebaſtian Zuſtinian Rif.*

(

(*Alviſe Vallareſſo Rif.*

Regiſtrato in Libro a Carte 178. al N. 979.

Daviddo Marcheſini Seg.

MAG 2015971